

Zempléni Múzsá

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

XIX. évfolyam
4. szám

2019
tél

JÓKAI MÓR

A Szózat

lefordítva gyászmagyarra.

Jobb pártnak rendületlenül
Légy hive gyászmagyar!
Bölcsed itt, majdan zsirod is,
S a «fátyol», mely takar!

Te kívüléd itt senkinek
Nincsen számára hely.
Alkotmány, provisorium:
Ott élned, laknod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid bora folyt,
Hol minden restoráció
Egy ezrest elpakolt.

Itt küzdtenek borért a hős
Kortések hadai,
Itt törtek össze poharat
Tyukodnak botjai,

Ittasság! Itten hordoazák
Sáros zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
Hosszú asztal alatt.

És anyyi köpeny-forgatás
S színváltozás után
Ha senki meg nem élhet is,
Mink élünk a hazán.

S népek hazája, egységes
Osztrák birodalom,
Husz évi hizelgés kiált:
«Tányérod hadd nyalom!»

Az nem lehet, hogy annyi toll
Hiába annyit irt,
Hogy stempli, accis és trafik,
Ne legyen approbirt.

Az nem lehet, hogy ispán, pap,
Gróf, főtiszt, pressbüró,
Hiába korteskedjenek, –
S hát a sok főbiró?

Még jönni kell, még jöni fog
A muszka, ki után
Vezetni egykor küldeténk,
Vezetjük újra tán.

Vagy menni fog, ha menni kell
A miniszterium,
S utána jön vagy Tiszapárt,
Vagy provisorium.

Már így is, úgy is penziót
Nekünk adni muszáj.
Bár kigyót-békát kiabál
Ránk sok nagy torku száj.

Légy hive rendületlenül
A jobbnak gyászmagyar!
Ez osztja most a hivatalt
S nyugdíjba ez takar.

Rajtad kívül itt senkinek
Nincsen számára hely,
Légy nagy számár, vagy kis számár
Hivatalt kapnod kell.

1867

Rovatunk a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és programadó felelősségére fókuszál, történelmi idők példáiival. A közlés forrása: Jókai Mór költeményei. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1899. I. kötet, 189–190. o. A szöveg korabeli írásmódján nem változtattunk.

LÁTÓTÉR

KISS Gabriella:

A szegények melletti
elsődleges döntés. Joseph
Wresinski és a felszabadítás
teológiája

5

TOPOLÁNSZKYNÉ

BRIEBER Nóra:

Korhatárok a magyar
jogrendszerben

15

FORGÁCS D. Péter:

A bürokrácia szociológiája
magyar kiadásához

32

RETKES Attila:

Unitárius szórvány
a kiegyezés utáni
Pest-Budán

37

Emlékezés a száz éve
született Nagy Dezső
rajztanár-festőművészre

45

• • •

*Lapszámunkat Nagy Dezső
sárospataki rajztanár-festőművész
alkotásaival illusztráltuk.*

*Címlap és hátlap: A Sárospataki
Református Kollégium udvara
a Berna-sorral (olaj, vászon).*

*Hátsó belső borító: Bodrog
(akvarell).*

LÁTÓMEZŐ

FARKAS Gábor

versei

55

BÖDECS László

versei

59

SZABÓ Gergely

versei

62

BOCSIK Balázs

versei

66

VASAS Tamás

versei

68

VADÁSZ János

versei

70

TUSNÁDY László

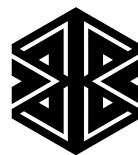
Tasso-fordítás

72

PAPP Dénes:

Selyemgubó

74

LÁTÓSZÖG

HÖRCSIK Richárd:

Földy Ferenc
közéleti küldetése

76

A.GERGELY András:

Szív Ernőről – két tételben

79

BOLVÁRI-TAKÁCS

Gábor:

A Tiszáninneni Református
Egyházkerület
monográfiája. Reflexiók
az első két kötethez

85

UGRAI János:

Nekünk sem (hatvan)nyolc.
Rendhagyó recenzió, avagy
gondolatok az *Educatio*
„1968” című tematikus
számához

89

Polcra való

(könyvajánlók)

95

A XIX. évfolyam
összesített

tartalomjegyzéke

100

Lapalapító és főszerkesztő: *Bolvári-Takács Gábor*

Lapigazgató és felelős kiadó: *Bordás István*

Szerkesztőségi munkatársak: *Barna Péter, Haffner Anikó*

Arculat és tördelés: *Tellinger András*

A lap szellemiségét gondozó Zempléni Múzsza Kör további tagjai:

Baráth Béla Levente, Koncz Gábor, Lapis József, Lőrincz Szabolcs,

Nagy György András, Takács Ádám, Ugrai János.

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk: btg@zemplenimuzsa.hu.

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Számunk szerzői

A. Gergely András CSc szociológus, politológus, kulturális antropológus, egyetemi oktató, szerkesztő. *Bocsik Balázs* mesterszakos egyetemi hallgató. *Bolvári-Takács Gábor* PhD történelem, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *Bödecs László* költő, kritikus, szerkesztő. *Farkas Gábor* költő, tanár, irodalomkritikus. *Forgács D. Péter* PhD társadalomkutató. *Hörsik Richárd* CSc református lelkész, egyháztörténész, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő. *Kiss Gabriella* PhD nyelvész, egyetemi adjunktus. *Papp Dénes* író, dalszerző. *Retkes Attila* PhD muzikológus, egyháztörténész, lapszerkesztő, egyetemi adjunktus. *Szabó Gergely* költő. *Topolánszkyiné Brieber Nóra* dr. jur., bíró. *Tusnády László* CSc költő, műfordító, irodalomtörténész, emeritus professzor. *Ugrai János* PhD neveléstörténész, habilitált egyetemi docens. *Vadász János* tanár, szociológus, költő. *Vasas Tamás* teológus, zenész, író, költő, slammer, rajzoló, PhD-hallgató.

A címlap-hátlap és a hátsó belső borító fotóit *Csillag Pál*, a belív színes fényképeit *Gombos Levente* (Levi Fotó) készítette.

Állandó támogató: Nemzeti Kulturális Alap

KISS Gabriella

A szegények melletti elsődleges döntés

Joseph Wresinski és a felszabadítás teológiája

Abban az interjúkötetben, amelyben Gilles Anouil beszélget Joseph Wresinskivel, egész fejezet foglalkozik a felszabadítás teológiájával,¹ valamint azzal a felvetéssel, hogy Wresinski világgépe, illetve az általa alapított ATD – Negyedik Világ Mozgalom² alapelvei rokoníthatók-e a felszabadítás teológiájával?

Wresinski élete és munkássága szorosan összefonódott a mélyszegénységben élők sorskérdéseivel és azokkal az erőfeszítésekkel, amelyek egyik nagy mérföldköveként az ENSZ Közgyűlése 2012. december 20-án kimondta, hogy a mélyszegénység világlajosság, s hogy létezése súlyosan sérti az emberi jogokat.

Wresinski 1917-ben Franciaországban született, nagyon szegény családban nőtt fel Angers-ban. 1946-ban szentelték pappá Soissons-ban. Miután Aisne megyében tíz évig mezőgazdasági, illetve munkásvidékek papjaként működött, püspöke 1956-ban a párizsi régióhoz tartozó Noisy-le-Grand hajléktalantelepére küldte. Itt alapította meg 1957-ben, a legnyomorúságosabb körülmények között élő családokkal együtt, az ATD – Negyedik Világ Mozgalmat, amelynek elsődleges célja a legszegényebbek társadalmi emancipációja és a mélyszegénység felszámolása. A Francia Köztársaság Gazdasági és Szociális Tanácsának tagjaként 1987 februárjában jelentést nyújtott be az egész Európát, sőt a világot érintő jelentős társadalmi és politikai hatásokról *Mélyszegénység és gazdasági-szociális bizonytalanság* címmel. Benne fogalmazódott meg először átfogó és következetes akcióterv, amelynek részeként Franciaországban bevezettek egyfajta munkanélküli segílyt, valamint elismerték a társadalombiztosítási alapellátáshoz és a lakáshoz való jogot. 1988-ban, szív-műtét következtében hunyt el, teste annak a kápolnának a kriptájában nyugszik, amelyet ő épített az ATD Nemzetközi Központjában, a franciaországi Méry-sur-Oise-ban.

Életében a csöcselék papjának nevezték. Szentté avatási pere folyamatban van.

Az Anouil kérdéseire adott válaszokból az derül ki, hogy Wresinski nem fogadja el a társadalmi, politikai, gazdasági rendszer radikális, forradalmi megváltoztatását mint a szegények társadalmi emancipációjához vezető utat, mert meggyőződése szerint a forradalmak sosem váltak a legszegényebbek javára. Ily módon egyértelműen elutasítja azt az irányt, amelyet a felszabadítás teológiája kínál. Az alábbiakban egyrészt arra keresem a választ, mi indokolhatta mégis az újságíró kérdését, másrészt, hogy valóban egyértelmű nemmel lehet-e válaszolni arra a kérdésre, hogy a szegények melletti elsődleges döntés értelmezése terén kapcsolatba hozható-e Wresinski koncepciója a felszabadítás teológiájával?

Wresinski rendkívül gazdag életművének gyűjtőpontja az általa alapított emberjogi civil szervezet, amely – a felszabadítás teológiájában is központi szerepet játszó elv –, a legszegényebbeknek adott prioritás imperatívuszán alapul. Azzal a céllal jött létre, hogy a legnagyobb

nyomorban élők számára is hozzáférhetővé váljanak a minden embert megillető gazdasági, politikai és társadalmi jogok, valamint, hogy előmozdítsa a mélyszegénység felszámolását. Bár nem hozott létre klasszikus értelemben vett elméleti rendszert, az ATD – Negyedik Világ Mozgalom működési elveiben és gyakorlatában világosan megnyilvánulnak azok a jellegzetességek, amelyek mentén válaszokat kereshetünk a tanulmány elején megfogalmazott kérdésekre.

Teológiai antropológia, a 'másik' filozófiája

A felszabadítási teológia olyan kontextuális teológia, amely a 20. század második felének Latin-Amerikájában jött létre, és „tiltakozva az emberi méltóság lábbal tiprása miatt, harcolva az emberiség messze legnagyobb részének kizsákmányolása ellen, a megszabadító szeretetben s egy új és igazságos, testvéri társadalom megteremtése révén”³ a nincstelen, kizsákmányolt szegények felszabadításának gyakorlatát helyezte középpontjába. Feladatának „az Isten által megkezdett, átfogó felszabadító cselekvésben való változtató és ezzel együtt gyakorlati részvételt” tekinti.⁴

A 20. század közepétől a latin-amerikai kontinens nagy részén jelentős politikai, társadalmi változások zajlottak. A látszatdemokráciákat a 60-as évek közepétől katonai puccsok követték. A diktatúrák elfojtották a népi mozgalmakat és multinacionális gazdasági erők érdekeit érvényesítették. A szegények, elnyomottak nem léteztek a társadalom számára, és a kontinens-szerte egyre súlyosabb válságot okozó strukturális szegénységgel szembesülve az egyház nem kerülhette meg a kérdést: hogyan lehet Isten szeretetéről beszélni, miközben a világban tömegeket sújt szegénység és igazságtalanság? Hogyan lehet a mindennapi túlélésért küzdő szegényeknek hitelesen beszélni arról, hogy Isten szereti őket?

A kérdések nyomán kibontakozó hatalmas teológiai és egyházi mozgalomból számos, egymástól jelentősen különböző teológiai áramlat nőtt ki, de a különbségeknél jelentősebb a közös talapzat: egyrészt a társadalmi-politikai kontextust meghatározó katonai diktatúrák, a súlyos társadalmi igazságtalanságok és a szegények elnyomása, másrészt az egyház határozott kiállása a kizsákmányoltak mellett.

Elsőként Gustavo Gutiérrez perui teológus foglalta össze és rendszerezte a felszabadítási teológiát máig érvényes módon, *Teología de la liberación: Perspectivas* [A felszabadítás teológiája: Távlatok] című művében. Maga a kifejezés is az ő 1968 júliusában Peruban, a Papok és laikusok 2. latin-amerikai találkozóján tartott előadásának címéből vált ismertté. Koncepciójának eredetiségét az adja, hogy a teológiát a történelmi gyakorlatról folytatott kritikus reflexiónak tekinti, amely az ember felszabadítását mint célt a földi életben és eszkatologikus távlatban nemcsak egyszerre, hanem egymás dinamikájában gondolja el. Teológiájának alapfogalmai a szegény, a szegénység, felszabadítás, utópia, megváltás, megtérés, ingyenesség, öröm.⁵

A felszabadítási teológia antropológiájának kiindulási pontja a 'másik' filozófiája, amelynek kapcsán Gutiérrez Lévinásra hivatkozik. A mondat, amelyet tőle idéz („A Biblia a másik prioritása a hozzám való viszonyban.”⁶) magába sűríti annak lényegét, amiből a felszabadítás teológiája e kérdés tekintetében kiindul. Lévinas etikai megközelítésű filozófiájában a szabadságra törekvő, ám létbe zárt én önmagából való kilépése csak úgy valósulhat meg, ha a szubjektum, betöltve hivatását, egy *asszimilálhatatlan mássággal* lép kapcsolatba, ha *viszonyul* hozzá. Lévinas hangsúlyozza, hogy ez a viszony nem szimmetrikus: az én részéről „*gratuité*” – ingyenesség, érdeknélküliség jellemzi, és elsősorban a *te* igénye és elvárása határozza meg.⁷ A *másik*hoz való viszonyulás, vagyis a szubjektummá válás alapkritériumaként a *felelősséget*

nevezi meg. Mivel pedig a szubjektum kezdettől fogva a *másikért* van, ez a felelősség *másokért* viselt felelősség, amely átruházhatatlan, s ez azt is magába foglalja, hogy akkor is az enre *bárul*, ha az nem *vállalta*. Mozgatórugója a lét-érdek-mentesség (*intéret ésintéressé*) szelleme. Ez az emberileg elháríthatatlan felelősség az ember legfőbb méltósága, és egészen addig elmehet, hogy magára vállalja a *másik* sorsát.⁸

Wresinski antropológiája azon a kettős evidencián nyugszik, amely szerint az ember – vallási-ideológiai hovatarozástól függetlenül – először Isten képmása, s mint ilyen, végtelen és elidegeníthetetlen méltóság hordozója, másodsor pedig, hogy ez a méltóság elsősorban a társadalom által kirekesztett, leginkább kiszolgáltatott, legmélyebb szegénységben élő emberben nyilvánul meg. Ez a meglátás abban a krisztológiai alapszemléletben gyökerezik, amely szerint a szegények különleges módon Isten fiai a Fiúban, azaz Krisztusban. A szegénység létállapotában Isten úgy nyilatkoztatja ki magát, mint aki a legszegényebbé lett a megtestesülésben, hogy elérje a legszegényebb embert is. Ez a mindenkori legszegényebb Wresinski *másik embere*, aki iránt a többségi társadalom minden tagja át nem ruházható, elháríthatatlan felelősséggel tartozik.⁹

Wresinski számára világos, hogy az evangéliumok Jézus-alakjában éppen a társadalom által meghurcolt és elutasított ember vonásai rajzolódnak ki. És hogy amint Isten Krisztusban testesült meg, úgy testesül meg Krisztus a legnyomorultabb emberben. Szemében a *valódi emberség* mentes mindentől, ami nem tartozik lényegéhez, vagyis „minden gazdasági, politikai és egyházi hatalomtól. Ilyen emberséggel pedig nem a gazdagok, hanem a legszegényebbek rendelkeznek. Az ő lelkük mélyén még nem sérült a lényeg. Ezért tudott Krisztus a legtermészetesebb módon testet öltetni bennük.”¹⁰

Antropológiája középpontjába ezt a legszegényebb, mindentől megfosztott *másik* embert helyezi – aki épp e sokszoros megfosztottsággal definiálható a legpontosabban. Ez a megfosztottság nem pusztán az anyagi javak hiányát jelenti, hanem egyszersmind a családtól, „szülőföldjétől”, a munkától, a társadalmi szerepvállalástól, a történelemtől és a spiritualitástól való megfosztottságot is.¹¹

A stigmatizáló társadalmi megítéléssel szemben nem a szociális segélyezés szájalomra méltó tárgyait, hanem olyan szubjektumokat lát bennük, akik – ha a társadalom is szubjektumként tekint rájuk – képesek önálló döntéseket hozni és tetteikért felelősséget vállalni. Szubjektum voltukat hangsúlyozza azzal, hogy olyan nevet ad nekik, amely azóta szerte a világon a népesség legmélyebb szegénységben élő csoportjainak megnevezésére szolgál: ők az ún. „Negyedik Világ”. A névadás többszörösen szimbolikus jelentőségű: akiket megnevez, egyszerre válnak a francia forradalom előtti, semmiféle képviselővel nem rendelkező *negyedik rendjének* és a modern kor *harmadik világának* örököseivé.¹² Mindezekon túl, a névadás jelentőségét főként az adja, hogy az identitásnélküliség halmozódó hiányokon túllépve, a Negyedik Világot olyan sorsközösségnek: „*nép*”-nek tekinti, amelyet nem egyszerűen a hátrányos helyzetből fakadó általános izoláltság, hanem egy meghatározott csoporttal közös, a múltból örökölt élethelyzetek, és az élethelyzetekre adott, a többségi társadalom számára idegen, mégis koherens, tapasztalati tudáson alapuló válaszok kapcsolnak egybe. Nem fogadja el, hogy a karitatív szervezetek segélyezettként bánjanak velük, s ekképp passzivitásba süllyesszék őket, minden értük történő kezdeményezésben aktív részvételükre számít. Tudásukat megkérdőjelezhetetlen, autonóm tudásnak ismeri el, és mozgalmával e tudás ösztársadalmi elismeréséért küzd. A társadalomból kirekesztettek csoportjának – amely antropológiájának középpontjában áll, s amelynek helyzetét jellemzően hiányaival szokás definiálni –, explicit módon is pozitív identitást ad, amely egy meghatározott csoporthoz való tartozáson, bizonyos történelmi örökségen és az ebből kinövő közös terven alapul.

Tehát mind a felszabadítás teológiája, mind Wresinski, olyan teológiai belátásból indul ki, amely figyelembe veszi a társadalmi és gyakorlati vonatkozásokat, beemeli narratívájába a nyilvánosság, a jog és a szabadság problémáit, egyszóval a politikai összefüggéseket. Mindenekfölött azonban azon a sarkalatos keresztény tanításon alapul, amely szerint minden ember egyedi, megismételhetetlen lény, akinek az élete minden egyéb érdemtől függetlenül – akár egyéni képességekről, akár társadalmi hasznosságról van szó – önmagában méltóságot hordoz és abszolút értelemben vett értéket képvisel. Ez a teológia Jézus Istenét oly módon kívánja felmutatni, hogy ezáltal összefüggést keressen a keresztény üzenet és a mindenkori kortárs társadalom között, vagyis a keresztény hagyományt soha le nem tudható „veszélyes emlékezetként”¹³ jelenítse meg. Így tehát állandóan fel kell tennie magának azt a kérdést, hogy vajon ennek az üzenetnek a tartalma és szándéka az adott kor társadalmi keretei – korlátai – között valóban felismerhető-e.

Erős társadalomkritika megfogalmazása

A szegénység fogalma, amelyet a felszabadítási teológia koncepciójának középpontjába helyez, különböző hangsúllyal ugyan, de a kezdetektől jelen van az egyház narratívájában és a kereszténység gyakorlatában. Előzményei megtestesítőinek tekinthetők a szegénységi fogadalmat tevő szerzetesek, az egyház által létrehozott szegénygondozó intézmények, majd az ebből a szempontból törést jelentő reformáció után a szociális enciklikák, melyek között időrendben az első XIII. Leó 1891-ben kiadott *Rerum novarum*. Mindazonáltal a 20. század során egyre világosabbá válik – különösképpen Latin-Amerikában, amely „egyszerre mind keresztényibb és mind szegényebb földrész”¹⁴ –, hogy mindez az egyház részéről megnyilvánuló jószándékú igyekezet önmagában nem hozhat megoldást, mert nem számolja fel a szegénységet újratermelő és állandósító struktúrákat: azok stabilan be vannak ágyazódva a társadalomba. Az egyház szegényekkel kapcsolatos magatartásának alakulásában mérföldkövet jelent a II. vatikáni zsinat, amelynek tanítása a személyt, a párbeszédet és a kommunikációt állítja a középpontba. A zsinat *Lumen gentium* és *Gaudium et spes* című dokumentumainak megközelítései és belátásai új távlatokat nyújtanak az egyetemes egyház és a mindenkori konkrét társadalom kapcsolata előtt. XXIII. János, VI. Pál és II. János Pál pápák új szemléletű állásfoglalásai egyértelmű hivatkozási ponttá és inspirációvá válnak a felszabadítási teológia számára. Jézus Krisztus azonosítása a szegényekkel sem új dolog.

Ily módon a felszabadítási teológia (egyfelől) folytonosságot jelent az egyház kétezer éves lelkiségi hagyományának azon szeletével, amely elutasítja a világ javait. Ugyanakkor új dimenzióba is helyezi a szegénység misztikáját. A *Biblia* tanítására alapozva hangsúlyozza, hogy Isten már az Ószövetségben úgy jelenik meg, mint aki megszabadít: *valóságosan* kivezeti Izrael népét a fogságból, a társadalmi elnyomatásból. Az Újszövetség Jézusa, aki az Isten Országára irányuló cselekvést helyezi a középpontba, a nyomor és az igazságtalanság elleni küzdelem prófétája. Elsősorban a szegényeknek és elesetteknek hirdeti az evangéliumot, és a társadalmi összetűzésekben oly módon foglal állást, hogy a jogtalanságot, igazságtalanságot nem csupán mint egyéneket, hanem mint az elnyomó társadalmi csoportok bűneit ítéli el.

A felszabadítási teológia mint kritikai reflexió három lépésben bontakozik ki. Alapja az az elv, hogy mivel az ember egyszerre fizikai és szellemi lény, személyes Isten-kapcsolata nem választható el a társadalmi és szociális körülményeitől. Ha ezek a körülmények gátolják az Isten-kapcsolat kiteljesedését, akkor Isten a szabad alanyiság megvalósulása érdekében a körülmények megváltozását kívánja. Ezért a felszabadítási teológia reflexiója társadalomelemzésből indul ki, melynek viszonyítási pontjával – a teológia terén szokatlan módon – nem a

filozófiát jelöli meg, hanem a humán és társadalomtudományok kutatásaira alapoz. Számára az üdvösség nem csupán a boldog túlvilág ígéréteiben és a lélek mélyében, sokkal inkább Isten felszabadító cselekvésében valósul meg, aminek már az *Ószövetségben* és az *Újszövetségben* is számos bizonyítékát lehet felfedezni. Ezért a segédtudományok kutatásaiból származó eredmények elemzését a felszabadítási teológia az evangélium, „a valóban döntő kritériumok”¹⁵ fényében végzi el, és leszögezi, hogy ha az emberi lét kiteljesedéséhez szükséges feltételek hiányoznak, az ember hivatása csorbát szenved, cselekvési tere beszűkül, ezért változtatásra, felszabadításra van szükség. Végül annak a belátásnak az értelmében, amely a felszabadítást a külső körülmények megváltoztatásának szükségességével gondolja elérni, kijelenti, hogy az egyháznak el kell jutnia az empirikus valóság kritikai reflexión alapuló, cselekvő megváltoztatásához: be kell vonódnia Isten felszabadító cselekvésének folyamatába, méghozzá nem csupán tanításában, hanem nyílt tiltakozással az elnyomással szemben, a szegények melletti szolidaritás vállalásával és annak minden következményével. A teológiát tehát összekapcsolja a politikával, és a felszabadítás teológiáját a konkrét értelemben vett politikai küzdelem szintjére helyezi. „...itt a pap az elnyomottak barátja és elvtársa. Mi mást mondhat nekik? Szervekedjétek, fogjatok össze, tartóztassátok fel azokat, akik el akarják venni megélhetéseket alapját! Lépjétek be tömegesen a szakszervezetbe, és ott küzdjétek azért, ami megillet benneteket! Támogassátok azt a pártot, amelyet ti választottatok, és amely ügyeteket képviseli a politikai arénában! (...) Ha egy vallás ezt a feladatot nem tölti be, akkor nem tudom, milyen Istenről beszél, s ha imádkozik, milyen Istenhez könyörög.”¹⁶

A felszabadítási teológia tehát, miközben várja Krisztus második eljövételét, nem nyugszik bele az igazságtalan világba. A Medellinben nyilvánosan megszólaló új mozgalom kimondja, hogy az evangéliumhoz való hűség nem pusztán a szegények karitatív segítségét, hanem a társadalom konkrét megváltoztatására – a „strukturális bűn” felszámolására – irányuló cselekvést is jelenti, azaz politikai dimenziója van. Ennek értelmében a felelős és hiteles kereszténység egyszerre jelent elkötelezettséget „az emberek politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális alapjogai, illetve istengyermeki méltóságuk s ezáltal egy emberarcú társadalom mellett.”¹⁷

Wresinski életműve a mélyszegénységben élő emberek társadalmi emancipációját tűzte ki céljául. A mélyszegénységről szólva Wresinski leszögezi, hogy az nemcsak gazdasági ki-rekesztettséget jelent, amely lehetetlenné teszi a gazdasági javakhoz való hozzáférést, hanem együtt jár vele a társadalmi kapcsolatoktól való megfosztottság, annak valamennyi következményével. Ilyen értelemben a mélyszegénységet az emberi jogok megsértésének tekinti.

Az 1968-as párizsi diáklázadások során Wresinskit megragadta az egyetemisták részéről a fogyasztói társadalommal szemben megfogalmazott kritika, és egyetértett a radikális oktatási reformok követeléseiével. Az oktatás demokratizálódására irányuló törekvések szellemében „az ATD meghív mindenkit: tanárokat, diákokat, a kultúra kiváltságosait, hogy jöjjenek és osszák meg tudásukat azokkal, akik nem olyan szerencsések, hogy részesülhetnek volna belőle. Együttesen akciócsoportokat fognak alkotni.”¹⁸ Radikalizmusa nyilvánult meg abban is, hogy az ekkor létrejövő „*Le Savoir dans la Rue*” [kb. Utcán heverő tudás] első rendezvényeit július 14-én tartották (egyrészt a Stains városi La Cerisaie szegénynegyedben, másrészt Noisy-le-Grand-ban). Ezen a francia történelem számára szimbolikus jelentőségű napon Wresinski az emberi jogokról beszélt a családoknak, amely egyenes utat nyitott a Negyedik Világ Szabadegyetem gondolata és gyakorlati megvalósítása felé.

Tudatosan kapcsolta mozgalmát a Franciaországban hagyományosan hangsúlyos emberi jogok kérdéséhez és ezek két emblematisz dokUMENTUMÁHOZ. Egyrészt ahhoz a nagy hatású manifesztumhoz, amelyet az Edhis Kiadó a francia forradalom előtt tisztelegve 1967-ben újra kiadott, s amely *Panaszfűzetek* címmel eredetileg a francia forradalom előestéjén, Dufourny

de Villiers (1739–1796) francia politikusnak köszönhetően jelent meg, társadalmi jogokat követelve a semmiféle képvisellett nem rendelkező „negyedik rend” („a szegény napszámosságok, nyomorékok, nincstelenek, mindennemű szerencsétlenek”) részére. Ugyanabban az évben, 1967-ben a mozgalom megjelenteti a maga Új panaszfüzetek című kiadványát, amelynek alcíme *Egy nép megszólal*. Benne először kapott nyilvánosságot olyan társadalmi csoport, amelynek a „dicsőséges harminc év” többségi társadalma még a létéről sem akart tudni. A manifesztum azon túl, hogy leírást adott azokról a nehézségekről, amely a családok helyzetét jellemzik, számos kérdést tett fel az alapvető emberi jogok kapcsán, míg végül megfogalmazta legfőbb követelését: „Azt kérjük, hogy mi is részt vehessünk mind saját sorsunk, mind hazánk jövőjének formálásában. Ez ma nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy emberi méltóságról beszélhessünk.”¹⁹

A másik, ugyancsak fontos dokumentum az ENSZ égisze alatt létrehozott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*, amelyet 1948-ban fogadott el a nemzetközi közösség a minden embert megillető alapvető jogokról. Amikor 1987. október 17-én Párizsban, a Trocaderón többszáz ezres tömeg ünnepelte a mozgalom alapításának 30. évfordulóját, Wresinski éppen e nyilatkozat emlékkövének tőszomszédságában helyezte el az emlékkövet, amelybe vésvé az ATD jelmondata olvasható: „Ahol az emberek arra vannak ítélve, hogy nyomorban éljenek, ott sérülnek az emberi jogok. Szent kötelességünk összefogni, hogy e jogoknak érvényt szerezzünk.”

Ugyanakkor nemcsak a mozgalom keretein belül, hanem országos közéleti-politikai szerepet vállalva engedett annak a felkérésnek, hogy Franciaország Gazdasági és Társadalmi Tanácsában jelentést készítsen a szegények és kirekesztettek helyzetéről a világban. A körülötte dolgozó munkatársak és társadalmi partnerek segítségével harminc év tapasztalatait sűrítette a beadványba, amelyet óriási támogatottsággal, ellenszavazat nélkül fogadnak el, 1987. február 11-én. Az azóta Wresinski-jelentésnek nevezett beadvány történelmi jelentőségű a szegénység elleni küzdelemben: benne fogalmazódik meg először átfogó és következetes politikai akcióterv.

A másikért vállalt felelősség gyakorlata: élet- és sorsközösség Latin-Amerika bázisközösségeiben és az ATD – Negyedik Világ Mozgalomban

Amint azt kifejtettük, a katolikus egyház 20. századi történetében a szegények iránti megkülönböztetett figyelem különösképpen kötődik a II. vatikáni zsinat tanácskozásaihoz és dokumentumaihoz. A latin-amerikai püspöki karok konferenciájának állandó tanácsa (CELAM) azonban már korábban, az 1955. évi első tanácskozáson a kontinens egyháza előtt álló legfontosabb kihívások között említette a nagy tömegeket sújtó társadalmi igazságtalanságokat, az éhségség elnyomott helyzetét és az emigrációt. A későbbi, főként az emblematikussá vált medellíni (1968), pueblai (1979) és Santo Domingó-i konferenciákon pedig – részben a helyzet további súlyosbodása miatt, részben a zsinat eredményeiből inspirációt merítve –, még nyíltabban, még egyértelműbben fogalmazódott meg a társadalom kirekesztettjeivel való közösségvállalás imperatívusza.

A tanácskozások eredményeképpen „jelenvalóvá vált a másik az őt kirekesztő és félredobó társadalomban, amikor szolidaritásért kiáltott”,²⁰ és megfogalmazódott „a szegények melletti elsődleges döntés”, amely arra hívja meg a híveket, hogy a szegények szenvedő tekintetében a szenvedő Krisztus arcát ismerjék fel.

A felszabadítási teológia tanítása szerint a szegények melletti elköteleződés nem kizárólag az egyház kötelessége, de olyan kihívás, amelyet az egyház semmiképpen nem hagyhat

válasz nélkül. Ez a válasz az egyházi tisztségviselők részéről megnyilvánulhat körlevelekben kifejtett állásfoglalásokban, tanításban, és még inkább személyes életük elkötelezésével: a szegényekkel vállalt sorsközösség elfogadásában. E személyes elköteleződésnek a jegyében Latin-Amerika-szerte csatlakoztak egyházi személyek – papok, szerzetesek – az igazságtalan társadalmi-politikai rendszer megdöntésére irányuló fegyveres küzdelemhez. A Szentszék közülük többeket felfüggesztett politikai szerepvállalásuk miatt,²¹ és jó néhányan – mint például Óscar Romero, Salvador érseke – fegyveres harcok, illetve politikai gyilkosságok áldozatává váltak. „Vannak helyzetek – írja Leonardo és Clodovis nyílt levélben Joseph Ratzinger bíborosnak –, melyekben a keresztény lelkiismeret a társadalmi-gazdasági elnyomó rendszert leleplezni kényszerül, és nem látván más kiutat, végső lehetőségként a jogtalan hatalom megdöntésére fegyvert is fog.”²² Nézetükben a forradalmi marxizmus eszméit igyekeztek ötvözni az evangélium, illetve a katolikus egyház társadalmi tanításával.²³

Előtérbe kerül az a bibliai alapelv, amely szerint az egyház valamennyi tagja – így nemcsak a papok és szerzetesek, de minden világi férfi és nő is – az egyház egyetemes küldetésének hordozója. Ennek az alapelvnek megfelelően, a szegényekkel vállalt élet- és sorsközösség jegyében szerveződtek az egyház helyi egységei, az ún. bázisközösségek, amelyekben a felszabadítási teológia víziója modelleződik nemcsak az egyház, hanem egyben a társadalom elérni kívánt működési módjáról is. A bázisközösségek az egyház belső megújulásának termékeként a felvilágosodás nyomán kialakult polgári individualizmus ellenében jöttek létre. Különböző társadalmi kontextusokban más-más funkció(ka)t tölthettek be. Latin-Amerikában, a legszegényebb vidéki és városi zónákban élő parasztok, munkások, részfoglalkoztatottak és munkanélküliek között, akik a leginkább szenvednek a kizsákmányolás, az éhség, az elnyomás és a nyomor valóságától, különös jelentőségre tettek szert: a felszabadítás gyakorlati tényezőivé váltak. A közösség egy-egy laikus lelki vezető körül kialakuló 2-300 fős csoportosulás, amelynek védettségében a szegények és minden oltalom nélküliek „teljes méltóságukban, személyként látják meg magukat Isten előtt, amikor részt vállalnak az egyházi közösség életében”²⁴. A közösség tagjai a *Bibliát* élettapasztalataik tükrében értelmezik, egymás között a testvéri egyenlőség megélésére törekednek, működésük fontos aspektusa a diakóniai szolgálat és a politikai elkötelezettség. Tehát példászerűen jelenítik meg azt a kettős igényt, amely a felszabadítási teológiáját alapvetően jellemzi: „a bázisközösségek jelentik most azt a színhelyet, ahol a szegények saját állampolgári értékeiket újra visszaszerzik, azon túl, hogy ott hitüket élik. Itt gyülekeznek, itt számítanak valakinek, beszélhetnek, szavaikat nem cenzúrázzák, gondolataikat megértik és kultúrájukat elismerik. (...) A nép szabadságának életerévé váltak.”²⁵

A bázisközösségek további nagy jelentősége, hogy a kölcsönösség létrejöttének feltételeként a teológia új nyelvét, új megközelítését alakítják ki, amely megszünteti a tudományos teológia és a közösség konkrét tapasztalatain alapuló hívő reflexió közötti szakadékot. A közösségekben kölcsönös tanulás valósul meg: „egyik a másikának egyszerre (...) tanítója és tanítványa”²⁶.

Wresinski társadalomkritikájának fontos része, hogy a mindentől megfosztott ember annak függvényében értékeli magát megalázottnak vagy fontosnak, ahogyan az őt körülvevő világ viszonyul hozzá. Ebből következően a nyomor és kirekesztés egymást erősítő *circulus vitiosus*ának megtöréséhez elengedhetetlenül szükségesnek látja a társadalom, illetve az állami-politikai intézmények felől érkező egységes elfogadó magatartás létrejöttét. Ugyanakkor a felszabadítási teológiájának tanításával ellentétben Wresinski meggyőződése szerint a környező világ szegényeket elutasító magatartása nem annyira a társadalom alapvető kettéosztottságának, a jogok élvezőinek kirekesztő szándékából, mint inkább a felőlük érkező kérdésfeltevések és megközelítések inadekvát módjából fakad. Eszerint a valódi megoldás felé vezető út

első lépése az, hogy gyökeresen más, nem a többségi társadalom logikájából következő, hanem a mélyszegénységben élők autonóm, tapasztalati tudásán alapuló megközelítést tesszük magunkévá. A következő pedig, hogy vállaljuk az ily módon megszerzett tudásból származó következményeket.²⁷

Az új mentalitás kialakításának előmozdítására alapította meg 1957-ben a Párizs környéki Noisy-le-Grand-ban, az ott mélyszegénységben élő családokkal együtt az azóta világméretűvé terebélyesedett²⁸ ATD – Negyedik Világ Mozgalmat. Az első feladatokat a pillanatnyi, legegésztőbb szükségletek diktálták. Azokon túl csak annyi látszott világosan, hogy a formálódó szervezet a nyomorral akar szembeszállni, és ebben az egyenlőtlen küzdelemben a legfőbb vezérelv nem egyszerűen a szegényeknek, de a legszegényebbeknek adott prioritás. A telepen eltöltött néhány első év az alapok lerakásának időszaka egy olyan „épülethez”, amelynek nincs „tervrajza”. Különös hangsúlyt helyez arra, hogy ne váljék hivatallá, mert személyesen és direkt módon az egyes ember elérését célozza meg. Ezzel olyan társadalom előképét kívánja megrajzolni, amelyben az a másik a legfontosabb, akivel osztozni akarunk. Ugyanakkor Wresinski számára az is világos, hogy a mélyszegénységben élő családok egyedül képtelenek változtatni helyzetükön. Az egyetlen megoldás, hogy a mozgalom partnerekként kezeli őket, méghozzá olyan partnerekként, akik mindvégig őrzik kezdeményező szerepüket.

A szervezet három szinten fejt ki tevékenységét: önkéntesei sorsközösséget vállalnak a nyomorban élő családokkal, a szövetségesek lazább hálójá a társadalom figyelmét a mélyszegénységben élőkre irányítja, és döntéshozói szinten igyekeznek a legszegényebbek életét kedvezően befolyásoló politikai változásokat kiharcolni. Két legfontosabb alapelve, hogy a megoldás keresése és megvalósítása egyaránt csakis az érintettekkel együtt, az ő aktív részvételükkel történhet, valamint hogy a segítendő körébe kivétel nélkül mindenki beletartozzon. Működése a mélyszegénységben élő családok köré szerveződő önkéntesek, szövetségesek és az ún. barátok hármashálóján alapul. A szervezet nem kötődik semmiféle vallási vagy politikai csoportosuláshoz. Minden embert tevékeny közreműködésre hív mind a gondolkodásmód megváltoztatása, mind pedig a konkrét tettek szintjén.

A kirekesztéshez vezető út visszafordításához Wresinskinél az adja a kiindulópontot, hogy a kirekesztett egyén potenciálisan képes saját felszabadulási folyamatában aktív résztvevőként, cselekvő szubjektumként közreműködni. Nem tekinthető sem bűnösnek, sem áldozatnak: egyszerűen leképezi a társadalom működési zavarát. A kirekesztés folyamatának megfordításában Wresinski meggyőződése szerint kiemelt szerepet kell kapnia a kirekesztettek tudáshoz juttatásának. Ehhez az első lépést a Noisy-le-Grand-i hajléktalantelep valódi élettérre alakítása jelenti, hiszen minden közösen létrehozott táborigazgatási intézmény (óvoda, könyvtár, kápolna stb.) kiindulási pontul szolgál a legszegényebektől megtagadott jogok – így a munkához, a művelődéshez, az oktatáshoz, a családi élethez, az egészséghez, az igazsághoz vagy éppen a spiritualitáshoz való jog – visszahódításához. S ugyanennek az alapelvnek a következetes megvalósítása vezetett 1972-ben az ATD – Negyedik Világ Szabadegyetem megalapításához.

Mint ahogyan a mozgalom gondolata nem valamely elmélet alapján született, hanem azokból a konkrét helyzetekből fakadt, amelyet Wresinski a Noisy-le-Grand-i hajléktalantelepen mélyszegénységben élő családokkal együtt megélt, a szervezet „kemény magjának”, az önkénteseknek a szerepét is a gyakorlat, a mindenkori konkrét szükségletek formálták – és formálják ma is. Minden egyes önkéntes elkötelezettsége, személyes érintettsége fontos alkotóeleme annak a hatásnak, amelyet a folyamatra gyakorol. Ennek vállalása radikális döntést követel, és lényegében egybevág Lévinas tételével, miszerint a végsőig vitt felelősségvállalás és szolidaritás az emberi lény alapsajátossága, és adott esetben magában foglalhatja

akár a *másik* sorsának felvállalását is. Az Önkéntes Szolgálat jelentőségét Wresinski nem egy új szakszolgálat létrejöttében, nem is az egyéni szintű kapcsolatok vagy jószolgálatok megsokszorozásában látja, hanem abban, hogy egy közösség új módon lépjen kapcsolatba a szegényekkel, és hogy saját sorsát az övékhez kapcsolja. Vagyis arról van szó, hogy közösségi szinten létesüljenek kapcsolatok közöttük. Az önkéntesek hitelessége, meggyőző ereje ugyanis abban a tényben rejlik, hogy élet- és sorsközösségben élnek a mélyszegénységben élő családokkal, és minden segítő lépést rendkívüli körültekintéssel, a családok számára megfelelő hosszúságú időt adva készítenek elő. Sokrétű tevékenységükkel hathatósan járulnak hozzá a legszegényebbek emancipációjához. Legfontosabb feladatuk mégis az, hogy híddá váljanak a társadalom egymástól elszakadt csoportjai számára, és hogy fenntartsák közöttük a kapcsolatot, amely nem valamely cselekvés vagy esemény megvalósulásának függvénye, hanem a *másik* feltétel nélküli elfogadásából fakad. „Ebben az együttesen létrehozott [sors]közösségben hajtanak ki a közösség lényegi sajátosságai: az egyetértés, a bizalom és a biztonság. Egy ilyen valorizáló és biztonságot adó közösségben válik képessé a mélyszegénységben élő ember arra, hogy saját sorsa kovácsa legyen és megmentse övét.”²⁹

Mind a felszabadítási teológia, mind Wresinski Jézusa elsődlegesen és valójában tehát az emberi szenvedéshez hajol közel. Ebben az értelmezésben a Jézus által az emberek számára adott életminta mindent felforgató újdonsága abban áll, hogy az interperszonális kapcsolatban a felelősségteljes cselekvést a *másik* szenvedése iránti érzékenység határozza meg.

A felszabadítás teológiája ezt a felelősségteljes cselekvést egyrészt a fennálló renddel, a „strukturális bűnnel” való radikális szembenállásban – szélsőséges esetben akár fegyveres szembeszegülésben – látja, másrészt a bázisközösségek létrehozása révén olyan mintát alkot meg, amely a latin-amerikai egyház számára hitelesen és érvényesen modellezi a kontinens országainak legegységesebb társadalmi kihívására: a tömeges szegénységre adható és adandó választ. Ennek legfontosabb ismertetőjegyei először is a szegények élettapasztalatának felértékelése, majd ennek alapján a velük való testvéri közösség megélése mind spirituális, mind politikai-társadalmi téren. Mindezek érvényesíthetőségéhez először is közös nyelvet hoznak létre, ily módon hidat képezve a résztvevők egymásétól távol eső értelmezési keretei között.

Az ATD – Negyedik Világ Mozgalom ugyancsak a szegényeknek, a legszegényebbeknek adott prioritás alapelvére épül. Azzal, hogy a tudást illetően is nem pusztán elismeri a szegények tapasztalati tudásának elsődlegességét, hanem a tudás megosztásába más társadalmi szereplőket is bevon, alapvető fordulatot hajt végre a tudás forrását és a tudásáramlás irányát illetően. Olyan tervet fogalmaz meg, amelyben a résztvevők egyenlők, és amely hatékonyan erősíti minden érintett motivációját és mobilizációját. A társadalmat nem elnyomók és elnyomottak dichotómiájaként értelmezi, ehelyett a különféle társadalmi szereplők részére különféle lehetőségeket igyekszik felkínálni arra, hogy közösséget formálva, a szegénység megszűntetésének személyes közreműködőivé váljanak. Wresinski, bár katolikus papként alapította meg a maga emberjogi mozgalmát, az minden egyes személyben az egyetemes emberit megragadva képes egyrészt felekezetek és nemzetek fölöttivé szélesedni, másrészt a megosztott társadalmi csoportok közé fokozatosan hidat emelve, új társadalmi szerződést létrehozva előmozdítani a mélyszegénységben élők társadalmi emancipációját.

Jegyzetek

- 1 Joseph Wresinski: Szegények egyháza. Bencés Kiadó, Budapest, 2010. 335–372. o.
- 2 Eredetileg: Aide à Toute Détresse (Segítség Minden Nyomorúságban), ma: Agir Tous pour la Digté (Együttes Fellépés a Méltóságért).
- 3 Gustavo Gutiérrez: Theologie der Befreiung, Mainz, 1992. 83. o.
- 4 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller: A szegények oldalán. A felszabadítási teológia. Új Ember Kiadó, Budapest, 2016. 34. o.
- 5 Kovács Marian: Gustavo Gutiérrez és felszabadítási teológiájának kapcsolódási pontjai a történelemtudománnyal. = Acta studiorum religionis, 2008. 3. szám, 33–81. o.
- 6 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 131. o.
- 7 Gánóczy Sándor: A másik beszédes arca. = Pannonhalmi Szemle, XXI. évf. 2013. 4. szám, 35–47. o.
- 8 Emmanuel Lévinas: Totalité et Infini: essai sur l'extériorité. Kluwer Academic, Paris, 2001.
- 9 Thierry Monfils: Le Père Joseph Wresinski. Sacerdoce et amour des pauvres. Éditions jésuites, Namur, 2017; Marc Leclerc: L'anthropologie du Père Joseph Wresinski: entre Philosophie et Théologie. In: Colloque international Joseph Wresinski. Acteur et prophète du peuple des pauvres. Éditions Quart Monde, Paris, 2004. 43–54. o.
- 10 Joseph Wresinski: Szegények egyháza, i. m. 38. o.
- 11 Joseph Wresinski: Culture et grande pauvreté. Éditions Quart Monde, Paris, 2004.
- 12 Thierry Monfils, i. m.
- 13 Johann Baptist Metz: Szenvedéstörténet és megváltástörténet. Fordította Görfölv Tibor. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. Metz szerint a *szabadság* és a *memoria* közvetlen kapcsolatot teremt Krisztus passiója és az emberek szenvedéstörténete között. A keresztyén hit elsősorban „veszélyes emlékezet”, azaz megemlékezés arról a szövetségről, amelynek értelmében Isten uralma éppen úgy jelent meg az emberek között, hogy lemondott a fölöttük gyakorolt uralomról, és hogy Jézus éppen a kirekesztettekkel és elnyomottakkal akart közösséget vállalni.
- 14 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 67. o.
- 15 Leonardo Boff: Teológus a zöld pokolban. Agape Kiadó, Novi Sad, 1988. 27. o.
- 16 Uo. 66. o.
- 17 Josef Sayer: Előszó. In: Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 13. o.
- 18 Részlet egy Wresinski által írt felhívásból, idézi: Francine de la Gorce: Un peuple se lève. Éditions Quart Monde, Paris, 1995. 306. o.
- 19 Revue Quart Monde, n° 205/206, 2008. 48–49. o., idézi: Geneviève Defraigne-Tardieu: L'Université populaire Quart Monde. La construction du savoir émancipatoire. Presses universitaires de Paris Ouest. Paris, 2012. 144. o.
- 20 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 20. o.
- 21 Csak néhány név a legismertebbek közül: Miguel D'Escoto Brockmann (Nicaragua), Camilo Torres (Kolumbia), Leonardo Boff (Brazília).
- 22 Idézi Patsch Ferenc: A felszabadítás teológiája – korunkban. = Korunk. Fórum – Kultúra – Tudomány (A változó Latin-Amerika), 3. folyam, 19. évf. (2008. 11. szám, 37–45. o.
- 23 A felszabadítási teológia megítélése első megjelenése óta jelentősen megváltozott. Míg az 1970–1980-as években ellenérzéseket szült, sőt összeütközéseket eredményezett a politika és gyakran az egyház vezetőivel szemben radikálisizmusa, a marxizmustól kölcsönvett szempontjai, marxista szókészlete és bizonyos fogalmak (a szegények melletti elsődleges döntés, osztályharc, függőségi elmélet, strukturális bűn) féltreérthető használata miatt, ma már számos vatikáni dokumentum kiáll jelentősége, sőt szükségessége mellett. Számos teológus szerint jelentősen hozzájárult az egyetemes egyház szociális tanításának szemléletváltásához. Némelyek még ennél is nagyobb horderejűnek látják, és úgy értékelik, hogy a II. vatikáni zsinat víziója az egyházzal leginkább a felszabadítási teológiában ölt testet.
- 24 Gustavo Gutiérrez – Gerhard Ludwig Müller, i. m. 36. o.
- 25 Leonardo Boff, i. m. 15, 31. o.
- 26 Uo. 40. o.
- 27 Joseph Wresinski: Écrits et paroles aux volontaires. Éditions Quart-Monde, Paris, 1992.
- 28 Napjainkban már mintegy százhusz országban van jelen, állandó önkéntesei pedig, akik hosszú távra kötelezik el magukat, 370 állandó munkatárssal öt kontinens 29 országában segítik a rászorulókat.
- 29 Joseph Wresinski: Écrits et paroles aux volontaires, i. m. 330. o.

TOPOLÁNSZKYNÉ BRIEBER Nóra

Korhatárok a magyar jogrendszerben

Az alsó életkori határok létjogosultsága a jogban

A jogelmélet a kezdetektől fogva ismeri az életkor szerinti megkülönböztetést, az érettségi kritériumok felállítása pedig egyidős az emberi társadalommal. A korhatárok az adott társadalom fennmaradását, a polgárság utánpótlását szolgálták és szolgálják.

Az érettség és alkalmasság szempontjai koronként változtak annak függvényében, hogy a társadalom mit várt el teljes jogú tagjától, mit tekintettek a felnőtté válás ismérvének. A történelem előtti időkben, létbizonytalanságban élő elődeinknél azt a serdült ifjút avatták férfivá, aki elegendő testi erővel és rátermettséggel rendelkezett az önálló vadászathoz, és harcoként megállta a helyét. A természeti népeknél mindez ma is kiválóan megfigyelhető. A lányok nővé válása alapvetően az ivarérettséghez, később az eladó sorba kerülésükhöz kötődött. A „nagykorúság” feltétele tehát a testi fejlettség volt, természetesen beszámítási képességgel párosulva. A feudális államban a férfiaknál a hadviselési, munka- és – az ivarérettséggel szükségképpen összefüggő – családalapítási képesség mellett a kiváltságos rendeknél megjelent a közhatalmi tisztségviselésre való alkalmasság. Hazánkban a jobbgátság eltörlésével az általános jogképesség immár kiterjedt a felnőtt társadalom egészére. Megjelentek a mai értelemben vett polgárjogi intézmények, köztük a polgári házasságkötés, a választójog és a tankötelezettség, a jog szabályozta életviszonyok köre pedig a polgárosodással jelentősen bővült. Ez a tendencia a mai napig is tart.

A gyermekkor a középkori Európában nem létezett elismert fogalomként, ugyanis a kicsinyeket csupán addig tekintették gyermeknek, amíg nem voltak képesek önállóan megélni. Ha a gyermeknek sikerült életben maradnia, mihelyst fizikailag megerősödött és munkaképesé vált, felnőtt számba vették. A munkára foghatóság és a nemi érettség jelentette a gyermekkor végét. A tényleges gyermekkor tehát igen rövid és jelentéktelen volt, emiatt különösebb figyelmet sem szenteltek neki, bár a serdületlenek és a felnőttkorúak jogi megkülönböztetése a középkorban is létezett. Ma már nem kérdés, hogy a gyermekkor mind a magyar és a nemzetközi jog, mind a tudományok területén elismert fogalom. A gyermek mai jogrendszerünkben jogképes személy, aki cselekvő- és vétőképesége, büntethetősége, beleegyezési képessége terén eltér a felnőttől, és különleges bánásmód illeti meg. A gyermeki alapjogokat Magyarország Alaptörvénye alkotmányos jogokként deklarálja.

A felnőttet megillető jogokkal a társadalom attól az időponttól ruhazza fel tagjait, amikor nagykorúságát, érettségét elismerik. A korhatárt felállító jogszabályok ezt az elismerést és annak kritériumait rögzítik. Axel Honneth szerint a polgári-kapitalista társadalmi rendet a privát szféra, a jog szférája, illetve a társadalmi megbecsülés szférája hármásával lehet jellemezni,

amelyek a társadalmi elismerés három különböző elvét intézményesítik: a szeretetet, a (pozitív) jogot, illetve a teljesítményt.¹ A mai magyar jogrendszerünkben alapvetően egyértelmű, ipso facto életkori határokat találunk. Ezek megdönthetetlen törvényi vélelmek arra nézve, hogy az adott életkort betöltött személy megfelelően érett, tehát alkalmas a jogviszonyban való aktív részvételre, illetve van értelme a büntetőjogi felelősségre vonásának. Kivételes esetben azonban – jellemzően a gyermekkorúak büntethetőségénél – a törvény az egyéni (szellemi) teljesítményhez kötődő speciális kiegészítő szabályokat is tartalmaz, érvényre juttatva a teljesítmény honneth-i elvét a vétőképeség társadalmi elismerésében. Az érettség tehát jogrendszerünk kimunkálódásával és a lélektan fejlődésével párhuzamosan egyre sokrétűbb fogalomná vált az idők során.

A jogalkotást az olyan külső tényezők mindig is befolyásolták, mint a várható élettartam, a társadalom korfája vagy a drasztikus népességfogyással járó háborúk. Magyarországon az első világháború okozta jelentős, – leginkább az aktív korú, hadképes férfiakat érintő – lélekszám-csökkenés tette indokolttá, hogy a választójogot a nők is kiterjesszék, hiszen a társadalom érdeke az volt, hogy az alkotmányos monarchia szavazóbázisa kiegészüljön és fennmaradjon. Az alapvetően patriarchális társadalmi berendezkedés ugyanis egészen a 20. századig meggátolta, hogy a nőkre teljes jogú állampolgárként tekintsenek. A nők sokáig felnőtt mi-voltuk jogi elismertsége ellenére sem bírtak jogkörrel például a választójog, a tisztségviselés vagy az oktatás terén. Másik példaként említést érdemel, hogy napjaink aggasztó demográfiai helyzetére, a lakosság elöregedésére, az aktív korú választópolgárok számának csökkenésére is válaszul 2000 óta több európai országban, így hazánkban is történtek kezdeményezések az aktív választójogi korhatár 16 évre történő leszállítására.

Somlai Péter arra a markáns jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy a nemi éretstől számított kamaszkor időszaka történelmileg változik. Az akceleráció folytán a 19. század elején a lányok valamivel 16 éves koruk után menstruáltak először, viszont a 20. század végén ezen már átlagosan 12 és fél éves korukban átesetek németországi kutatások szerint. A katonasághoz besorozott fiúk testmagassága pedig egyre nő. A kutatók mindezen jelenségek fő okát a jólétben, a gyermekmunka korlátozásában, az egészségesebb táplálkozásban, illetve a tanulás időszakának kitolódásában látják. Az 1960-as évektől terjedtek el az orális fogamzásgátló szerek a fejlett országokban. Ezen időszaktól kezdve a fiatalok korábban kezdik a szexuális érintkezést, de hamarabb szoknak rá a cigarettázásra és/vagy a kábítószerre is, és egyre zsengebb korukban veszik kezükbe a döntést saját szabadidejük eltöltéséről és fogyasztási szokásaikról, amiben nagy szerepe, sőt felelőssége van a gyermekeket és fiatalokat megcélzó marketingnek és piacnak. Somlai arra is rámutat, hogy a kamaszkor meghosszabbodott, amelynek fő okát abban látja, hogy az utóbbi kétszáz évben kitolódtak a tanulóévek, és a fiatalok jelentős hányada később jelenik meg a munkaerőpiacon.² Az ilyen és hasonló változásokra a jogalkotó kétféle módon reagálhat: vagy a korhatárokat igazítja a megváltozott társadalmi megítéléshez, vagy a jog eszközeivel kísérli meg úgy alakítani a társadalmi környezetet, hogy az adott életkori szabály létjogosultsága megmaradjon.

Az ember általános jogképességének, jogalanyiségának kimondásával minden ember természetes személyként való elismerésével az ember mára absztrakt jogi fogalomná vált. Annak aspektusában, hogy lehet-e az adott természetes személy egy adott jogviszony alanya, azaz származhatnak-e a jogviszonyból jogai és kötelezettségei, az ember absztrakt jogképessége szerzőképességként érvényesül, amelynek révén az ember jogok, kötelezettségek, dolgok jogos birtokosává válhat, amelyekhez felelősség kapcsolódik. Ezt a képességet a jogi gondolkodás összekapcsolja azon tudás megszerzésének a képességével, amely a felnőtt társadalomban való boldoguláshoz szükséges. Ahhoz, hogy az ember ne pusztán passzív alanya, hanem

aktív közreműködője is lehessen a polgári jogviszonyoknak, szüksége van bizonyos szellemi érettségre, megfontolási, akarat elhatározási, döntési képességre és a választásának megfelelő felelős magatartás képességére, összefoglalva: ügyeinek viteléhez szükséges belátási képességre. Ezt a jogügyleti képességet nevezi a jogtudomány cselekvőképességnek. A cselekvőképességnek három biológiailag meghatározott összetevője van. Feltételezi egyrészt a szellemi érettséget és a jártasságot a mindennapi élet dolgaiban, amelyet társadalmi szinten egy adott életkort betöltött személyeknél vélelmezünk; másrészt a szellemi épséget, az ép és észszerű akarat-elhatározásra, megfontolásra való képességet, amelynek birtokában az egyén felismeri és mérlegelni képes a különféle lehetőségeket, tisztában van a döntéseinek következményeivel; harmadrészt a jognyilatkozat-tételi képességet, azaz hogy a személy a társadalom számára érthető és elfogadott módon, egyértelműen kifejezésre tudja juttatni akaratát. Ha károkozó magatartásra vonatkoztatva vizsgáljuk az ember belátási képességét, akkor vétőképességről beszélünk. Ahogyan minden ember más, úgy az egyének belátási képessége is változik külső és belső tényezők hatására; itt fontos szerepet játszik az életkor, de alakítja azt az egészségi állapot, és befolyásolják a személyi körülmények is. A cselekvőképesség tehát egyaránt magában foglalja az ember biológiai, társadalmi és jogi adottságait.

A büntethetőség kritériumaként vizsgálandó az értelmi, erkölcsi fejlettség, az ép akarat, az ítélőképesség, a belátási képesség megléte is a 14. életévüket be nem töltött elkövetőknél. A 14. életévüket betöltött személyeknél a hatályos magyar büntetőjog vélelmezi e feltételek teljesülését.

A sértett szemszögéből nézve bír jelentőséggel az adott személy úgynevezett „beleegyezési képessége”, amelynek hiányát – általánosítható testi-lelki-szellemi életkori sajátosságok alapján – egy bizonyos életkor alatt vélelmezi a magyar jog, és amely a nemi élet szabadságához való jog fogalmához kötődik. A beleegyezési korhatár a büntetőjogban az az életkor, amelynek betöltése után az egyénnek jogában áll, hogy saját szabad döntése alapján létesíthessen szexuális kapcsolatot.

A belátási képesség vizsgálatánál ismernünk kell a társadalmi érettség fogalmi elemeit, amelyek az alábbiak: szellemi érettség, erkölcsi érettség és önkontroll. E körben hasznos támpontokkal szolgálnak a Német Ifjúsági- és Pszichiátriai Társaság által elfogadott *Marburgi irányelvek*, amelyek a német bírói gyakorlatban az erkölcsi és szellemi fejlettség megítélésében szolgálnak alapul. Az *Irányelvek* alapján a német bírói gyakorlat – a klinikai gyermekpszichológus-szakértő véleményére támaszkodva – a következő tíz szempont szerint vizsgálja a büntethetőség feltételeként megkívánt társadalmi érettséget: 1. Reális életterv. 2. Képesség az önálló, megindokolt döntésre. 3. Képesség a jövőre is figyelmet fordító gondolkodásra. 4. Képesség az érzelmek értelemnek történő alárendelésére. 5. A személyiség bizonyos fokú önállósága a szülőkkel szemben. 6. Önállóság az egykorú csoport tagjaival szemben. 7. A mindennapi élet önálló intézése. 8. Képesség a tartós kötődésre. 9. Felnőttes szexualitás. 10. Realisztikus beállítottság az iskolával vagy a munkával szemben.³

Említést érdemel, hogy hazánkban a 21. század elején olyan vélemény is megfogalmazódott a pszichológus-szakmában, amely az értelmi és az erkölcsi fejlettség mellett az érzelmi intelligencia (EQ) szerepét is hangsúlyozza a belátási képesség körében.

A jogi korhatárok meghúzását, azaz a társadalom minden tagjára vonatkozó objektív zsinórmérték felállítását az a fejlődési törvényszerűség teszi lehetővé, hogy az egyének azonos életkorban hasonló tulajdonságokat mutatnak a testi fejlettség, a viselkedés, a gondolkodás, az érzelmi átélés és a cselekvésmód terén. Ezen életkori sajátosságok átalakulásai nyomán egységes fejlődési szakaszok különböztethetők meg. A szakaszhatárok azonban korántsem cezúra-jellegűek, hiszen a különféle pszichés területek egyenlőtlenül fejlődnek, és a testi fejlő-

dés a maga egyénenként eltérő ütemével szintén kihat a psziché fejlődésére. Az életkori periodizáció két legfontosabb, együttesen ható eleme a biológiai érés és a szocializáció folyamata. A napjaink fejlődépszichológiájában leginkább elfogadott és leggyakrabban követett felosztás szerint a serdülőkor (10–18 év) után az ifjúkor (18–25 év) következik, és csak 25 éves kortól kezdődik a felnőttkor.⁴ A modern fejlődépszichológia tehát a tizenhét éves, teljes jogú választópolgárt még nem tekinti kész felnőttnek. Biológiai értelemben véve a felnőtt az ivarérett ember, akinek testi fejlődése befejeződött. A psziché oldaláról tekintve viszont a válasz összetettebb. Máiig vannak jogrendszerünknek olyan területei, ahol a cselekvőképesség mint alapfeltétel mellett a testi fejlettség máig egyenrangú szempont a korhatárok kialakításánál. Ilyen terület a házasságkötési jog vagy a sorkatonai szolgálatra való alkalmasság, ahol elsősorban a felnőtt fizikum a kívánalom, de említhetjük példaként a gépjárművezetésre, a szeszesital-fogyasztásra vagy a dohányzásra vonatkozó életkori megkötéseket, hiszen e szabályokat a testi fejlődés sajátosságai indokolják. A felnőttet azonban a társadalmi érettség, a közösségi gondolkodás is jellemzi. József István szerint a felnőtt ismérvei között ott a realitásérzék és a tervezés készsége is. „A pszichológiai érettség felismerhető a felnőtt önállóságáról, felelősségtudatáról és arról, hogy képes alkotómunkát végezni, valamint kialakult világnézettel és erkölcsi tudattal rendelkezik, saját élettervet alakít ki és valósít meg, már szükségszerűen mások életét is tervezi, és nemcsak keresi, de meg is találja helyét szűkebb-tágabb környezetében.”⁵ A személyiségében felnőtt ember tehát önálló egzisztenciával és felelősségtudattal rendelkező, érett gondolkodású, tervező közösségi lény.

Jogtörténelmi forrásaink

Az írásbeliség előtti korok normarendszeréről így írt Csizmadia Andor: „A még államba nem szerveződött magyarság törzseiben vagy nemzetségeiben is élt számos magatartásszabály, amelyeknek megtartását a törzshöz vagy nemzetséghez tartozóktól elvárták. (...) Mindezek a szokások az állam megalakulása után, amennyiben jogi tartalmúak voltak, jogi szokásokká lettek, s ha most már az állam a maga eszközeivel érvényesülésüket kikényszerítette, szokásjoggá váltak.”⁶ Az 1514. évi *Hármaskönyv* előkészítő munkálatait leszámítva II. József óta volt bevett gyakorlat, hogy egy-egy életviszony jogi szabályozása előtt területi gyűjtőmunkát rendeltek el a létező jogszokások felmérése céljából. Az írott törvény elméletileg eltörli a régebben keletkezett és a kódexbe be nem emelt szokást, ám a valóságban a törvény vagy a szokásjog érvényesülésének elsőbbségét mindig az dönti el, hogy a hatalmat ténylegesen gyakorló rétegek érdekeinek az adott esetben és időpontban melyik felel meg inkább. Amint azonban arra Tárkány Szűcs Ernő rámutat, a fenti folyamat a másik irányban is működik. Az egykor írásba foglalt, hatályukat veszített, régi törvényeket hosszasan megőrizheti a kollektív emlékezet, így azok évszázadok múltán is mérvadó szabályokként (antiqua regni consuetudo) élhetnek egy-egy közösségen belül. Morvay Judit néprajzkutató arra hívja fel a figyelmet, hogy a 19. század egykori jobbágysági forradalom és szabadságharc után a csupán formálisan megszűnt jobbágyvilág törvényei és hagyományai között éltek továbbra is, amelyek még közel egy évszázadon keresztül meghatározták alapvető életviszonyaikat. A magyar jogi néprajz összegyűjtött anyagában leginkább a korai és a késői feudalizmus emlékei lelhetők fel. Ezek a jogi népszokások többnyire a földhöz, a földhasználathoz, a föld fogalmához, örökléséhez, de legfőképpen a családhoz, azon belül a nagycsaládhoz kötődnek, jogi néprajzi örökségünkben így számos, életkorhoz köthető személyi jogi és családjogi szokás található. A nagycsaládos életforma Morvay Judit kutatásai szerint egy évezred előtti életforma lappangó emlékeit példázza, és a 19. században még az egész ország jobbágyágánál általános lehetett, de a mátraalji

palócok kollektív emlékezetében egészen az 1950-es évekig megőrződött. A feudális társadalomban még a szokásjog volt az uralkodó, hiszen ebben a korban a jogi szabályozás az életviszonyoknak lényegesen szűkebb körére terjedt ki, a kodifikáció csupán keskeny részét ölelte fel a jognak, a népesség jelentős részét kitevő iskolázatlan emberek pedig jobbára csak a jogi szokásokból és a szájhagyományból meríthették jogi ismereteiket. A polgárosodó, kapitalista állam egyre kodifikáltabb jogrendszerében a szokásjogra már sokszor a törvényesség, az írott jog gyengítőjeként tekintettek, teret hódított a jogpozitivisták szemlélet. A szocialista jogelmélet pedig egyszerűen nem ismerte el a kodifikált normákon kívül rekedt népi jogszokások létjogosultságát, hiszen azok természetesen az ezredéves monarchikus berendezkedésben és a keresztény vallásban gyökereztek.⁷ A néprajzi kutatások tehát sokat elárulnak a régmúlt társadalmi normáiról, és magyarázatként szolgálhatnak egyes jogintézmények kialakulásához.⁸

Felnőtté avatási szertartások a magyar néphagyományban és az egyházi életben

A szokásjogi értelemben vett nagykorúság elérését azokban az időkben, amikor az egyének életkorát hivatalosan még nem tartották számon, számszerűen meghatározott életkor betöltése helyett adott korcsoport eléréséhez kapcsolódó rítusokhoz kötötték. Ezek a szertartások a kodifikált jog térnyerésével fokozatosan vesztek szokásjogi erejükből, visszaszorultak a jogi népszokások, majd az egyszerű népszokások szintjére.

A hagyományos közösségekben az emberi élet fordulóihoz, fontos állomásaihoz, átmeneteihez kötődő, szertartássorozatba szerveződő hagyományos szokások együttesét Arnold van Gennep néprajztudós nevezte el átmeneti rítusoknak.⁹ Az átmeneti rítusok legfőbb feladata abban állt, hogy a szerepváltást megkönnyítsék az ember számára, kialakuljon a korosztályok és korcsoportok viszonylag zárt rendje. A szerep itt a közösségekben elfoglalt és kijelölt helyet és az általa determinált kapcsolódó feladatkört jelenti, amelynek meghatározása elengedhetetlen volt a társadalmi együttéléshez. Az átmeneti rítus jelentette azt a határvonalat az ember életében, amelytől kezdve immár elismerten azonosulhatott új közösségbeli szerepével – írja Csörgő Zoltán.¹⁰ A felnőtté avatás ősi lényege, hogy az ifjú bebizonyítsa a közösségnek, hogy képes egyedül megállni a helyét, vagyis munkaképes és elég rátermett ahhoz, hogy önmagát és közösségét megvédje. A paraszti értékrend középpontjában mindvégig a munkavégző képesség és a munkaerő minősége állt, így a felnőtttség fő kritériumát is az jelentette.

Az életkornak a jogi népszokások körében a cselekvőképességnél volt jelentősége, jellemzően a szerződés-kötési és perképesség, a házasságkötési és életpálya-választási jog és a vagyon feletti rendelkezési jog terén. Az 1700-as évektől addig, amíg az élő magyar paraszti kultúra gyakorlatilag el nem tűnt a mindennapokból – azaz a 20. század közepéig – megkülönböztették a gyermekkort, amelyet rendszerint 12 éves korig számítottak, és a serdülőkort, amely a legény- vagy leányavatásig, protestánsoknál a konfirmálásig – fiúknál 12-18 éves korig, leányoknál 12-16 éves korig – tartott;¹¹ majd a teljes kort, amelyet a fiúk 24 évesen, vagy katonai idejük letöltésével, a leányok eladósorba kerülésükkor, 16 évesen értek el, ha férjhez mentek. Másként náluk is a 24. év betöltése jelentette a teljeskorúságot. A férjhezmenetelre nyitva álló kor, a „leányság” felső életkori határa a szokásjogban 25, a legénységé 30 év volt, e felett már az asszonyok, illetve az emberek padsoraiban foglaltak helyet a vénlányok és az agglagények is.¹²

A felnőttkorba való átmeneti rítus a magyar néphagyományban férfiaknál a legényavatás, amelynek lényege, hogy az ifjúvá serdült fiatalembert az egy korosztállyal előtte járó legények csoportja vagy szervezete szertartásos módon, általában nagyobb ünnepek napján a tagjai közé fogadja, ezáltal felnőttként elismeri. Az avatást gyakran kötötték szakmai vagy erőt kívá-

nó, illetve ügyességi próbatételhez. A parasztfiatalok avatásaira elsősorban a céhek mesterlegény-avatási (inas felszabadulási) szertartásmódjai hatottak, de a ceremónia változatos formái között felfedezhetők a lovagga ütés vagy a keresztelés parodiszztikusan bemutatott elemei is. A legénnyé válást és annak elismerését avatási szertartás nélkül is kifejezte a legények körében szokásos viselet felöltése, amelyre Húsvétkor került sor, de ugyanezt az állapotváltozást tükrözte a legények multságán való első részvétel, a templomi ülésrendben a legények közé ülés vagy állás, a katonaeskü letétele, illetve az, ha a friss legény immár kaszásként szegődhetett az aratóbandába, többé nem marokszedőként, ami a gyermekek és az asszonyok szerepe volt. A felavatott legénynek joga volt felnőtt módjára szórakozni, azaz dohányozni, kocsmába, fonóba járni, a lányos házakat meglátogatni, a lányt táncba vinni. A legénységnek persze a munkaerőn kívül bizonyos testi érettség is feltétele volt, hiszen akinek „még legénytoll sem pelyhedzett az állán”, az a lányoknál kevés sikerrel próbálkozhatott. Előfeltétel volt továbbá a testi és szellemi épség, az erkölcsi és jellembeli kifogástalanság. A leányavatás – azaz a serdülőkorból kinőtt lányok eladó lányként való rituális elismerése – nem intézményesedett olyan mértékben, mint a legényavatás, önállóan nem fordult elő, hanem a legények szervezte alkalmakhoz, multságokhoz és a közös munkavégzés szokásos alkalmaihoz (fonó, tollfosztás, kukoricamorzsolás) kötődik. Ennek az is oka, hogy a leányokat sokkalta szilárdabb erkölcsi törvények fegyelmezték, mint a legényeket. A legényavatási szertartásokhoz képest a leányok korosztályváltását mértéktartó ünnepélyességgel fogadták csak el. A leányavatás szimbolikus eszköze volt egyes vidékeken a leánycégér, de hasonló jelentőségű volt a nagylányos ruhába való átöltözés és a nagylányos hajviseletben történő megjelenés, jellemzően Húsvétkor. Morvay Judit kutatásai szerint a palócföldi nagycsaládban tizenhárom-tizennégy éves korában „felöltöztették” a lányt, ettől kezdve nagylánynak számított, járhatott fonóba, multságba; majd valamelyik nagy ünnepen – Húsvétra, Pünkösdre vagy a Szent Mihály-napi búcsúra – olyan ünneplő ruhát adtak rá, amelyet a már eladó lányok viseltek. Érdekes, hogy a nagylánnyá válás nem kötődött a nemi érettséghez. A leány felnőtté válását deklarálta a közösség előtt, ha a templomi ülésrendben a nagylányok között foglalt helyet. Nagylánynak számított az a lány is, akit a legények először hívtak meg a multságba, vagy akit a leánybandák szertartásosan – kézfogással, csókkal, néhány illő szóval – befogadtak.¹³

A felekezeti rituálék lényeges szerepet játszottak a szokásjog, ezen belül a jogi népszokások kialakulásában, hiszen az egyházi közösség évszázadokig meghatározta az egyén hovatartozását, és az egyik legfontosabb szervező- és visszatartó erőt jelentette a magyar társadalomban. A magyar történelmi egyházak közül a katolikus liturgiában a bérmálás hordozza a felnőtt hívőként történő elismerés jegyeit. A bérmálásban részesülők elkötelezik magukat az egyházi közösség mellett, a gyülekezet jelenlétében megújítják keresztségi ígéretüket és válnak ez által nagykorú keresztténnyé. Az 1629. évi nagyszombati egyházmegyei zsinat akként rendelkezett, hogy a bérmálás szentségét hétéves kor után kell kiszolgáltatni.¹⁴ A bérmálkozás ideje az elmúlt években jellemzően a hetedik-nyolcadik osztályos korra tevődött. Jelenleg a katolikus papok és a püspökök többsége arra törekszik, hogy az általános iskola befejezését követően, legalább a 16 éves kor elérése után kerüljön sor a bérmálkozásra, azzal érvelvén, hogy napjainkban a 14-15 éves fiatal még szinte gyermek, és hiányzik belőle annak képessége, hogy elkötelezze magát a kereszttény életforma és Jézus Krisztus követése mellett, sok esetben még szülei döntenek helyette.

A protestáns egyházaknál a konfirmáció a katolikus bérmálás szentségét, illetve az elsőáldozás alkalmát ötvöző alkalom. A konfirmált gyermek a gyülekezet teljes jogú, felnőtt tagjává válik, és úrvacsorában is részesülhet; legfőbb célja a hit elmélyítése és megvallása, megerősítése. A konfirmáció mint felnőtté avatási szertartás a népi vallási élet szerves részévé is vált.

A zsidó vallásban mindmáig a legfontosabb családi ünnepek körébe tartozik, különösen a fiúk esetében a felnőtté avatás szertartása. Héber elnevezése Bar Mitzvah, amelynek jelentése: a kötelesség fia, hiszen az ifjúnak ettől fogva már vallási és társadalmi kötelezettségei vannak, be kell tartania a parancsolatokat és tilalmakat, felelős a tetteiért. A szertartásra hagyományosan tizenhárom éves korban került sor, mivel régen a szegény családok eddig voltak kötelesek eltartani gyermeküket. A Bat Mitzvah (a lányok nővé avatása) már tizenkét évesen megtörténik. A zsidó gyermek ugyanis korábban a 12-13. életévének betöltésével e ceremónia nélkül is felnőttnek számított.

Az iskolai szalagavatót és a ballagást szintén egyfajta felnőtté avatási szertartásnak tekinthetjük. Ezek hagyománya az 1830-as években alakult ki Selmezbányán, a bányász-kohász akadémia végzősei körében, majd terjedt el az egyetemeken, később a gimnáziumok körében is. A végzős diákok szalag kitűzésével fejezik ki az iskolához való kötődésüket, egyúttal azt is jelzik, hogy „kinőtték az iskolapadot”, készen állnak a vizsgákra, rövid idő múlva pedig a ballagás szertartása révén örökre búcsút vesznek az intézménytől, és kilépnek a felnőtt életbe.

Az érettséginyilváníttása a társadalmi konvenció fontos része. A középiskolai tanulmányokat lezáró vizsga, vagyis az érettségi eredetileg a nevében is erre hivatott. 1849-ben jelent meg az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve, az *Organisationsentwurf*, amely a magyar közoktatás történetében először rögzítette a gimnáziumok számára az érettségi vizsga (Maturitätsprüfung, Matura) kötelező bevezetését. Ezzel az egyetemi továbbtanulást érettségi bizonyítványhoz kötötték,¹⁵ hogy a vizsga a felsőbb értelmiségi körbe való bekerülés rostjaként funkcionáljon. A jogszabály indokolása szerint az államnak „az egész iskolaügy fölött gyakorolt felügyelete alapján egyaránt joga és kötelessége, hogy előzőleg megbizonyosodjék afelől, hogy az egyetemre felveendőké képzettségük egészét tekintve, birtokolják-e a képességet és morális jogot arra, hogy a további tanulmányaikban saját döntéseiknek átengedhetők legyenek”.¹⁶ Az érettségi vizsga máig a társadalomba történő integrálódásnak, a felnőtté válásnak az aktusa, egyben a továbbtanulási alkalmasság kifejezése.¹⁷ Kaposi József szerint az érettségi vizsga őrzi közösségteremtő funkcióját, így magában hordozza a rituálék három fázisát: az elválást, az átmenetet és az új beilleszkedést. A felnőtté avatás, az „érettség” kultikus kimondása és közösség előtti be- és felmutatása antropológiailag is kódolt lehet, és összefügghet az állatvilágbeli ivarérettség elérésével és elfogadtatásával. Az elmúlt másfél évszázad során azonban az érettségi vizsgát tevők köre hatalmasat változott, és már nem csak a kivételezettek, hanem a társadalom mind szélesebb rétegei kerülhetnek a maturandusok körébe, az érettségi letétele pedig egyre kevésbé garantálja az óhajtott munkakör vagy társadalmi pozíció elérését.¹⁸ A téma jeles kutatója, Horváth Zsuzsanna leszögezi: „kevésbé társíthatunk már az érettségihez olyan mértékű testi-lelki kifejlettséget, aminek érése úgymond befejeződött, s egy vizsgával „érettnek” nyilvánított diák (...) kiforrott személyiséggé vált.”¹⁹

Jogi korhatárok a magyar történelemben

Az életkori elvárásokat a jog korábban inkább körülírta, mintsem konkrét számmal jelölte volna meg. Ennek két oka van: az európai népesség körében a várható átlagélettartam jelentős változáson ment keresztül; másrészt – ahogyan már említettük – az emberek pontos életkorát sokáig nem tartották számon, a születéseknek és elhalálozásoknak nem létezett átfogó és megbízható írásbeli nyilvántartása. Az anyakönyvezési gyakorlatot a tridentini zsinat 24. ülése alapozta meg, 1563-ban. Magyarországon a zsinati határozat végrehajtásáról az 1611-es nagyszombati egyházmegyei zsinat intézkedett, majd az 1614. évben az anyakönyvezésről kiadott pápai rituálét Pázmány Péter esztergomi érsek tette kötelezővé az egész országban.

A II. József nevéhez fűződő 1781. évi türelmi rendelet értelmében nemcsak a katolikus, hanem a református, evangélikus, görögkeleti egyházak és a zsidó hitközségek is vezettek már anyakönyveket, de ezek nem számítottak hivatalos okiratnak. A 18. században még problémát okozott a személyek korának megállapítása, amelyre a hivatalos korvizsgáló szemle, az úgynevezett időlátás évszázadok alatt kialakult eljárása szolgált. Az így kiállított „időlátott levél” vagy korlevél hivatalos ügyekben irányadó volt. Ez az intézmény 1827-ben szűnt meg véglegesen, amikor kötelezővé tették az egyházi anyakönyvek egy másolati példányának a törvényhatósági levéltárakban történő elhelyezését. Az állami anyakönyvezést hazánkban csupán az 1894. évi XXXIII. törvénycikk vezette be.²⁰

A római jog hatása az általános jogi fogalmak és elvek szintjén a magyar jogban az államalapítástól – a nyugati formájú kereszténység felvételétől – a mai napig tetten érhető, ezért nem hagyható figyelmen kívül e témakörben sem. Az életkort már a római jogban cselekvőképességet befolyásoló tényezőként értékelték. Megkülönböztették a serdülteket (puberes) és a serdületleneket (impubes), ezen belül is a beszélni nem tudó, cselekvőképtelen infantes-t.²¹ A serdülség korhatárát a nemi éresre figyelemmel szabták meg, fiúknál általában a 14., lányoknál a 12. életévben. A 25. életévét be nem töltött serdült minornak minősült, amelyhez bizonyos speciális joghatások fűződtek. Nagykörűvá fő szabályként 25 évesen, a leányok 18. életévük betöltését követően váltak, amennyiben elmeállapotuk vagy testi fogyatékoságuk ezt ki nem zárta. Házasságot serdültek köthettek.

A korszak Európájára jellemző életkor szerinti megkülönböztetések a hivatalos nyelvhasználatban is tükröződnek: a gyermekeket a középkori latin nyelvű forrásaink kétéves korig általában az atyai hatalom alatti jogi önállótlanúságra utaló filius, filia (valakinek a fia, lánya) kifejezéssel, kettőtől tizenkét éves korig puerként (fiú) jelölik; a tizenkét év fölötti fiúgyermek pedig az írott forrásokban már adulescens (felcseperedett) vagy juvenis (ifjú). Jól szemlélteti a korabeli férfiközpontú szemléletet, hogy a serdülő lánygyermeket külön kifejezéssel nem is illették, hiszen cseperedése nem befolyásolta gyermeki társadalmi státuszát.²²

A honfoglalás kori elődeinknél a fiúgyermek körülbelül tízéves korától számított családtagnak, azaz jogi szempontból nagykorúnak, míg a leánygyermeket az első tisztulásától kezdve vették számba, ami nagyjából 11-12 éves koruk körül következett be. Az életkor mellett fontos szempont volt az utódlásnál az alkalmasság is. Árpád vezér utóda a legkisebb fia lett, aki alig 13 éves korában vált uralkodóvá. Az írásos formában csak töredékesen ránk maradt magyar feudális jogban általában a 12. életév alatti gyermekeket tekintették serdületleneknek, egyben cselekvőképteleneknek. Helyettük az úgynevezett vicarius (helyettes) felelősséget apjuk vagy gyámjuk viselte, a gyermek atyai hatalom (patria potestas) alatt állott, míg fel nem serdült. A 12. életévét betöltötték törvényes korúvá váltak, és korlátozott körben végezhettek jogcselekményeket, illetve Szent László törvénye szerint a fiúk már tízéves koruktól teljes jogú családtagnak számítottak.²³ A feudális korban a teljes kor – a jogi értelemben vett nagykorúság – elérését az erről kimondottan rendelkező jogszabályok a férfiaknál a 24., a nőknél a 16. életév betöltéséhez kötötték. A nemes ifjú ezen felül teljes korúvá válhatott, amikor öröksége osztályra bocsátásával ingatlanát kezelésre átvette, a nőt pedig házasságkötése is nagykorúvá tehetette. A különbség nemcsak a lányok korábbi nemi éresését, de a férfiakétól merőben eltérő hajdani társadalmi szerepüket is tükrözi.

A büntetőjogi felelősség a korai feudalizmus idején több esetben volt kollektív jellegű: Szent László és Könyves Kálmán királyunk törvényei szerint e felelősség kiterjedt az elkövető családtagjaira, köztük a bizonyos életkort (a 10., később a 15. évét) már elért gyermekeire is, egészen a második Aranybulláig (1231), amely megszüntette a tolvaj vétlen gyermekeinek és feleségeinek büntethetőségét.

Az országgyűlés a jogalkalmazás egységesítését célul tűzve rendelte el a század végén két törvénycikkelyével is az élő szokásjogi anyag összegyűjtését. A munkát Werbőczy István végezte el, amelynek gyümölcse az országgyűlés által 1514-ben elfogadott, ám a király által soha nem szentesített *Hármaskönyv* (*Tripartitum*), amelyből megismerhetjük az elmúlt századok magyar szokásjogát, és amely az elkövetkező századok jogalkalmazását nagyban meghatározta. Werbőczy a cselekvőképesség alsó korhatárát, azaz a teljeskorúságot férfineműeknél a huszonnegyedik, nőneműeknél pedig a tizenhatodik életév betöltéséhez kötötte. A nem teljeskorúak közül törvényes korúak, azaz serdültek, perképesek a tizenkét évesnél idősebb fiúk és lányok, „noha régi szokásunk értelmében a férfineműeket tizenegyedik, a nőneműeket pedig tizenkettedik évükben mondják törvényes korúaknak” (111. cím 4.§). Érdekes adalékot tartalmaz a 112. cím 1.§, amely a gyengébb nem gyámoltalanságával magyarázza, hogy a lány, „míg férjhez nem adják, mindig másnak gyámsága és hatalma alatt áll.”

A cselekvőképtelenség vagy korlátozott cselekvőképesség miatti gyámság eseteit a 115. cím sorolja fel, amely szerint a serdületlen vagy nem törvényes korú gyámgyermeknek és árvának valamely teljeskorú személy gyámsága alatt kellett lenniük. A *Hármaskönyv* a jogügyleti és akarati képességgel még nem rendelkező ifjúról Werbőczy a 41. címben az alábbi kormeghatározást adja: „olyan életkorban van, hogy a maga dolgainak kellő gondját nem viselheti” (2.§).

A szokásjog általános érvényére vall, hogy az országgyűlési szavazati jogot az 1791. évi erdélyi V. törvénycikk a törvényes kor eléréséhez kötötte, a fogalom pontos definíciója nélkül. A szokásjogot összegző *Hármaskönyv*vel összhangban álló konkrét korhatárt találunk az 1848. évi erdélyi II. törvénycikkben, amely a hongyűlési követé válaszhatalmát a 24. életév betöltött férfiaknak biztosította.

A polgárosodással párhuzamosan egyre szaporodtak hazánkban a korhatárhoz kötött jogok. Az 1874. évi XXIII. törvénycikk megváltoztatta a nők önjogosságának szokásjogi korhatárát. Indokolása szerint a jogegyenlőség követelménye miatt tarthatatlan a *Hármaskönyv* nemek szerinti megkülönböztetése. A törvény 1.§-a ennek megfelelően kimondja, hogy „a hajadonok a 24-ik életév betöltésével teljeskorúakká lesznek,” mégpedig további feltételek és megkötések nélkül. A 2.§ alapján változatlanul nagykorúvá válik az a nő is, aki házasságra lép.²⁴

A jogalkalmazásra nagyban ható, 1928. évi magánjogi törvénytervezet a jogképességet minden emberre kiterjesztette, a cselekvőképesség alsó korhatárát a korábbi szokásjoghoz hasonlóan a 12 éves, a nagykorúságot pedig a 24 éves korhoz kötötte.

Változatlanul tartotta viszont a nemek szerinti megkülönböztetést a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfőlkelés tisztii és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1887. évi XX. törvénycikk,²⁵ amely a tisztii árvák esetében azt a törvényes kort, amelynek eléréséig árvaellátásra jogosultak, a fiúkra nézve a 20., a leányokra nézve a 18. életévben szabta meg. Ennek hátterében az állt, hogy a lánygyermek abban a korban rövidebb ideig szorultak tartásra, részint mert férjhez mentek, részint mert a fiúktól eltérően – néhány kivételtől eltekintve – nem tanulhattak tovább.

Korszakos jelentőségű volt jogtörténetünkben a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk (a továbbiakban: Ht.), amelynek indokolása²⁶ részletesen leírja a törvény megalkotását megelőzően a házasságkötési korhatár terén uralkodó jogi összevisszaságot. (Eszert a római katolikus és a görög-keleti egyházjog értelmében a házasságkötési képesség férfinnál a 14., nőnél a 12. év betöltésével kezdődött. A római katolikusoknál kivételesen már a 7. életév betöltött is frigyre léphetett, ha a szükséges testi és értelmi fejlettség megvolt, sőt kellő értelmi fejlettség birtokában pápai engedéllyel a testileg még fejletlen is házasságot köthetett.

Az erdélyi evangélikus és református vallásúak joga szerint férfi 18., a nő 14. életének betöltésétől, illetve serdült korától köthetett házasságot. Házassági akadályt jelentett a jegyesek közötti jelentős korkülönbség is. Az erdélyi szászok Eheordnungja szerint a serdületlenek nem köthettek házasságot, az alsó korhatár a férfinál a 20, nőnél a 15 éves (korengedmény-nyel a 18 és a 14 éves) kor. A férfi azonban nála 30 évvel fiatalabb nővel, nő pedig nála 20 évvel fiatalabb férfival nem köthetett házasságot. Az unitáriusok egyházi törvénye értelmében nem léphetett házasságra a 18. életévet be nem töltött férfi és a 14. életévet be nem töltött nő; a 18-22 éves férfi, valamint a 14-15 éves nő is csak akkor, ha testileg eléggé kifejtett.) A Ht. a házasságkötési jogot férfinál a 18., nőnél a 16. életév betöltésétől adta meg. A törvény indokolása szerint a korabeli viszonyok között „e korhatár az, a melynél az esetek átlagában mindkét nem eléri az értelmi és testi fejlettség azon fokát, a melynél már a házasság céljának megfelelően létrejöhet.”²⁷

A választójog terén a 1848. évi V. törvénycikk a szokásjogi korhatár alá ment, és – nyilván a szavazóbázis szélesítésének érdekében – a huszadik évüket betöltött, valamely bevett vallásfelekezethez tartozó és a törvényben meghatározott vagyoni vagy értelmiségi cenzusnak megfelelő magyar férfiaknak biztosította a választójogot. Az 1913. évi XIV. törvénycikk az országgyűlési képviselőválasztás jogát a magasabb értelmiségieknek 24. életük, másoknak 30. életük betöltésével adta meg, míg országgyűlési képviselővé a 30. évét betöltött személy volt választható. Az 1918. évi XVII. törvénycikk az aktív választójogot alapvetően a 24 éves korhoz, a magyar állampolgársághoz, az írni-olvasni tudáshoz és az állandó lakhelyhez kötötte volna, de még mindig csak a férfiak esetében, ám a törvény nem lépett végül hatályba. A választójogot az 1918:1., immár a Károlyi-kormány időszakában, november 23-án kihirdetett néptörvény terjesztette ki hazánkban a nőkre. E törvény az aktív választójogot férfiaknál a 21, nőknél a 24 éves korhoz kötötte, ám a nőknél – egyéb feltételek mellett – a bármely hazai élő nyelven írni-olvasni tudást megkívánta. A 2200/1922. ME rendelet a nők választójogosultságát 30 évre emelte és hat elemi elvégzéséhez kötötte. A passzív választójogi korhatárban az 1925. évi XXVI. törvénycikk a férfiak aktív választójogához a 24., a nőknél a 30. év betöltését írta elő, országgyűlési képviselővé pedig az volt választható, aki életének harmincadik évét betöltötte, mivel a képviselői hivatáshoz szükséges fegyverzettség és politikai kiforrottság az indokolás szerint a magasabb életkorral biztosítható. Az 1938. évi XIX. törvénycikk alapján országgyűlési képviselő-választó joga annak a férfinak volt, aki életének 26. évét betöltötte, és annak a nőnek, aki életének 30. évét betöltötte. A választójogi szabályzás tehát korban szűkítette a jogosultak körét. Innentől azonban a választójogi korhatár máig csökkenő tendenciát mutat, és kikopik a szabályozásból a korábban a szellemi alkalmasság garanciájaként tekintett iskolázottsági feltétel, hiszen a tankötelezettség általánossá válásával az államhatalom az analfabetizmust megszüntnek tekinti. Az 1947. évi XXII. törvénycikk a választójogot a 20. életév betöltéséhez, a korábbi Alkotmányunkat módosító 1989. évi XXXIV. törvény pedig a 18. életév betöltéséhez kötötte.²⁸

A hadviselési kötelezettség terén évszázadokig a fizikai alkalmasság volt a döntő szempont. Serdületlen fiúcskák még az 1848–49-es szabadságharcban is részt vettek a harcokban, ha nem is katonaként, inkább kisdobosként. Az 1847. évi erdélyi XXI. törvénycikk értelmében az újoncnak kizárólag fizikai kritériumoknak kellett megfelelnie. Az 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről azon naptári év januárjának első napjától írt elő hadkötelességet, amelyben a hadköteles a 20. évét betölti. A hadseregbe és haditengerészetbe ezen túlmenően az a 17-36 éves kor közötti léphetett, aki bizonyos testmagasság mellett a szükséges szellemi és testi képességgel is bírt (3. és 16.§). A magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk szintén egyaránt írta elő a testi és a szellemi alkalmasságot, életkori megkötelességet pedig a 20-25 év közötti kort.

A munkavállalás terén a gyárak jogviszonyairól szóló 1840. évi XVII. törvénycikkünk kimondta, hogy a 12. életévüket el nem ért gyermeket csak olyan gyári munkára lehet alkalmazni, amely egészségükre nem ártalmas, Európában az elsők között szorítván vissza a korábban oly jellemző gyermekmunkát. Az 1928. évi V. törvénycikk már egyenesen megtiltotta, hogy „az iparban, valamint némely más vállalatban” tizennegyedik évét még be nem töltött gyermeket foglalkoztassanak. Átmeneti szabályként azonban lehetővé tette a tizenkettedik életévüket betöltött gyermekek foglalkoztatását addig, amíg a gyermekek mindennapi elemi népiskolai oktatását a tizennegyedik életévig ki nem terjesztik. Ezzel párhuzamosan fejlődött a tankötelezettség szabályozása. Az 1940. évi XX. törvénycikk a tankötelezettséget kiterjesztette a gyermek 6. életévének betöltésétől a kilencedik iskolai évig. A Munka törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény értelmében munkaviszonyt a 14. életévét betöltött személy létesíthetett; míg az 1992. évi XXII. törvény alapvetően a tankötelezettségét teljesített személynek tette lehetővé munkaviszony létesítését, feltételeken azonban a munkavállalást már 14, illetve 16 éves kortól megengedte.

Érdekesen vegyültek a múltbéli és a korszerű elgondolások a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. törvénycikkben, amelynek indokolása hivatkozik arra, hogy a tartási kötelezettség a korábbi szokásjog szerint a házasságon kívül született gyermek 12-14 éves életkorának eléréséig tartott. Az újabb gyakorlat szerint azonban a bíróságok a gyermek 15-16 éves életkorának betöltéséig állapítják meg a tartási kötelezettséget, mégpedig azért, mert a törvényalkotó akkori vélelme szerint a gyermek ekkortól válik keresőképessé, azaz önfenntartóvá.²⁹

A 20. század viharai közepette egyre több jogszabály született a fiatalság védelmének jegyében. A sort a „háború által emberanyagában megtizedelt és a békeszerződés által megcsönkített Magyarország reménységét jelentő ifjúság” védelmét szolgáló 1927. évi XXXIII. törvénycikkkel zárjuk, amely leszögezi, hogy az ifjúság testi, szellemi és erkölcsi épségét legkárosabban befolyásoló tényezők egyike kétségkívül az alkohol, ezért a védett korhatárt az addigi tizenkettedik, illetőleg tizennegyedik és tizenhatodik életévről egységesen a tizennyolcadik évre emeli, és az e korhatárt be nem töltött ifjú egyének számára megtiltja a szeszes italt kiszolgáltatását.

A büntethetőségi korhatár alakulása a polgárosodás korától kezdődően

A büntetőjog terén az 1792-es törvényjavaslat négy korhatárt húzott meg. Az alsó korhatárt, amely alatt nem büntethető a gyermekkorú elkövető, a 7. életévben állapította meg. A következő korcsoport a 7-12 évesek csoportja, ahol az elkövetőket házi fegyelem alá vonhatták. A harmadik csoport a 12-16 év közöttiek, itt már ugyanolyan intézkedések és büntetések voltak alkalmazhatók, mint a felnőtt elkövetők eseteiben, a halálbüntetés kivételével. A negyedik korcsoport a 16-24 évesek köre. Fontos megjegyezni, hogy az akkori normák szerint ezt a korosztályt tekintették társadalmi szempontból a legaktívabbnak, ezért a kisebb súlyú bűncselekmények esetében enyhítő körülmény volt, ha valaki ebbe a korcsoportba tartozott. Az 1810-ben hatályba lépett és számos európai büntetőködex megalkotását inspiráló francia büntetőtörvénykönyv, a *Code Pénal* 66. és 67. cikkelye alapján kizárólag a belátási képességgel (discernement) rendelkező gyermek volt büntetőjogi felelősségre vonható.³⁰ Ennek hatására is tárgyalta az 1843-as törvényjavaslat elsőként a fiatalok megítélését és érintette a szülői felelősséget és kötelezettséget. A büntethetőségi korhatárt a gyermek 12. életévében határozta meg. A 12. életévét be nem töltött gyermek cselekményeiért a szülőnek kellett felelnie, illetve a kiszabott büntetést rajta hajtották volna végre.

Az 1878. évi V. törvénycikkünk, azaz a *Csemegi kódex* 83.§-a a betöltött tizenkettedik életévhez kötötte a büntethetőséget. A 84.§ felállított egy feltételesen büntethető korcsoportot is: „Aki akkor, midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának tizenkettedik évét már túlhaladta, de a tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető. Az ilyen kiskorú azonban javító-intézetbe való elhelyezésre ítélthetik, de abban életkora huszadik évén túl nem tartathatik.” A kódexhez fűzött miniszteri indokolás szerint viszont a 16. életévüket betöltött személyek sem rendelkezhetnek teljes belátási képességgel, hiszen „az ész nem uralodik még a túlnyomólag érzéki élet fölött. A törvénynek figyelembe kell venni e körülményt, melyet egyébiránt a polgári jogra nézve maga is elismer az által, hogy az ilyenkorú egyént saját ügyei vezetésére képtelennek nyilvánítja. Ennek nem lehet más oka, mint a törvényhozónak azon meggyőződése, hogy e korban még nem bír az ember kellő belátással és érettséggel.”³¹ Lényeges, hogy a törvény indokolása leszögezi: ami a polgári jogban elfogadott elv, az nem hagyható figyelmen kívül a büntetőjogban sem. Ugyanezen elv volt a mozzatörugója a büntetőeljárásról szóló, hatályos, 2017. évi XC. törvény számos újításának. A *Csemegi kódex* a 16. életévüket be nem töltött bűnelkövetők cselekményeit enyhébben rendelte megítélni, mint a teljesen kifejlett értelmi képességgel bíró egyének törvényszegéseit. A kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvénycikk indokolásában³² szintén olvasható az az alapelv, hogy az ifjúkor nem változtatja meg a cselekmény természetét, nem teszi a vétséget kihágássá, csupán annak büntetését változtatja meg. Az életkor szerinti differenciálás tehát a szankciók terén érvényesült.

A sértett büntetőjogi cselekvőképessége terén az indítványtétel jogát a *Csemegi kódex* a 16. életévüket betöltött személyeknek biztosította, míg nemi bűncselekmények esetén a beleegyezési képességet a 14. életévtől vélelmezte.

A hosszasan hatályban volt *Csemegi kódex* számos módosításainak köréből kiemelendő az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, az I. büntetőnovella, amely ugyancsak a tizenkettedik életév betöltésében határozta meg a büntethetőség alsó határát, a 12 és 18 életév közötti elkövetők tekintetében pedig bevezette az értelmi és erkölcsi fejlettség követelményét (15. és 16.§). A *Kódex* 34. §-ának rendelkezése szerint „ha a vádlott a büntetendő cselekmény elkövetésekor életének tizennyolcadik évét még be nem töltötte, külön kérdés teendő fel arra nézve, bírt-e a vádlott az elkövetés idején oly értelmi és erkölcsi fejlettséggel, hogy tettéért büntetőjogilag felelősségre vonható.” A fiatalkorúak bíróságát az 1913. évi VII. törvénycikk vezette be. Indokolásából figyelemre méltó, hogy kiemeli a környezet jelentőségét a fiatalkorú fejlődésében, és elsődleges szempontként a nevelést és a megmentést állítja. Ezzel végleg intézményesült annak igénye és felismerése, hogy a fiatalkorúakat a felnőttekétől eltérő bánásmód illeti.

Változatlanul a tizenkettedik életév betöltése maradt a büntethetőség kritériuma az 1950. évi II. törvény (Bt.) és a részletszabályozást tartalmazó, fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. törvényerejű rendelet szabályozásában, amely lehetővé tette a törvényben megállapított büntetés enyhítését, amennyiben annak legkisebb mértéke – figyelemmel a büntetés céljára, valamint az enyhítő és súlyosító körülményekre – túl szigorú volna.³³ Az 1951. évi 34. tvr. a büntethetőség vizsgálendő feltételeként meghatározott értelmi és erkölcsi fejlettség kritériumát azonban a 2012. évi C. törvény hatályba lépéséig számúzta a magyar büntetőjogból. A büntethetőségi korhatárt az 1961. évi V. törvény emelte a 14. életévre. E törvény szerint fiatalkorú, aki a cselekmény elkövetésekor a tizenegyedik életévét meghaladta, de tizennyolcadik életévét nem töltötte be.³⁴ A szabályozás elvi alapját az az elgondolás képezte, amely szerint a 14. életévét betöltött gyermek elérte a testi és szellemi érettség olyan fokát, amely már megalapozza büntetőjogi felelősségre vonhatóságát.

A jelenlegi szabályozás

A jogi korhatárok történelmi „evolúciójának” áttekintését követően elérkeztünk a jelenkorhoz. A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) a polgári jogi értelemben vett felnőttkor határát az ENSZ Gyermekjogi Egyezményrel összhangban húzza meg, elődjével, az 1959. évi IV. törvénnyel azonosan. A hatályos Ptk. 2:10.§ -a értelmében kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik, házasságkötésre pedig – a gyámhatóság engedélyével – a tizenhatodik életév betöltésétől kerülhet sor. A 2:11.§ szerint korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen.

A választójogról Magyarország Alaptörvényének XXIII. cikke rendelkezik, amely minden nagykorú magyar állampolgárnak biztosítja az általános aktív és passzív választójogot, és a más státuszú személyek számára is a nagykorúságot támasztja feltételként ahhoz, hogy a helyi önkormányzati, illetve az európai parlamenti választásokon választók és választhatók legyenek. Elgondolkodtatóak azonban a választójogi korhatár tizenhat évre történő leszállítása mellett lándzsát török azon érvei, amelyek szerint a 14-18 év közötti fiatalok jogai és kötelességei jelenleg nincsenek összhangban egymással, mivel e fiatalok egy része már vállalhat munkát és fizet adót, lehet jogosítványa, büntethető, köthet házasságot, ugyanakkor nem szavazhat.

A tankötelezettség Magyarországon abban az évben kezdődik, amelynek augusztus 31. napjáig a gyermek a hatodik életévét betölti, de legkésőbb az azt követő évben, és annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a tizenhatodik életévét betölti.³⁵ A jelenlegi tankötelezettség tehát jóval a nagykorúság elérése előtt véget ér. A Munka törvénykönyvéről szóló jelenleg hatályos 2012. évi I. törvény a tankötelezettséggel összhangban a tizenhatodik – kivételesen a tizenötödik – életév betöltését kívánja meg munkaviszony létesítéséhez.³⁶

Katonai szolgálatra a 2017-ben hatályos szabályozás a 18. életévüket betöltött, egyéb feltételeknek is megfelelő személyeket tartja alkalmasnak.³⁷

A szeszesital-fogyasztástól és a dohányzástól a kiskorúak teljes körét védi a törvény, továbbra is: mindkettőt a tizennyolcadik életév betöltéséhez köti.³⁸ A vezetői engedély megszerzését a jogszabályok járműkategóriától függően a 16-24. életév betöltésétől teszik lehetővé. E körben említést érdemel, hogy a 91/439/EGK európai uniós irányelv 6. cikk 3. bekezdése megengedi a tagállamoknak, hogy megtagadják az olyan vezetői engedélyek érvényességének elismerését a területükön, amelyeket 18 év alatti vezetőknek adtak ki más országban.

Jogrendszerünk a legmagasabb presztízsű döntéshozóinkkal szemben fokozott követelményeket támaszt, és a magasabb korhatárban látja a társadalmi érettség és tapasztalat garanciáját. Hazánkban a bíraskodás alsó korhatára a 30 év,³⁹ alkotmánybíró az lehet, aki betöltötte a 45. életévét,⁴⁰ köztársasági elnökké pedig a 35. életévüket betöltött magyar állampolgárok választhatók.⁴¹

A büntetőjog területén a legutóbbi, 2013. június 30. napjáig hatályban volt Büntető törvénykönyv, az 1978. évi IV. törvény 23.§-a a korábbi szabályozásból megőrizte a betöltött tizennegyedik életévet, mint a büntethetőség korhatárát, függetlenül az egyén értelmi, erkölcsi fejlettségétől. A 2013. július 1-jétől hatályos új büntetőjogi kódex, a 2012. évi C. törvény 105.§ (1) bekezdése értelmében fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem. A Btk. 16.§-a a gyermekkort az elkövető büntethetőségét kizáró vagy korlátozó okok közé sorolja, felső határaként azonban a tizennegyedik életév betöltését rögzíti. A törvény tehát alapvetően a 14-18 év közöttieket tekinti továbbra is fiatalkorúnak, és főszabályként a tizennegyedik életév betöltését teszi meg a bün-

tethetőség alsó korhatárának, ám kivételes jelleggel megállapítja a tizenkettedik életévüket betöltött gyermekkorúak büntetőjogi felelősségre vonhatóságát, akikre nézve a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok alkalmazandók. A törvény a büntetés vagy intézkedés alkalmazásának céljaként fiatalkorúak esetén elsődlegesen a fiatalkorú helyes irányba való fejlődését és a társadalom hasznos tagjává válását határozza meg, külön kiemelve, hogy az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.⁴² A törvényhez fűzött indokolás szerint napjainkban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban érnek, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben védve voltak. A jogalkotó álláspontja szerint az érintett korcsoportban egyre gyakoribb az erőszakos érdekérvényesítés, a kirívóan agresszív módon megnyilvánuló fiatalkorúak vonatkozásában pedig elő kell segíteni a társadalomba való visszailleszkedés lehetőségét, valamint a törvénytisztelő életmód elsajátítását.⁴³ A jogalkotó bizonyos bűncselekmények vonatkozásában a tizenkettedik életév betöltéséhez köti a büntethetőséget, amelynek feltétele a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képesség. A 2012. évi C. törvény 16.§-ában meghatározott bűncselekmények esetén tehát a büntethetőség feltétele a belátási képesség, amelynek megléte vizsgálandó.

A belátási képesség vizsgálatának részletszabályait az 5/2013. (VII. 31.) Legfőbb ügyész-helyettesi körlevél tartalmazza. Ha a fiatalkorú terhelt beszámítási képessége kizárt, a belátási képesség tekintetében a további vizsgálat szükségtelen, ugyanakkor a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki, és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé. A tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelt beszámítási és belátási képességének szakértői vizsgálatát az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet szabályozza, igen széles körű vizsgálatot írva elő.

Magyarországon a beleegyezési korhatár mind azonos, mind különböző neműek közti szexuális kapcsolat esetében 14 év. Korábban ez az azonos neműek esetében 18 év volt, ám ezt az Alkotmánybíróság egy 2002-ben hozott döntésében⁴⁴ hátrányos megkülönböztetésnek ítélte. A jelenleg hatályos 2012. évi C. törvény a tizenkettedik életévét be nem töltött személyek esetében vélelmezi a beleegyezési képtelenséget, így az ilyen személyekkel – gyermekekkel – létesített bármiféle szexuális cselekmény büntetendő, függetlenül a sértett beleegyezésétől, hiszen annak jogi hatálya nincsen. Ha azonban a szexuális cselekményben részt vevő másik fél sem töltötte még be a tizennegyedik életévét, nem vonható büntetőjogi felelősségre. A beleegyezési képesség határát tehát a jelenleg hatályos büntető törvénykönyv az általános büntethetőségi kvalifikációt is jelentő 14. életév betöltésénél húzza meg.

A 21. század elejének magyar jogrendszerében tehát alapvetően továbbra is megegyezik az általános büntethetőség és a cselekvőképesség alsó korhatára (14 év), míg a teljes cselekvőképességet, egyben az aktív és passzív általános választójogot a jogi értelemben vett felnőttkorhoz, a 18. életév betöltéséhez köti.

Következtetések és kihívások

A történelmi korok vonatkozó jogszabályainak, a jogszokásoknak az áttekintése és egybevetésük a 2017-ben hatályos szabályozással tanulságos; abból az alábbi tendenciák rajzolódnak ki:

Ad I: Ahogyan jogrendszerünk egyre jobban kimunkálódott, úgy szaporodtak el ezzel párhuzamosan az életkori határokat felállító normák is.

Ad II: Az érettség kritériumai cizellálódtak, és mára nagyobb részét a jogalany szellemi kapacitására vonatkoznak.

Ad III: A mai magyar jogi korhatárokat a jogalkotó az átlagos életkori sajátosságok figyelembe vételével, a gyermekek és az ösztársadalom érdekeit egyaránt szem előtt tartva, a különböző jogágaknál egymással összhangban, következetesen húzta meg. A 21. század eleji magyar társadalom előregedettségére felmerülhet azonban a közhatalmi részvételt biztosító egyes jogok (alsó) életkori határainak leszállítása.

Nem lehet szó nélkül hagyni a jelenlegi szabályozást rontó jelenséget. Jogalkalmazóként egyre több olyan egyedi esettel találkozunk, ahol az objektíve meghatározott alsó korhatár háttérét képező, összetett törvényi vélelem az adott korhatárt betöltött és beszámítási képességében kimondottan nem korlátozott személynél ténylegesen mégsem teljesül. Az ilyen esetek többségében a társadalmi érettség olyan elemeinek hiányát tapasztaljuk, mint az alapvető társadalmi, erkölcsi ismeretek, akár az írni-olvasni tudás hiánya, a reális életterv nemléte, a kötődés kialakítására vagy az absztrakt gondolkodásra való képtelenség. Hasonló megállapításra jutott Csörgő Zoltán, amikor azt írja: „Az ember szimbólumteremtő lény, úgy is mondhatjuk, hogy a szimbólumképzés az ember megkülönböztető jegye. A régebbi korokban a képes beszéd, a jelképeken keresztül közlés sokkal jelentősebb volt, szinte mindent képes jelbeszéden keresztül örökítettek át. Ma már köztudott, hogy a mítoszok és a szent könyvek – beleértve a Bibliát is – a köznapi jelentésnél sokkal mélyebb közléseket árulnak el, a szövegeik jelképes értelműek, szinte minden szavuk egy magasabb üzenetet hordoz. (...) A jelképes értelem megfejtése egy olyan elvonatkoztatni képes látásmódot kíván meg a mai kor emberétől, amely leginkább már hiányzik belőle és amely egészen más a tudományos látásmód egzakt tényekhez ragaszkodó, illetve az általános törvényszerűségeket másfajta absztrakciókkal létrehozó módszerétől.”⁴⁵ Az elvont gondolkodás készsége tehát előfeltétele volna úgy a szimbólumok, mint a jogszabályok megértésének és betartásának, hiszen a jogi norma a természeténél fogva szintén absztrakt. Más oldalról közelítve: az elvonatkoztatni képtelen egyén kénytelen materiális tapasztalataira szorítkozni, így igényeit is ezen a szinten törekszik kielégíteni. Értékrendje a közvetlenül elfogyasztható, illetve anyagi javakat ismeri és preferálja. Mádl Ferenc az 1994. november 28-án elhangzott akadémiai rendes tagsági székfoglaló előadásában a kultúra, az absztrakt gondolkodás képességét segítő humán oktatás társadalmi kohéziós erejére mutatott rá. Mint írja, „a kultúra – a műveltség, a magasabb fokú képzettség, az ember erkölcsi-kulturális kiteljesedése, – olyan humán erőforrás, amely nélkül a gazdaság, így a gazdasági integráció is elveszítené dinamizmusát; hogy a politikai és gazdasági stratégiák formálása is a kulturális szférából jön, az irodalom és a művészetek politikai tudatformáló erejéből, a tudomány és a találmányok technológia- és gazdaságfejlesztő hatásából, hogy a politikai és állampolgári kultúra és a gazdaságpolitika közvetlen összefüggésben vannak egymással.”⁴⁶ A jog pedig az állampolgári és politikai kultúra gyümölcse, demokratikusan működő állam esetében annak leképezése. Mi sem igazolja Mádl bölcs, ám a ma Európájában sajnos süket fülekre találó szavait 2019-ben jobban, mint az Európai Unió jelenlegi súlyos belső válsága. Pedig Mádl Ferenc 1994-ben kongatta meg a vészharangot, már akkor múlt időbe téve a következő mondat állítmányát: „az intézményszerű európai integráció csak látszólag,

illetve átmenetileg lehetett meg a kultúra szerepének európa-jogi intézményesítése nélkül.⁷⁴⁷ Az anyagi javakra korlátozott igényszint általánossá válása rombolja tehát az állampolgári kultúrát és a farkastörvények újbóli térhódításához vezet. És akkor még nem említettük az analfabéta választópolgár anomáliáját, aki anélkül jogosult az ország sorsát alakítani, hogy képes volna a szavazólap tartalmát értelmezni...

A felsorolt társadalmi érettségi deficitek jelenleg nem érintik az illetőnek a jogalkalmazó előtti cselekvőképességét, vétőképeségét vagy büntethetőségét. A jelenség tehát jogrontó hatást fejt ki, hiszen csalódnunk kell az életkorhoz fűződő törvényi vélelemben akkor, ha a törvény szemében teljes jogú, felnőtt polgártársunkról derül ki, hogy alapvető társadalmi ismereteknek nincs a birtokában.

A magyar társadalom hosszú évszázadok alatt érte el, hogy a jogképeség és jogalanyiság szabályozása az emberhez méltóvá váljon. Jelenkori értékviságunkat tekintve azonban úgy tűnik, a népesség évtizedekig kifelé hátrált a demokratikus magyar jogrendünket kialakító értékek mögül. A történelem folyamán talán először állt elő az a helyzet, hogy társadalmunknak újra fel kellene nőnie jogrendszeréhez, benne a felnőttsgünket védelmező jogi korhatárokhoz, mielőtt azokat tovább fejlesztené. Hiába a korszerű jogszabályok; a jogállam a mindennapi életben kizárólag jogkövető társadalom mellett valósulhat meg. A megoldás nyilván összetett, az azonban bizonyos, hogy az oktatás hatékonyságának emelése, az elvont gondolkodásra tanító-érzékenyítő humán műveltség sürgős, társadalmi szintű rehabilitációja az akcióterv fontos részét kell, hogy képezzék. Csak akkor bízhatunk abban, hogy a tizen-nyolc éves korküszöböt átlépő fiatalok immár valóban társadalmilag érett, jogtudatos és felelős felnőtt állampolgárokká válnak, ha a család, a szűkebb környezetük és az iskola egymással összefogva képesek megteremteni a helyes szocializáció feltételeit, azaz biztosítják a fiatal erkölcsi, kulturális, gazdasági és társadalmi nevelését.

Jegyzetek

- 1 Huszár Ákos: Elosztás és elismerés – Nancy Fraser és Axel Honneth a kritikai társadalomelmélet újrafogalmazásáról. = Fordulat 10., 2010. ősz, 15. o. http://epa.oszk.hu/02100/02121/00008/pdf/EPA02121_Fordulat_2010_10_9-34.pdf. Letöltve: 2018.08.22.
- 2 Somlai Péter: A posztadoleszcenssek kora. In: Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcenszről. Szerkesztette: Somlai Péter. napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 9–44. o.
- 3 Bognár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskoriúk a büntető igazságszolgáltatásban. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 47. o.
- 4 József István: Fejlődépszichológia. Kaposvári Egyetem. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/index.html, 2.3. fejezet. Letöltve: 2018.08.22.
- 5 Uo. 4.2.8. fejezet
- 6 Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 73. o.
- 7 Antalfy György – Samu Mihály – Szabó Imre – Szozáczky Mihály: Állam- és jogelmélet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 338., 482–486. o.
- 8 Vö.: Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- 9 Arnold van Gennep: Les rites de passage. Paris, 1909. Vö.: Dömötör Tekla: átmeneti rítusok (szócikk). In: Magyar néprajzi lexikon. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 166. o.
- 10 Csörgő Zoltán: A szimbólumok és szertartások szerepe a modern kori ember életében. <http://www.inco.hu/inco3/hagyo/cikk0h.htm>, 5. fejezet. Letöltve: 2018.08.22.
- 11 Idézzünk népdalokból: „Mikor én még húsz esztendő s' voltam, akkor én már házasodni akartam...”; vagy: „Édesanyám, most vagyok szép időben, most vagyok a tizenhatodik évben” – szól az eladósorban lévő leányról a népdal.
- 12 Tárkány Szűcs Ernő, i. m. 110. o.

- 13 Németh Imre: leányavatás (szócikk) In: Magyar néprajzi lexikon. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 416. o.
- 14 Pontificale Romanum. Ordo Confirmationis, Typis Polyglottis Vaticanis, 1973. A bérálás szertartása. In: Ordo baptismi parvulorum. A gyermekkeresztezés szertartása..., MKPK, Budapest, 1973. 263–344. o.
- 15 Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Neveléstörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 305–306. o.
- 16 Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve 1849. Szerkesztette: Zibolen Endre. A tantervemlélet forrásai 12. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1990. 9–25. o.
- 17 Horváth Zsuzsanna: Az érettségi és az érettségizők, 2009. <https://www.ofi.hu/tudastar/mindenki-kozepiskolaja/erettsegi-erettsegiizok#main>. Letöltve: 2018.08.22.
- 18 Kaposi József: Az érettségi mint a felnőtté avatás rituáléja. = Új Pedagógiai Szemle, 59. évf. 4. szám, 2009. április, 1. o.
- 19 Horváth Zsuzsanna, i. m.
- 20 Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László, i. m. 430. o.
- 21 Iustinianusnál az infantia felső korhatára a 7. év volt.
- 22 Hasonló szemlélet, egyben a nagycsaládos berendezkedés emlékét őrzi a magyar nyelvhasználat. Egyes nyelvjáráásokban ugyanis a fiúgyermeket máig „családként” is említik („Hány családja van? – Két család és egy leány” – azaz két fiú- és egy lánygyermek.)
- 23 László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Műzsák Kiadó, Budapest, 1988. 197., 267. o.
- 24 Az 1874. évi XXIII. törvénycikk indokolása. In: Képviselőházi Irományok 1872/75. XVII. kötet 31–32. o., irományszám: 700.
- 25 Képviselőházi Irományok 1884/87. XV. kötet, 85–307. o., irományszám: 502.
- 26 1894. évi XXXI. törvénycikk indokolása. Képviselőházi Irományok 1892/96. XV. kötet 25–266. o., irományszám: 513.
- 27 Uo.
- 28 A kérdéskörrel átfogóan lásd: Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010. Szerkesztette: Földes György – Hubai László. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- 29 A 1946. évi XXIX. törvénycikk indokolása. Complex jogtár/Corpus Iuris Hungarici. https://hu.wikipedia.org/wiki/CompLex_Jogtár. Letöltve: 2018.08.22.
- 30 Code Pénal ancien. www.legifrance.gouv.fr. Letöltve: 2018.08.22.
- 31 Az 1878. évi V. törvénycikk indokolása. Complex jogtár/Corpus Iuris Hungarici, i. m. Letöltve: 2018.08.22.
- 32 Az 1879. évi XL. törvénycikk indokolása. Képviselőházi Irományok 1878/81. I. kötet 359–365. o., irományszám: 77.
- 33 Btá. 51. § (1) bek.
- 34 1961. évi V. törvény 20. § és 85. §
- 35 2011. évi CXC. törvény 72. §
- 36 2012. évi I. törvény 34. § (2) bek.
- 37 2012. évi CCV. törvény 31. § (1) bek.
- 38 1997. évi CLV. törvény IV/A. fejezet, 16/A. §
- 39 2011. évi CLXII. törvény 4. § (1) bek.
- 40 2011. évi CLI. törvény 6. § (1) bek.
- 41 Magyarország Alaptörvénye 10. cikk (2) bek.
- 42 2012. évi C. törvény 106. § (1) bek.
- 43 A 2012. évi C. törvény indokolása.
- 44 37/2002. (IX. 4.) AB határozat
- 45 Csörgő Zoltán: A szimbólumok és szertartások szerepe a modern kori ember életében, 2. fejezet, <http://www.inco.hu/inco3/hagyocikk0h.htm>. Letöltve: 2018.08.22.
- 46 Mádl Ferenc: A kultúra jövője az európai integrációban. = Jogtudományi Közlöny, XLIX. évf. 2. szám, 1995. február, 59–60. o.
- 47 Uo.

FORGÁCS D. Péter

A bürokrácia szociológiája magyar kiadásához

A neoliberális gazdaság szemlélet fellegvárának kapujára, a London School of Economics főbejáratára 2017 októberében diákok, nemzetközi kutatóintézetek képviselői és professzorok egy csoportja kitűzött egy 33 pontos kiáltványt, amely szerint az egész gazdaságtan, úgy ahogy van, fabatkát sem ér. Nem működik, egyszerűen nem működhet, mert alapjaiban hibás. Az esemény nagy visszhangot keltett. A reformáció napjának 500. évfordulójára időzítették, emlékeztetve Luther Mártonra, aki 1517-ben a hagyomány szerint ezen a napon (október 31.) függesztette ki a wittenbergi vártemplom kapujára 95 tételét. A londoni akció a tíz évvel korábban kezdődő gazdasági válság tanulságait vont le, egy csíny volt, egy happening, de annál több is. Az, hogy a neoliberalizmus hibás elgondolás, kezdettől fogva sokak számára teljesen világos volt. Pierre Bourdieu például már 1998-ben kifejtette az *Ellentűz. Hozzászólások a neoliberális invázió ellen. (Contre-feux)* című könyvében, hogy ennek a teóriának katasztrofális következményei lesznek. A londoniak ennél tovább mentek. Nemcsak a neoliberalizmus téves, hanem az összes bevett gazdaságtan, mert mind a kereslet-kínálat viszonyán alapul.

A kiáltvány megnevezi azt az alapvető pontot, a hitelt, amely miatt egyik gazdaságtan sem lehet igaz. A bankok nem valódi pénzt kölcsönöznek, a hiteleknek és kölcsönöknek nincsen gazdasági, csupán jogi alapjuk. Azok akkor válnak valóságos pénzzé, amikor visszafizetik őket, mert a kamatok és a törlesztések általában már ténylegesen megkeresett, valóságos összegek. A banknak nem kell refinanszíroznia, a hitel mögött mindössze néhány százalék valódi pénz lappang (országoként másképp rendelkezik erről a törvény), Európában nyolc százalék öntőkét kell egy banknak felmutatnia (tőke megfelelési követelmény), a többi képzet.

A kiáltvány követeléseivel közül figyelemre méltó, hogy a közgazdaságtan vegye számításba a szimbolikus értékek, a politika és a társadalom hatását a gazdaságra. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a társadalmi szemléleten is változtatni kell.

Valójában nincs, nem létezik érvényes társadalomszemlélet. Bármelyik elismert szociológiai intézet kapujára szintén ki lehetne tűzve egy hasonló kiáltványt. Csakhogy a tudomány csődje már régóta ismert és egyébként sem érdekelné senkit. A szociológiát általában elvontnak, nehézkesnek és unalmasnak tartják. Miért is lenne egy új társadalomszemléletre szükség? Mi köze van a mindennapok emberének ehhez a tudományhoz? A válasz nagyon egyszerű. A társadalomszemlélet olyan, mint a filmzene: az is meghűződik minden jelenet mögött, érzelmeket és feszültséget kelt, nem csak aláfestés, hanem értelmez. A társadalomról alkotott képzet is így működik, nélküle semmi sem érthető, a legreálisabb dolog is virtuálissá válik. Nélküle tévelyegnek, bolyonganak a politikusok és a választók egyaránt. Csoportok áldoznak hamis istenek oltárán, intézmények keverik a bajt és országok sodródhatnak háborúkba.

Korunkat rejtélyes tanácstalanság övezi. Mindenféle kusza ideológiák keringenek közöttünk, amelyek, úgy tűnik, jól megférnek egymással. Ma boldogan ott csücsül a nappaliban a feszület mellett Buddha szobrocskája, a sovíniszta fociegyesületek szurkolói Európa-szerte ünneplik a nyelvüket sem beszélő más bőrszínű focisztárokat. A török származású németországi betelepült beilleszkedését nemritkán neonáci ideológiával hitelesíti, mit sem sejtve, hogy ezzel családjával is szembefordul.

Az ideológiák ellentmondásaival agresszív mentalitás párosul. A bevándorlók lenézik a más nemzetiségű bevándorlókat, az őshonos megveti a másságot, a mások a még inkább másokat. A média ugyanúgy forgalmazza a történelmileg már régen felsült ideológiákat, mint a friss sületlenségeket. A nők vitatják nemüket, s az egyenjogúság nevében maguk követelik – a családi helyett – a munkamegosztásban önmegvalósított kizsákmányolásukat. Az emberiség pedig mellőzi az emberséget, azt a tulajdonságát, amellyel sokáig definiálni tudta magát. És a művészet? A művészet egyetlen értékmérője az anyagi siker. Eddig azzal emelkedett a közönséges fölé, hogy független volt minden érdektől, most csupán forgalmi értéke a mérvadó. Az ideológiák bőségszavarában, a ma emberének bárgyú közönye közepette fel sem tűnik, hogy hiányzik valami lényeges: egy olyan társadalomelmélet, amely értelmet ad a valóságnak.

Szüleink, nagyszüleink még bizton hittek valamiben, volt még Kelet és Nyugat, úgy gondolták, hogy az ellentétek tartanak mindent mozgásban. A vasfüggöny lebontásával változott valami. Keleten és Nyugaton egyaránt összeomlottak az addig érvényben lévő társadalomelméletek, amelyek létünket mindkét oldalon másképpen, de kauzálisan meghatározták. Az ideológiákat immár nem húzza a társadalmi valóság, lekapcsolódtak a társadalmi elképzelésekről. Egy lényeges dolog szűnt meg, a szövetségesek és az ellenfelek lépéseinek kiszámíthatósága. Elszabadultak az ideológiák, a mentalitások és az etikák. Itt nem az a kérdés, hogy melyik közülük a jó, vagy a helyes, hanem hogy miért nincs társadalmi elképzelés, amely mindezt rendezheti.

Reneszánszát éli a nacionalizmus, a fajgyűlölet és a tolerancia örve alatt csírázik a vak harag. A társadalomról a mai napig azok a téveszmék köröznek felettünk, amelyeknek félresikeredett voltát a történelem már maga bizonyította. A szociológia az 1970-es évektől pedig egy olyan elefántcsonttoronyba húzódott, amely a társadalmat egy eszmei (meta) síkról szemléli, és a realitást a teljesen tájékozatlan társadalmi egyéntől kérdezi le. Ennek a rafinált eljárásnak az eredménye, hogy a szociológia és a politika viszonyában „a vak vezet világtalant” jellegzetes esendősége érvényesül. A pártok ideológiailag nem elkötelezettek, a politikai döntések már csak rövid távú lehetőségek és gyakorlati esélyek alapján születnek. A pártok rögtönzött témákat választanak, amelyekből remélik, hogy előnyük származhat. Profiljukat kaméleon módjára váltogatják. Nincs cél és nincs irány, afféle politikai vakröplésbe kezdett a világ.

Hamis ideológiákhoz vezetett, hogy a 20. század főáramú társadalommagyarázatai, a konfliktuselméletek, hibásak voltak. Ezek a „tanok” politikai mozgalmak révén egy adandó helyzetben hatalomra jutottak. Mélyen ülő előítéletekre, szunnyadó gyűlöletre támaszkodtak, amelyek a mozgalmak érvényesülésének idején elemi erővel törtek fel.

A hibás társadalomelméletek sok bajt okoztak, de ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne egy igazat létrehozni. A robbanó technikai újítások korában a szellem- és társadalomtudományok hihetetlen fejlettsége, közönyös elmaradottsága és parlagi burjánzása a jellemző. Vaskalapos szociológiai intézményvezetők, makacs fejű akadémikus helytartók, ifjú korukban forradalomról álmodozó, de érett korukra megkeseredett opportunisták, tehetségtelenül gögicsélő epigonok, könyökvédős gondolatkanászok és szolgalelkű mamelukok védelmezik a bevett tanokat és egymást túlkiabálva szajkózzák vagy másolgatják egymásról a divatos és „politikailag

korrekt” szociológiai közhelyeket. Mereven és kitartóan ragaszkodnak az idejétmúlt elméletekhez, és átszellemülten cizellálják a már tegnap is elavult teóriákat. Jó okuk van rá.

Az emberiség gyakran tesz felesleges kerülő utakat és körömszakadtáig ragaszkodik a rég megcáfolthoz. A 20. század első évtizedeiben például Észak-Amerikában egyenlő számban voltak jelen elektromos meghajtású autók és benzinesek. Az emberiségnek szüksége volt egy évszázadra és egy tönkretett környezetre, hogy vissza akarjon térni a kiindulópontához. Kétszáz évig tartott az is, hogy hivatalosan elfogadják, hogy a Föld nem lapos, hogy forog, és nem körülötte kering a mindenség, nevezetesen Kopernikuszról (1540) egészen XIV. Benedek pápáig (1757).

Hasonlóan áll a helyzet a társadalomtudománnyal is. A helyes irányt sem kell újonnan felfedezni. Száz esztendővel ezelőtt bemutatta Max Weber, hogy a társadalmi csoportok szimbiózist alkotnak, és ennek érdekében meghatározott kötöttségben élnek és dolgoznak. Weber egy hivatalnok-központú világképet rajzolt. Sokszor idézik őt, főleg az uralkodás típusait, ami egyetlen egy oldalt tesz ki a körülbelül húszezer nyomtatott oldalnyi munkásságából. Gyakran idéznek egyik vallásszociológiai írásának a címéből is, a protestáns etikát, de többre nem futja még a szakmai kánon részéről sem. Weber leírásai elfogadottak, de feledésbe merült az alapelve, hogy a bürokratikus rend ismeretén keresztül válik a társadalom érthetővé.

Igaz, sok minden változott a 20. században. Kiderült például, hogy az értékeknek nincsen kötelező érvényük, bármikor lecserélhetők és romantikus képzelgés csupán, hogy az értékek feltartóztathatják a történelem folyamatát. Továbbá kialakult egy új társadalmi csoport, a menedzsereké, és tovább rétegződött a vállalkozóké, valamint a társadalom szerkezetét alapvetően befolyásolja az újfajta kommunikáció. Mégis, vagy talán éppen a sok változás miatt döntő a bürokratikus berendezkedés megléte, amely a teokratikus berendezkedésű vallásállamtól, és az iparilag fejletlen országoktól különbözik.

A modern bürokratikus társadalomban a hivatalnokok társadalmi csoportja a meghatározó, az a társadalom tengelye. A társadalmi csoportok között hasznos és teremtő egymásrautaltság uralkodik és nem valamiféle konfliktus vagy ellentét. Azok speciális esetben, bürokratikus-politikai anomáliák esetén keletkeznek.

Ezért szól ez a könyv a bürokráciáról. Ez nem egy téma a sok szociológiai közül, hanem a mindent eldöntő központi kérdés. Itt nem egy érdekességről van szó, hanem egy olyan rendszerről, amelyik a mindennapokat értelmezi, a cselekedetek pragmatikus magyarázatát nyújtja és az elvont társadalmi valóság reális magyarázatát biztosítja.

A könyvben ma a hivatalnokokon az állami és helyi adminisztrációt értik. Ez a klasszikus szociológiában másképp van és ebben a könyvben is más értelemben használok a fogalmat: hivatalnoknak nevezünk minden közszolgálati foglalkoztatottat. Az állami vagy helyi (önkormányzati) igazgatás dolgozóin kívül idetartoznak a közszolgáltatás, a termelés vagy az irányítás alkalmazottai is az állami függőségű vállalatokban és intézményekben, a szemétszállítótól az atomfizikusig. *A közszolgálati alkalmazottak (hivatalnokok) tartósan, monopól jogokkal ellátott és fizetett foglalkoztatottak, akik meghatározott hatáskörben, formálisan és normák által szabályozottan, intézményi felelősséggel látják el tevékenységüket. A közszolgálathoz számítanak mindazok az állami és kvázi állami működési területek, amelyek nem a politikai képviselőkhöz tartoznak.*

Utazásunkat a bürokrácia néhány alapfogalma körül kezdjük. A második fejezetben egyetlen sarkalatos kifejezés kerül görcső alá, a polgárság szociológiailag elmosódott fogalma, amely az eddigi társadalomelméletek számára nélkülözhetetlen volt és hozzájárult ahhoz, hogy a társadalommodellek ne működjenek. Továbbá bemutatom Ausztria példáján, milyen egyszerű a valóságot észre nem venni, s hogyan működik az önámítás és öncsalás rendszere a hivatalnokok számával és költségeivel kapcsolatban. A hivatalnok láthatatlan marad, pedig

létezése nyilvános, sőt szembetűnő. E paradoxon feloldása a speciális kontinentális európai viszonyokban rejlik, amelyek a hivatalnokok társadalmi szerepében térnek el az anglo-amerikai és részben a mediterrán berendezkedéstől, amit a harmadik fejezetben taglalok a történelmi színpadok tükrében. Az eltéréseken keresztül meglevenedik a rendkívül egyedi kontinentális gazdaság, mentalitás és struktúra.

A negyedik fejezettől kezdődik a hivatalnokok jellegzetességeinek bemutatása. Igaz, ezeket egyéni élményei alapján mindenki ismeri, ezek kimondatlansága meglepő mégis, és az is, ahogy egyazon tény a különböző szintek szabályrendszerével összefügg. Például az intézmény kényszereiből adódik, hogy a hivatalnokok rendkívül kiszolgáltatottak, ami ellen egyéni szinten a tág ismeretségi kör kiépítésével védekeznek, és ami ugyanakkor az ideológiák változatlanóságát, a más ideológiákkal szembeni impregnáltságot is okozza egyben. Ugyanez állami szinten viszont az intézmények lojális mentalitásán vagy passzív ellenállásán keresztül a fennmaradás vagy a változás politikai viszontagságait szüli.

Ezek az összefonódások a kontinentális Európában egy jól kiszámítható, megbízható bürokratikus rendszert képeznek. Azok a politikusok, akik erre nem éreztek rá, az elmúlt száz évben menthetetlenül megbuktak, akik ezt a rendszert éltették, így vagy úgy bevonultak a történelembe.

A téma természetéből adódik, hogy mindenkinek van elképzelése róla. Bátorítani szeretném az olvasót, hogy saját tapasztalatait idézze fel az olvasmány során, szándékosan fogalmaztam úgy, hogy ez lehetséges legyen. Az alapkutatásnak arra kell szorítkoznia, hogy bemutassa a rendszerek működését, amihez leírásokat, logikus levezetéseket és történelmi utalásokat szokás használni. Mégis úgy éreztem, a statisztika eszközeivel is alá kell támasztani a hivatalnokok ideológiai impregnáltságának meglepő mechanizmusát, valamint a hivatalnokok láthatatlanságának bámulatra méltó szerkezetét. Ezek a bizonyítások ausztriai adatok felhasználásával a kitérőkben szerepelnek. A szakmai olvasónak a lábjegyzetek biztosítják az ellenőrzés lehetőségét.

A közszolgálati alkalmazottak törvényszerűségei, ideológiai esendőségük, hatalmi pozíciójuk és a létért vívott küzdelmük csak az övék, de meghatározzák más társadalmi csoportok magatartását is. A hivatalnokok a kontinentális Európa országaiban mindig az időtlenséggel kalkuláltak, hagyományos struktúráik a változatlanúságra épültek. Egy olyan korban, amelynek mantrája az úgynevezett 'változás' (change), érdemes az állami funkciók jelentését újraértelmezni.

Jelenleg a hivatalnokok leépítése tűnik minden probléma szabadalmazott megoldásának. Ám az észszerűnek látszó gazdasági indoklást felül kell vizsgálni, mert az – mint oly sokszor már a történelemben – súlyos következményekkel jár. Az elmúlt évtizedek nagy átalakulásai okozzák, hogy a kontinentális országokban a régi, hagyományos bürokratikus struktúrák megváltoznak. A hivatalnokok leépítése az elmúlt 150 év egyik legnagyobb, vagy talán a legnagyobb és igen robbanásszerű társadalmi változását okozza. E folyamat következményei közül csupán az bizonyos, hogy hasonló törekvéseket a 20. században mindig visszafordítottak és még erősebb bürokráciát hoztak létre.

Ennek a könyvnek nem célja a bürokrácia dicsőítése, sem elítélése, hanem a bürokratikus állam állandó és visszatérő jellegzetességeit kívánja napvilágra hozni. Ehhez először is arra van szükség, hogy kiiktassuk előítéleteinket a hivatalnokokkal szemben – mind a negatívakat, mind a pozitívakat. Már túlságosan régóta tartják őket lustának, lassúnak, nem hatékonynak és hozzá nem értőnek, akiktől ugyanakkor elvárják, hogy híven szolgálják a közérdeket, kötelességtudóak legyenek, igazságosan cselekedjenek, valamint a méltányos eszközöket válasszák döntéseikhez. E közhelyek ismételtetése helyett izgalmasabb a közszolgálati alkalmazott minden kétséget kizáróan különleges mentalitásának és társadalmi szabályainak feltérképe-

zése. Ez az út egy nem bejárt, szűk ösvényen, az állam elutasítása és dicsőítése között, azaz az anarchia és az etatizmus szakadéka között vezet.

Több új fogalmat kellett bevezetni és számos meglévő kifejezést újonnan értelmezni. Kiindulásképp a hivatalnokok *kiszolgáltatottságát* és *'Don-Corleone elvű kapcsolatrendszerét'* mutatom be. Ez vezet a szakmai *szocializáció* és *'ideológiai impregnáltság'*, valamint az *'örökhagyás zárlatának'* törvényszerűségeihez. A hivatalnokok magatartása alapján különbséget teszünk a *'lojális időszak'* és a *'passzív ellenállás időszaka'* között. Ez különös mentalitásbeli eltérést okoz, a lojális korszakokban a *'buzgó előresiető engedelmisséget'*, a passzív ellenállás idején a *'továbbtotozó pepecselést'*. Egy fontos jellegzetesség a *'felelősség átruházása'* az intézményre, amely minden bürokratikus tevékenység vezérelve. Az *akta* a bürokratikus rend alapja, egy olyan találmány, amelyik lehetővé tette egykor a modern államvezetést, a gépi pontosságú mechanikus adminisztrációt, amelynek jelentősége felér az ipari forradaloméval. Végül egycsapásra láthatóvá válik, hogy milyen közönséges és banális jelenségekről van szó: az államosítás és a privatizáció folyamatának mindig visszatérő, olykor tragikus variációiról, amelyeket *örök körforgásként* jellemez.

Társadalmi tények, mint a közszervezetek hatékonysága, a korrupció, az intrika, a projektek, a reformok és az ügyfélkapcsolat az a hat téma, amelyekről sok szó esik a médiában, a tudományban és az irodalomban, valamint magában a közigazgatásban. Ezek felvetésekor sem az elméleti vita volt a szándék, hanem megkérdőjelezni a magától értetődőt.

Zárójelben jegyzem csak meg, hogy ez a könyv a magyar olvasónak részben mást jelent, mint az eredetileg megcélzott osztrák és német publikumnak. Erre nem törekedtem. Engem is meglepett, hogy mennyire közösek azok a jelenségek, amelyekről sokan azt hiszik Magyarországon, hogy csak magyarok. A 19. századi magyar balsors és a 20. századi magyar sorstalanság identitásképző motívuma, hogy legalább a piszkos és nemtelen nehézségeink a miéink, legalább azok provinciálisan magyarosak. Nos, látni fogja az olvasó, ez sincs így. Magyarország is egy tipikus kontinentális európai ország, még bajai sem csak a sajátjai.

A hivatalnokok jellegzetességei

Szintek	Egyéni	Intézményi	Állami	Ideológiai
Egyéni	Kiszolgáltatottság	Szakmai szocializáció	Perspektívák, vagy az örökhagyás zárlata	Impregnáltság
Intézményi	Szakmai szocializáció	Kényszer	Stabilitás	Rituális változatlanság
Állami	Perspektívák vagy az örökhagyás zárlata	Stabilitás	Fennmaradás vagy bukás	Lojális vagy passzív
Ideológiai	Impregnáltság	Rituális változatlanság	Lojális vagy passzív	Esendőség

(Forgács D. Péter: *A bürokrácia szociológiája*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2019. 304 o. ISBN 978-963-09-9468-2. Szerkesztőségünk – a kiadó közlési engedélyt megköszönve – a szerzői előszó közlésével ajánlja a kötetet az olvasók figyelmébe.)

RETKES Attila

Unitárius szórvány a kiegészítés utáni Pest-Budán

A radikális reformátor és egyházalapító püspök, Dávid Ferenc halála (1579) után néhány évvel az unitárius vallás már nemcsak Erdélyben, hanem a mai Magyarország területén (főként az Alföldön és a Dél-Dunántúlon) is jelentős mértékben elterjedt. Az 1580-as évek közepére a magyarországi unitáriusok 62 egyházközséget, s ezáltal önálló püspökséget alkottak.¹ 1600 után, a kibontakozó ellenreformáció szorításában azonban az unitarizmus fokozatosan teret veszített: a sárból és vesszőből készült, zsindelemmel fedett, egyszerű templomokat lerombolták, az egyházközségi iratokat megsemmisítették.

Pécsett, a Mindenszentek templomában² egészen 1664-ig rendszeresen tartottak unitárius istentiszteletet: ennek a közösségnek volt lelkésze Szabó Saltorius János, akiről feljegyezték, hogy kiválóan beszélt latinul, görögül, héberül, és 1608-ban lemásolta a Pécsi disputát.³ A 18. századból egyetlen magyarországi unitárius lelkész neve maradt fenn: Járdánházi Sámuelé (1725–1790), aki a Baranya megyei Harkányban és Drávapiskin szolgált; antitrinitárius nézetei miatt hat év börtönbüntetésre ítélték.⁴

Az unitárius hitelvek és eszmerendszer szabad magyarországi terjesztését végül az 1848. évi XX. törvény tette lehetővé, amely az addig bevett vallások egyenlősége mellett határozott, továbbá engedélyezte a görögkeleti vallásra való áttérést, és megállapította: „az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilváníttatik.”⁵ A szabadságharc bukása után az 1848. évi XX. törvényt hatályon kívül helyezték, s rendelkezéseit csak a kiegészítés után születtet, 1868. évi LIII. törvény⁶ állította helyre.

Az unitáriusok megjelenése Pest-Budán (1868/69)

Az 1840 és 1905 közötti időszakban Pest-Buda (majd az 1873-ban létrejött egységes főváros, Budapest) vallási életét öt új keresztény kisegyház gazdagította. A gyorsan fejlődő, szekularizálódó nagyvárosban először a nazarénusok jelentek meg, majd a baptisták, az unitáriusok, az adventisták és a metodisták következtek. Khaled A. László metodista szuperintendens megállapítása szerint a racionalizmus és a liberalizmus hatása alá került 19. századi Budapesten „a kisegyházi evangéliumi munka a vallásosság beszűkülése közepette a vallásosság elmélyülését és kiterjedését hozta.”⁷

A svájci vallásújító lelkész, Samuel Heinrich Fröhlich által alapított Krisztusban Hívó Nazarénusok Gyülekezetének tanításai 1840-ben két, Németországból és Svájcból hazatért iparoslegény, Denkel János és Kropacsik János révén jutottak el Pest-Budára, majd Hencsey Lajos kovácsmester lett a közösség vezetője. A hivatalos elismerésért – eredményes missziós munkájuk ellenére – évszázados küzdelmet kellett vívniuk.⁸ Először 1876-ban nyújtották be

a vallás- és közoktatási tárcahoz hitelvi és szervezeti szabályzatgyűjteményüket, amit azonban érdemi tárgyalás nélkül elutasítottak. Az Országgyűlésben Irányi Dániel⁹ volt a nazarénusok fő támogatója, aki szinte minden évben – általában a költségvetés vitájakor – szóba hozta a kiségyház rendezetlen helyzetét: az 1895. évi vallásügyi törvény¹⁰ elfogadásáig ugyanis a nazarénusoknak – mivel csak egyházi anyakönyvezés működött – kereszteleési, esketési és temetési szertartásaik bejelentése, dokumentálása is gondot okozott. A sokak által szektának tartott felekezet történetét, vallási-közösségi szokásait Eötvös Károly riportsorozata¹¹ is megörökítette. A Krisztusban Hívó Nazarénusok Gyülekezetének állami elismerésére még évtizedekig nem került sor.

Az Angliából indult újkori baptizmus 1846-ban jelent meg Magyarországon, Rottmayer János asztalosmester közvetítésével, aki korábban tagja volt a kontinentális Európa egyetlen baptista (hamburgi) gyülekezetének. A szabadságharc bukása után a pest-budai gyülekezet meggyengült, sőt teljesen felbomlott. Az újkori magyarországi baptista misszió kezdetét ezért – az ugyancsak Hamburgból érkező – Meyer Henrik nevéhez kötik az egyháztörténezsze, aki 1873 tavaszán kezdett tanítani, s több gyülekezetet alapított.¹² A baptisták több mint fél évszázadon át küzdöttek az állami elismerésért – ezt végül 1905. november 2-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete tette lehetővé.¹³

Az 1895. évi törvény által meghatározott – a kiségyházakkal szemben a korábbinál lényegesen megengedőbb – jogszabályi környezetben szinte egyszerre jelent meg Magyarországon az amerikai adventista és a bécsi közvetítéssel érkező metodista misszió. A felnőttkeresztység tanításában a nazarénusokkal és a baptistákkal megegyező adventisták első budapesti lelkésze John Friederick Huenegardt¹⁴ volt, aki németajkú vallásos közösségben született a Volga mentén, majd szüleiivel kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol csatlakozott az adventista egyházhoz. Fialat lelkészként megbízást kapott a közép-európai adventista misszió vezetésére, s így érkezett 1898-ban Budapestre. Az első világháború végére Magyarországon az adventisták száma meghaladta a 2000 főt – igaz, a legtöbb csoport Erdélyben és a Felvidéken működött, budapesti jelenlétük marginális maradt. A Hetednap Adventista Egyház hivatalos elismerésére 1941-ig nem került sor; a gyülekezetek általában egyesületi formában működtek, az Igazságügyi Minisztérium, illetve a helyi önkormányzat felé bejelentési kötelezettséggel tartoztak.¹⁵

A magyarországi metodista missziós munka kezdeteit 1898-ra datálhatjuk, amikor Robert Möller bécsi lelképásztor az ország különböző pontjain prédikált, majd Bács-Bodrog vármegyében három önálló gyülekezet (Szenttamás, Újvidék, Verbász) alakult.¹⁶ Az első években Magyarország a bécsi metodista gyülekezet „kihelyezett állomásaként” működött, majd 1901 nyarán létrejött a független magyar körzet. Az első budapesti metodista istentiszteletet 1905. november 16-án, az Erzsébet körút 48. szám alatti imaházban tartották. 1906 áprilisában William Burt metodista püspököt és Otto Melle budapesti missziós lelkészt fogadta Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az első magyar metodista lelkész, Jakob János 1907-ben kezdte meg szolgálatát.¹⁷ A metodizmus (azaz a magyarországi Püspöki Metodista Egyház) hivatalos elismerésére ugyancsak évtizedekkel később került sor.

Az unitárius közösség pest-budai megjelenése (1868/69) – az eddigiekben röviden bemutatott protestáns kiségyházaktól eltérően – nem vallási, hanem elsődlegesen politikai-közigazgatási okokkal magyarázható. A 19. századi magyar történelem egyik legjelentősebb eseménye, az 1867. évi kiegyezés véget vetett Erdély három évszázados különállásának: az osztrák-magyar politikai kompromisszum egyik fontos feltétele magyar részről az 1848-ban elfogadott unió visszaállítása volt. Andrassy Gyula gróf kormánya 1867. március 8-án felhatalmazást kapott Erdély ügyeinek – korlátozás nélküli – intézésére. Az erdélyi főkörmányszék

élére – királyi biztosként – április 29-én Péchy Manó Abaúj megyei főispánt állították, aki helyettesével, Groisz Gusztávval együtt megkezdte a közigazgatás teljes átszervezését. Június 20-án egy uralkodói leirat hatályon kívül helyezte a magyarok által korábban bojkottált nagyszombati tartománygyűlés határozatait, illetve formailag is feloszlatta az addig csak elnapolt (eredetileg 1865 decemberében, a Magyarországgal való unió kimondására összehívott) kolozsvári országgyűlést.¹⁸

Az Osztrák-Magyar Monarchia új közigazgatási struktúrája szükségessé, sőt elkerülhetetlenné tette, hogy erdélyi származású – becslések szerint 4-5 százalékban unitárius vallású – köztisztviselők, hivatalnokok pest-budai minisztériumokban, illetve más közintézményekben vállaljanak állást. Unitárius vonatkozásban tehát nem beszélhetünk misszióról vagy vallási ébredésről, hiszen az erdélyi történelmi egyház ekkor már háromszáz éves múltra tekinthetett vissza. Külföldi (jelen esetben: svájci, brit, német, amerikai, osztrák) hitelvek, vallási szokások követésére sem volt szükség, mert a 16–18. századi unitáriusok túlnyomórészt magyarok voltak, az egyháznak kialakult a hétköznapi vallásgyakorlata, liturgiája, magyar nyelvű fogalomkészlete. Az állami elismerésért sem kellett küzdeni: az 1868. évi LIII. törvény biztosította az unitáriusok szabad vallásgyakorlását. A megalakuló pest-budai unitárius közösség tehát – a formai-intézményi kereteket tekintve – sokkal szerencsésebb helyzetben volt, mint a nazarénusok vagy a baptisták. Sokáig hiányzott ugyanakkor az a lelki kohéziós erő, amely a Pest-Budára rendelt unitárius hivatalnokokat és családtagjaikat igazi vallási közösséggé formálhatta volna.

Az első pest-budai unitárius istentisztelet

Az első nyilvános pest-budai unitárius istentiszteletet Buzogány Áron (1834–1888) kisfia, Gyula keresztelése alkalmából, 1869. június 13-án, a Széna téri református gimnázium¹⁹ dísztermében rendezték. A liturgiai, szószéki és keresztelési szolgálatot Ferencz József kolozsvári unitárius lelkész, későbbi püspök²⁰ végezte. Ferencz a kolozsvári Egyházi Képviselő Tanács (EKT) számára részletes írásos beszámolót készített pest-budai útjáról és szolgálatairól, amelyből kiderül: *„Egy baráti ígéretet beváltandó, név szerint cultusministeriumi titkár, Buzogány Áron atyánkfia kis fiának megkeresztelésére közelebről Pest-Budán járván, nevezett atyánkfia s több ott lakó hitrokonink által egy nyilvános isteni tisztelet tartására szólítottam fel, amelyről kötelességemnek ismerem a méltóságos és főtisztelendő E. K. Tanácsot ezennel hivatalosan értesíteni; mert ez esemény, melyet a fővárosi sajtó is kiváló figyelemben részesített, eltekintve csekély személyemtől, meggyőződésem szerint egy új korszakot fog nyitni egyháztörténelmünkben(...)”*²¹

Buzogány Áron maga is a 19. századi unitarizmus jeles személyisége volt. Kolozsvárott teológiát és neveléstudományt tanult, lelkésszé szentelték, majd a kolozsvári Unitárius Kollégiumban földrajzot, történelmet és magyar irodalmat tanított. Egyházi támogatással tanulmányúton járt Angliában, Hollandiában, Belgiumban és Svájcban. Barátja, Ferencz József szerint „egyike volt azoknak, akiket az 1872-ben felállított kolozsvári egyetem esélyes professzorjelöltjei között emlegettek.”²² A tanári pálya mellett folyamatosan publikált: állandó munkatársa (és rövid ideig szerkesztője) volt a Keresztény Magvetőnek, emellett tárcákat, könyvismertetések, pedagógiai és közművelődési cikkeket írt különböző folyóiratokban, valamint 1876-tól a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet évkönyvének szerkesztője volt. 1868-tól Pest-Budán élt, mert a Vallás és Közoktatási Minisztérium titkárává, később osztálytanácsosává nevezték ki – köztisztviselői munkáját Eötvös József, Pauler Tivadar és Trefort Ágoston minisztersege idején végezte. Teológiai képzettségét kiaknázva lakásán több alkalommal tartott házi istentiszteletet, illetve néhányszor keresztelési és temetési szolgálatot is végzett.

Ferencz Józsefnek az EKT számára készített beszámolójából tudjuk, hogy 1869. június 13-án délelőtt zsúfolásig megtelt a Széna téri tanoda díszterme; az istentiszteleten becslések szerint 130-140 fő jelent meg. A *Vasárnapi Újság* tudósítása szerint olyan sok hallgató gyűlt össze – köztük katolikusok, reformátusok és evangélikusok is –, hogy a terem nem volt képes befogadni őket. „El lehet gondolni, hogy a legmiveltebb közönség volt, képviselők, tudósok, írók, tanárok.”²³

Ferencz a prédikáció textusát Pál apostolnak az Efézusbeliekhez írt leveléből választotta (*Efézus 2, 19–20*). Részletesen beszélt az Unitárius Egyház háromszáz éves történelméről, majd összefoglalta az unitárius hitelveket és eszmerendszert, amelyből az Istenben való hitet, Krisztus példájának követését és a felebaráti szeretetet emelte ki.²⁴ Az agenda után tizenhat férfinak és nyolc nőnek szolgáltatta ki az úrvacsorai jegyeket. Az istentisztelet estéjén – Buzogány Áron szervezésében – díszvacsorát rendeztek a Frohner Szálló²⁵ éttermében. A Pest-Budán élő unitáriusok – köszönetük jeléül – 1869. június 20-án egy kelyhet²⁶ ajándékoztak Ferencz Józsefnek, amelyet Buzogány Áron levelének kíséretében küldtek el Kolozsvárra. A köszönőlevelet többek között Berde Mózes²⁷ és Bethlen Ferencz gróf²⁸ is aláírta.

Úton a budapesti leányegyházközség felé

Bő fél évvel az első nyilvános istentisztelet után, 1869. december 30-án kelt levelükben a Pest-Budán élő unitáriusok a kolozsvári Egyházi Képviselő Tanács (EKT) támogatását kérték a fővárosi hitélet megerősítése érdekében. A beadvány így fogalmaz: „*többen itt a fővárosban, akik Buda-pesten hivatali alkalmazást nyertünk; többször tanácskoztunk a felett, hogy módunkhoz s a körülményeinkhez képest vallási s egyházi életünk nyilvánítására s ismertetésére itt mit tehetnénk. Elvégre abban állapotunk meg, hogy miután aránylag csekély számunk, s szegénységünk miatt egy állandó imaház s rendes lelkészi hivatal szervezéséhez most módunk nincs; mint különben is a kolozsvári anyaegyházhoz tartozók, kérjük fel a nevezett anyaegyházközség egyik rendes lelkészét, s nevezetesen tisztelendő Ferencz József urat, kibe, mult évben is szerencsénk volt, hogy mint rendes lelkészünk évenként egyszer legalább minket látogasson meg, s köztünk tartson isteni tiszteletet.*”²⁹ Az EKT 1870. január 23-i ülésén a kérésnek eleget tett, egyúttal a budapesti hitélet támogatására 150 forint adomány átutalásáról is döntött, miközben elfogadta Buzogány Áron felajánlását, hogy a lelkész útiköltségét, illetve az úrvacsorai kenyér és bor költségét a pest-budaiak állják.³⁰

Buzogány 1870 augusztusában Kolozsvárra utazott, és az Egyházi Főtanács előtt is beszámolt a fővárosi unitáriusok tevékenységéről. Csoportosulásukat „magán jellemű társaságnak” nevezte – arra utalva, hogy a hívek csekély létszáma és a korlátozott anyagi lehetőségek miatt az ünnepi alkalmakra sem tudnak termet bérelni. A kezdeti nehézségekre évtizedekkel később Jakab Elek (1820–1897) unitárius történész-akadémikus³¹ is utalt: „*Barátságos beszélgetéseik közt a hitrokonok (...) élénken emlegették egy [budapesti] fiókegyház alapításának szükségét, a templom építését sat. De az eszme mind csak vajudott, kevesen voltak, szerény értékűek, jobbra tisztviselők, akiknek nem állandó lakhelye a főváros, ma itt vannak, holnap máshová rendelhetők.*”³²

A budapesti leányegyházközség megalapítása és a templomépítés gondolata 1873 nyarán merült fel először komolyabban, amikor angol és amerikai unitáriusok kisebb csoportja részt vett a bécsi világkiállításon, majd közülük hárman – Emma Southwick,³³ Edward E. Hale³⁴ és John Fretwell³⁵ – hajóval Budapestre érkeztek. Az unitarizmus erdélyi gyökerei iránt mélyen érdeklődő, magyarul alapfokon beszélő Fretwell tiszteletére Buzogány Áron a Hungária Szálló³⁶ különtermében konferenciát szervezett, amelyre minél több hittestvérét igyekezett mozgósítani. Az 1873. június 15-én tartott rendezvényen a kolozsvári unitáriusokat Simén Domokos lelkész-teológus³⁷ és Kovács János főgimnáziumi tanár³⁸ képviselte, míg a Magyarországon élők közül báró Orbán Balázs országgyűlési képviselő,³⁹ valamint Buzogány Áron,

Gál Jenő törvényszéki fogalmazó, Hajós János minisztériumi főosztályvezető, Sebes Károly orvos, Szinovác Gyula törvényszéki jegyző, Ürmösi Miklós minisztériumi segédfogalmazó és Vajna Lajos tisztviselő vett részt. A konferencián a budapesti leányegyházközség és a templomépítés ügyét – számos más, az unitarizmus erdélyi fejlődését érintő probléma mellett – Kovács János vetette fel, de érdemi előrelépés e téren a következő két évben nem történt.

1875 nyarán Buzogány Áron már tarthatatlannak érezte azt a helyzetet, hogy magánlakásokon, többnyire lelkész nélkül kell istentiszteletet tartaniuk: „*Nincs egy kis hajlék számukra, a hol egybegyűljenek, egymással szeretettel s bizalmasan szót váltsanak, a hol együtt imádkozzanak, a közhidegség ellenében egymást gyámolítva, keserűségökben – a mi bőven kijut – Istentől vigaszt kérve. Elzúllunk így – mondá nemes hévvel –, kihűlt bennünk az együvő tartozás érzése, a vallás iránti ragaszkodás, atyafiui s hitrokoni kötelek meglazul, lassacskán elfeledjük még azt is, hogy unitáriusok vagyunk. Tegyük valamit lelkünk nyugalmáért, hitünk s vallásunk érdekében.*”⁴⁰ Június 20-án ismét beadvánnyal fordult az EKT-hoz, amely jegyzőkönyvében rögzítette: „*Budapesti hitrokonaik (...) kérik, hogy miután helyben és a szomszédos megyékben oly szép számmal vagynak, részint erdélyiek, részint magyarhoni átállottak, hogy alakuljanak fiók egyházzá, s mint ilyenek, csatlakozzanak a kolozsvári anya ecclesiához.*”⁴¹

Buzogány a beadványhoz tizenhét pontból álló szervezeti és működési szabályzatot csatolt,⁴² és részletes költségvetést is mellékelte,⁴³ amelyből kiderül, hogy az évi 400 forintos büdzsé felét saját forrásból (adományokból) igyekeztek előteremteni, s csak a fennmaradó összegre kérték az EKT támogatását. A beadványt az egyházi Pénzügyi Bizottság elé terjesztették, amely azonban 1875-ben nem tárgyalta az ügyet. Ferencz József sürgetésére⁴⁴ az EKT 1876. január 13-án napirendre vette a budapesti leányegyházközség kérdését – megállapítva, hogy a tervezett leányegyházközség jelentősen eltér az erdélyi egyházközségek szervezetétől és működésétől. Ezért – Berde Áron (elnök),⁴⁵ Ferencz József és Kovács Antal⁴⁶ részvételével – ad hoc bizottságot hoztak létre, hogy az alakuló leányegyházközség működése mindenben megfeleljen a hatályos egyházi törvényeknek.⁴⁷ Három nappal később az EKT ismét napirendre tűzte a kérdést, és úgy határozott, hogy a budapestiek által kért támogatás felét (évente 100 forintot) biztosítja a leányegyházközségnek, amelynek „*rendes lelkésze a kolozsvári anya ekklesia első papja, ki egyelőre évenként kétszer, tavasszal és ősszel a fiók-egyházat meglátogatja, s ilyenkor a fővárosban valamely arra való teremben nyilvános isteni tiszteletet tart. Az időközben előforduló papi teendőket vagy maga végzi vagy megbízottjával végezteti.*”⁴⁸

A Budapesti Unitárius Leányegyházközség (egyes iratok szerint: Fiókegyházközség, illetve Filia) 1876. április 16-án tartotta alakuló közgyűlését, amelyen Hajós János belügyminisztériumi osztálytanácsost gondnokká, Buzogány Áront titkárrá, Végh József országos levéltári tisztviselőt pénztárnokká választották, míg a keblitanácsban (presbitériumban) Hatala Péter egyetemtanár,⁴⁹ Bedő Albert erdőmérnök, Sebes Pál minisztériumi titkár és Jakab Elek kapott helyet.⁵⁰

Jakab beszámolója szerint az alakuló leányegyházközséget 42 budapesti és 24 vidéki unitárius alkotta, és adományaiknak köszönhetően a működés első évében – a tervezett 400 forint helyett – a bevétel meghaladta az 550 forintot.⁵¹ Augusztus 1-jén a Fővárosi Tanács – Kammermayer Károly polgármester aláírásával – hivatalosan is bejegyezte a leányegyházközséget.⁵²

(Az első pest-budai nyilvános unitárius istentisztelet 150. évfordulója tiszteletére a budapesti Nagy Ignác utcai unitárius templomban 2019. június 10-én rendezett emlékülnepezen tartott konferencia-előadás szerkesztett szövege.)

Jegyzetek

- 1 Kelemen Miklós: Unitárius egyház a mai Magyarország területén. In: *Egy az Isten. Magyarországi Unitárius Egyház*, 2005. 45–53. o.
- 2 Pécs egyik legrégebb temploma (Tettye utca 14.) a 12. században épült, román stílusban. Később gótikus és barokk átalakításokat is végeztek rajta. A török hódoltság alatt ez volt Pécs egyetlen keresztény temploma, amelyet közösen használtak a katolikusok, a reformátusok és az unitáriusok. 1588-ban itt tartotta a Pécsi Disputát Skaricza Máté református és Válaszuti György unitárius lelkész. A 17. század elején a templom unitárius lett, a katolikusok 1664-ben nyerték vissza.
- 3 Kanyaró Ferenc: *Unitáriusok Magyarországon*. Kolozsvár, 1891.
- 4 Kiss Z. Géza: *Egy kései unitárius per*. In: *Somogy Megye múltjából – Levéltári évkönyv*. Kaposvár, 1989. 91–101. o.
- 5 Az 1848. évi XX. törvény teljes szövege megtalálható: Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 249. o. A témáról részletesebben ír: Tóth György: *Az unitárius egyház jog alaptörvényei = Keresztény Magvető*, 1906. 6. szám, 293–311. o.
- 6 Pajkossy Gábor, i. m. 529–531. o.
- 7 Khaled A. László: *A magyarországi metodizmus története 1920 és 1948 között*. Egy vallási alternatíva esélyei Trianontól a fordulat évéig. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Újkortörténeti program. Pécs, 2011. 31. o.
- 8 A Krisztusban Hívó Nazarénusok Gyűlekezetének 19. századi magyarországi történetét részletesen bemutatja: Szigeti Jenő: *A nazarénusok tegnap*. In: Kardos László – Szigeti Jenő (szerk.): *Boldog emberek közössége – A magyarországi nazarénusok*. Budapest, 1988.
- 9 Irányi Dániel (1822–1892) író, újságíró, országgyűlési képviselő, a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt, majd a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke volt. Életrajza az 1892–1897-es Országgyűlés almanachjában: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al892_97/240.htm. Hozzáférés dátuma: 2019. június 20.
- 10 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról. Online elérhetőség: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6605>. Hozzáférés dátuma: 2019. június 20.
- 11 Eötvös Károlynak a nazarénusokról szóló írásai az 1870-es években a Pesti Naplóban, majd 1904-ben önálló kötetben is megjelentek. Új kiadása: Eötvös Károly: *A nazarénusok*. Fapadoskönyv Kiadó, Budapest, 2010.
- 12 Bereczki Lajos (szerk.): *„Krisztusért járva követségben” – Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Baptista Kiadó, Budapest, 1996.
- 13 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1905. évi 77092. számú körrendelete. Idézi: Gerzsenyi László: *A baptista misszió önállósulása*. In: Bereczky Lajos (szerk.), i. m. 106–107. o.
- 14 Rajki Zoltán: *Amerikai lelkész magyarországi missziója*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004.
- 15 Rajki Zoltán: *Hetednapi Adventista Egyház Magyarországon*. Online publikáció: http://www.kiseghazkutato.hu/hetednapi_adventista_egyhaz_tortenete_magyarorszagon.html. Hozzáférés dátuma: 2015. augusztus 26.
- 16 Khaled A. László, i. m. 40–45. o.
- 17 Melle, F. H. Otto: *Vom Anfang des Methodismus in Budapest und Ungarn*, 1931. 9–10. o.
- 18 Pál Judit: *Unió vagy „unificáltatás”? In: Erdélyi uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 267. szám. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2010.
- 19 Széna térnek hívták a mai Belváros déli részén, a Kálvin tér közelében található területet. A gimnázium dísztermének használatát Török Pál püspök személyesen engedélyezte.
- 20 Ferencz József unitárius püspök életét és egyházzolgálatát bemutató monográfia: Rezi Elek: *Teológia és népszolgálat*. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2007.
- 21 Idézi: Szaniszló József: *A Budapesti Unitárius Egyházközség története*. Budapest, 2010. 9. o.
- 22 Ferencz József: *Buzogány Áron (1834–1888)*. = *Keresztény Magvető*, 1888. 2. szám, 49–53. o.
- 23 Vasárnapi Újság, 16. évf. 25. szám, 1869. június 20, 345.
- 24 Uo.
- 25 Háromemeletes, romantikus stílusban épült sarokház (volt Oszwald-ház, majd Frohner Szálló) a Belvárosban, a mai Nádor utca és Széchenyi utca sarkán. Egyik tervezője a neves építész, Feszl Frigyes (1821–1884) volt.
- 26 Ferencz József 1916-ben, püspökké választásának negyvenedik évfordulóján a kelyhet visszaajándékozta a Budapesti Unitárius Egyházközségnek. Jelenleg is a Nagy Ignác utcai templomos ingatlan lelkészi hivatalában található; az idősebb egyháztagok emlékezete szerint keresztelési szertartásokon használták.
- 27 Berde Mózes (1815–1893) jogász, 1848-as kormánybiztos, országgyűlési képviselő, az unitáriusok nagylelkű támogatója. Berde vagyonának részleges felhasználásával épült fel 1901-ben a kolozsvári Unitárius Kollégium, illetve 1914-ben a székeleykeresztúri unitárius gimnázium új épülete. Végrendeletében kikötötte, hogy a kolozsvári, tordai és székeleykeresztúri unitárius gimnázium összes diákjának naponta egy-egy ingyen cipőt kell juttatni (ez volt az úgynevezett Berde-cipő).

28 Bethlen Ferencz gróf (1800–1875) Belső-Szolnok vármegye főispánja volt, emellett vígjátékokat és kertészeti szakkikkeket írt, francia nyelvből műfordításokat készített. Református vallását feladva unitáriusnak tért át, megbotráncotzatva családtagjait.

29 Idézi: Szaniszló József, i. m. 13. o.

30 Az Egyházi Képviselő Tanács (EKT) 1870. január 13-ai ülésének jegyzőkönyve. Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban: MUE KGyL)

31 Jakab Elek (1820–1897) Szentgericén született, unitárius gazdálkodó családban. A gimnáziumot Székelykeresztúron és Kolozsvárott végezte, majd jogot tanult. 1841-től kincstári tisztviselőként Nagyszebenben szolgált, s ekkor készült fel történészi-levéltárosi pályájára. Aktívan részt vett az 1848/49-es forradalom és szabadságharc erdélyi küzdelmeiben. Az 1850-es években szülőfalujában gazdálkodott, majd gróf Mikó Imre titkára, illetve az erdélyi főkományszék hivatalnoká lett. 1873-ban Budapestre költözött, ahol levéltárosként dolgozott; 1893-ban országos allevéltaróssá nevezték ki. Fő műve a Kolozsvár története című három kötetes monográfia (Budapest, 1870–1888), de emellett unitárius életrajzokat, egyházi tanulmányokat is írt. Források: Péterfi Dénes: Jakab Elek. = Keresztény Magvető, 1897. 4. szám, 232–233. o.; Kozma Ferenc: Jakab Elek élete és munkássága. = Keresztény Magvető, 1901. 3. szám, 121–140. o.

32 Jakab Elek: Emlékirat a Budapesti Unitárius Templom Felszentelési Ünnepejére, 1890. október 26. Budapest, 1890. 17. o.

33 Emma Southwick a Travell and Comercial Bulletin című bostoni lap tudósítója volt. Több mint két évtizeddel később, a millenniumi ünnepségekre ismét Budapestre látogatott, amiről az Ellenzék című lap is beszámolt (Ellenzék, 1896. július 30.)

34 Edward Everett Hale (1822–1909) amerikai unitárius lelkész és író. Életrajzi adatait közli: Kovács Sándor: Angolszász-magyar unitárius érintkezések a 19. században. Erdélyi Tudományos Füzetek, 269. szám. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2011. 101–125. o.

35 John Fretwell erdélyi és magyarországi tevékenységét, unitárius kapcsolatait részletesen elemzi: Kovács Sándor: Egy elfelejtett angol unitárius. In: Szabó Árpád (szerk.): Isten és ember szolgálatában – Erdő János emlékezete. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2007. 231–250. o.

36 Ekkoriban a Hungária a főváros legelegánsabb szállodájának számított, ez is jelzi John Fretwell megbecsülését.

37 Simén Domokos (1836–1878) a teológia elvégzése után Londonban tanult, majd Székelykeresztúron iskolaigazgatóként dolgozott. A kolozsvári unitárius kollégiumban filozófiát, a teológián a bibliai tárgyakat tanította. Sokat fáradozott a magyar-angol és magyar-amerikai unitárius kapcsolatok erősítésén. Bővebben: Vári Albert: Simén Domokos. = Keresztény Magvető, 1912. 4. szám, 193–208. o.; 1912. 5. szám, 257–274. o.; Borbély István: Simén Domokos és kora. = Keresztény Magvető, 1926. 2. szám, 49–58. o.; 1926. 3. szám, 109–131. o.

38 Kovács János (1846–1905) Londonban és Manchesterben végezte tanulmányait, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem angoltanára lett. 1877-től tizennégy évig volt kollégiumigazgató. Rendszeres kapcsolatban állt az emigrációban élő Kossuth Lajossal. Nekrológia: Péterfi Dénes: Kovács János. = Keresztény Magvető, 1905. 1. szám, 47–48. o.

39 Orbán Balázs (1830–1890) író, néprajzi gyűjtő, országgyűlési képviselő, az MTA levelező tagja. Legjelentősebb műve A Székelyföld leírása című hatkötetes munka, amiért mindmáig „a legnagyobb székelyként” tisztelik. A Székelyudvarhelyhez tartozó Szejkefűrdőn található sírjánál rendezik meg évente az Unitáriusok Világtalálkozóját. Bővebben: Mikó Imre: A szülőföld szerelmese. Orbán Balázs életének regénye. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2011.

40 Jakab Elek, i. m.

41 Az EKT 1875. július 11-ei ülésének jegyzőkönyve. MUE KGyL.

42 A Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerületének (a továbbiakban: MUEMEK) Levéltára, Budapest, IV/1/I/2.

43 A részletes költségvetés nem maradt fenn, csupán az EKT 1875. július 11-ei ülésének jegyzőkönyve hivatkozik rá. MUE KGyL.

44 Az EKT 1875. december 12-i ülésének jegyzőkönyve. MUE KGyL.

45 Berde Áron (1819–1892) jogász, közigazgász, egyetemi tanár, az MTA tagja, az első magyar meteorológiai és klimatológiai szakkönyv szerzője, Berde Mózes öccse. Nekrológia: Boros György: dr. Berde Áron. = Unitárius Közlöny, 1892. március, 36–37. o.

46 Kovácsi Antal (1820–1892) 1852-től haláláig a kolozsvári Unitárius Kollégium tanára volt. Gáspár Jánossal közösen írt Elemi magyar olvasókönyvét még a trianoni békediktátum után is használták az erdélyi magyar közoktatásban. A Keresztény Magvető társszerkesztője, az Unitárius Egyház tanügyi előadója volt. Bővebben: Péterfi Dénes: Kovácsi Antal. = Keresztény Magvető, 1893. 6. szám, 319–327. o.

47 Az EKT 1876. január 13-ai ülésének jegyzőkönyve. MUE KGyL.

48 Az EKT 1876. január 16-ai ülésének jegyzőkönyve. MUE KGyL.

49 A római katolikus vallásról unitáriusra áttért Hatala Péter személyéhez kapcsolódik az egyik éles támadás, amely a fővárosi unitáriusokat érte. Hatala nem értett egyet az I. vatikáni zsinatnak a pápai csatlakozhatatlanságot

kinyilatkoztató határozatával, ezért elhagyta egyházát. Előbb a német gyökerű ókatolikus mozgalom felé tájékozódott, végül a vallási türelmet hirdető unitáriusokhoz csatlakozott. A Magyar Állam című lap 1874. december 7-i számában így ír róla: „Hatala Péter pesti egyetemi tanár nem csak a Katholikus egyházból, hanem a Kereszténységéből is kilépett, unitáriussá lett.”

50 Az EKT 1876. július 13-ai ülésének jegyzőkönyve. MUE KGyL.

51 Jakab Elek, i. m. 26. o.

52 A Fővárosi Tanács 1876. augusztus 1-jei ülésének jegyzőkönyve. MUEMEK Levéltára, IV/1/I/2.

Csendélet

Emlékezés a száz éve született Nagy Dezső rajz tanár- festőművészre

Ködöböcz József: Nagy Dezső (1919–1988)¹

Nagy Dezső 1919. június 2-án született Megyaszó községben 15 holdas földműves család egyetlen gyermekeként. A megyaszói elemi népiskola 4. osztályának és a szerencsi polgári iskolának az elvégzése után 1935-ben különbözeti vizsgával nyert felvételt a sárospataki református gimnázium V. osztályába. 1939-ben tett érettségi vizsgát. Rajz tehetségével már a polgári iskolában kitűnt. Gimnazista korában az 1939. évi országos középiskolai tanulmányi versenyen rajzból harmadik helyezést ért el. Érettségi után jelentkezett a képzőművészeti főiskolára, s kéthetes eredményes felvételi vizsga után beiratkozott a főiskola rajz tanári szakára. Bizonyára a felvételi vizsga sikerének köszönhetően az Államtudományi Intézet 1941 nyarán kiküldte a Bácskába áttelepített bukovinai székelyek népművészetének tanulmányozására, megörökítésére.

A képzőművészeti főiskola III. évfolyamának elvégzése után 1942. október 1-jén katonai szolgálatra kellett bevonulnia, majd a kiképzés után egy évi frontszolgálat és hat hónapos nyugati hadifogság után 1945. október közepén szerelt le. Folytatta tanulmányait, s 1947 nyarán szerzett rajz, művészettörténet és ábrázoló geometria szakból középiskolai (gimnáziumi és tanítóképző-intézeti) tanári oklevelet. Nagy Dezső a főiskola kiváló hallgatója volt, aki pedagógiai vizsgáját is kitérítéssel tette le.

Volt diákját a pataki kollégium 1947. szeptember 1-jével alkalmazta gimnáziumi rajz tanárnak. Mivel azonban a gimnázium alsó tagozatát 1948-ban államosították, s a kevés rajzóra miatt a felsőbb osztályokban külön rajz tanárra már nem volt szükség, Nagy Dezsőt a gimnázium épületében működő általános iskolába, majd innen 1953-ban a tanítóképzőbe helyezték át. Ugyanakkor ellátta a gimnáziumi néhány rajz órát is. S amikor az 1950-es évek második felében megindult a felsőfokú tanítóképzés szervező munkája, és csökkentették a középfokú képző felvételi keretszámát, 1957-ben átmenetileg, néhány társával együtt Nagy Dezső átke­rült az állami gimnáziumba, de óraadóként a tanítóképzőben is tanított. Majd két év múlva, 1959-ben a felsőfokú tanítóképző intézet megindításakor helyezték vissza „tanítóképző intézeti tanár”-nak a képzőbe. Amikor a felsőfokú képző 1976-ban főiskolává vált, főiskolai docensi beosztást nyert, s 1980. január 1-jén ment nyugdíjba.

Nagy Dezső nagy hatású pedagógus, kiváló rajz tanár volt. Munkáját hivatásnak tekintette, s nagy kedvvel és szeretettel végezte. Szaktárgyait és a fiatalságot, tanítványait szerette. Szaktárgyainak szeretete tanítványaira is átsugárzott. Az ő gyakorlatában még az ábrázoló geometria is megszűnt a tanulók nehéz tárgya lenni. Mindez nagymértékben fokozta, erősítette a tanítványokra gyakorolt nevelő hatását. Önzetlenül, türelmes szeretettel foglalkozott az ifjúsággal. Tanítványai sorsát szívén viselte. Minden diákjával személyes kapcsolatban volt.

Tanítványainak egyszerre volt tanára, barátja, tapasztaltabb, idősebb testvére. Nagy szeretetében sok diák, minden diák belefért, s ő is ott volt sok-sok diák szeretetében. Ez a szeretet szüntette meg az ő esetében azt a távolságot, ami a tanár és diák között sokszor rontja, nehezíti a megértést, csökkenti az egymásra figyelést, az együttérzést, az építés és épülés lehetőségét, akadályozza a fejlődést. Tanítványai becsülték, tisztelték, szerették, hozzá mindig őszinték voltak, rajongtak érte. Diákjai a műveltség, neveltség és a szaktárgy tekintetében egyaránt sokat kaptak, tanultak tőle.

Tanítványaival nemcsak a tanórákon találkozott. Nevelő hatását órán kívül is tapasztalták. Diákjaival a tanórán kívül is foglalkozott. Az 1950-es években erős társadalmi igény jelentkezett a nagyobb méretű képekkel, feliratokkal való dekorálásra. Tanítványaival együtt – azok délutáni szabadidejében – a külső társadalom igényeinek megfelelően különböző kiállításokhoz felvonulásokhoz, közösségi összejövetelekhez, ünnepélyekhez, üzemek, intézmények díszítéséhez sok szép plakátot, feliratot készített. S ezek a művészi ízléssel kialakított alkotások városszerte ismertek, megbecsültek, nevelő hatásúak voltak.

Nagy Dezső pataki diák s pataki tanár volt. Hűséges fia volt Pataknak. Élete összeforrt Patakkaival. A kapott pataki lehetőségért hálás volt, és azt talentumainak kifejlesztésével és gyümölcösztetésével, sokoldalú alkotó tevékenységgel köszönte meg. A hatékony nevelői munka mellett ezt a háláját, szeretetét más módon is kifejezésre juttatta. Sok barát, munkatárs, ismerős, távol élő művészbárát szobájának falán, gyűjteményében található pataki vonatkozású, kifejező, szép festménye, melyek közül némelyik ma már a múltat is idézi, lebontott tájat, régi emléket is őriz. Alkotásainak nagy részével Sárospatakra hívja fel a figyelmet, szeretett városát örökítette meg, népszerűsítette. A pataki Rákóczi-várról készített tollrajzai sokszor jelentek meg a pataki nyomda által készített nyomtatványokon, meghívókon. Művészi szerénységét jelzi az is, hogy ezeken sem található a készítőre utaló azonosító jel.

Sokat tett Sárospatak tájegysége népművészeti értékeinek felkutatásáért, megörökítéséért. Illyés Endre debreceni egyházi néprajzkutatóval bejárta a Bodrogkört, s ennek során közel félezer tollrajzban örökítette meg a temetők kopjafáit és a kapubúváványokat. Ezeknek ceruzavázlatai a Rákóczi-várban találhatóak. Elkészítette Kántor Mihály „Bodrogközi len- és kendermunkák, szöttesek” című könyvének rajzait, Balassa Iván „Földművelés a Hegyközben” című kötetében félszázal is több rajza jelent meg, munkái többször díszítették „A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei” című sorozat kiadványait. Ezeken túl Dankó Imre, Illyés Endre és Balassa Iván néprajzi cikkeihez, tanulmányaihoz, előadásaihoz számtalan rajzot készített. Rajztanítási módszertani tanulmánya jelent meg „A tanító” című tanulmánykötetben.

Tehetsége nem vakította el, nem tette elbizakodottá. Művészetével nem kérkedett. Egy ideig munkáival kiállításokon is részt vett. Már főiskolás korában is szerepelt az ifjúsági kiállításokon, majd tanárként Sátoraljaújhelyen, Tokajban, Szerencsen, Miskolcon, Erdőbényén, főleg pedig Sárospatakon vett részt rendszeresen és sokszor képkiallításokon. Mivel azonban egy-két ember művészi allűrjeivel nem tudott azonosulni, később visszavonult, visszahúzódtott, s a felkínált kiállítási lehetőségeket nem fogadta el.

Igaz ember volt, aki tehetségének, neveltetésének, képzettségének, hivatásszeretettel végzett munkássággal szerzett érdemeinek köszönhetően érvényesült, s nem főhajtásokkal, alázatos rábólintással, az új arcok magasztalásával ért el sikereket. Emberi magatartásának fontos jellemzője volt közösségi szelleme, a baráti kapcsolattartás, a jó kedély. Felesége Fegyverneky Aranka (a megyszói református lelkipásztor lánya) volt. Két gyermekük született: Edit és Dezső.

Nagy Dezső majdnem egy évtizednyi nyugdíjban és özvegységben töltött idő után 1988. december 23-án halt meg. A pataki temetőben, a „tanári parcellában” nyugszik feleségével együtt.

Horváth Ferenc: Ő is hiányzik. Nagy Dezső (1919–1988)²

A lap legutóbbi számában e helyt emlékezett meg szép, méltató szavakkal halála évfordulóján városunk egy jelentős művésztanáráról, Debreczeni Zoltánról.³ A kegyelet és a méltányosság parancsa, hogy szóljunk egy vele sokban hasonló sorsú, de karakterében, életútjában igencsak különböző pályatársáról, kit nála alig néhány nappal korábban ragadott el közülünk a halál. Nagy Dezső nyugalmazott főiskolai docens, festőművész és rajztanár városunk e másik nagy egyénisége.

A nem nagyon módos, de kemény-büszke tartású megyaszói parasztember – Bajcsy-Zsilinszky Endre egykori huszárkáplárja – egyetlen fiát felemás érzelmekkel engedte el annak idején a pataki gimnáziumba. Tudomásul vette – vagy inkább a szerető édesanya unszolására beletörődött –, hogy az ambíció és tehetség iskoláztatást kíván, de lelke mélyén soha nem nyugodott bele, hogy „magva szakad” az imádott földművelésében, az ősi és számára egyetlen paraszti életformában.

E kettősség határozta meg Nagy Dezső egész életét. Valami utánozhatatlan egységet alkotott benne a nagy műveltségű, kifinomodott ízlésű művész-értelmisségi, s a józan-óvatos, de sziklakemény, néha talán konok hajdú paraszt. Sorsa gimnáziumba kerülésétől – a főiskolai és a háborús évektől eltekintve – utolsó percig Sárospatakhoz kötötte. A háborús évek, a hosszú, kemény frontszolgálat jelentették személyiségének újabb meghatározó forrását. Túl sokat látott, túl sokat átélt ahhoz, hogy ne rögződött volna lelkébe kítőrlíhetetlenül az élet, az ember tisztelete, szeretete. Kettétört főiskolai pályáját folytatva – szerencsésebb sorsú társaitól évekkel lemaradva – az akkori művészeti élet ma már fogalommal vált nagyjainak tanítványaként, ígéretes művészkariert előtt állt, de ő elsősorban tanár akart lenni. Haragudott, tiltakozott, ha művészként emlegették. Dacosan, büszkén hangoztatta: tanár vagyok, rajztanár!

De milyen! Igen kevés az olyan pedagógus, akire olykor-olykor egy-egy tanítványa ne haragudna, ne orrolna vélt, vagy valós sérelmei miatt. Őt mindenki szerette. Nemcsak elfogadta, tisztelte, hanem szerette. Mert nem lehetett nem szeretni. Pedig szigorú, igényes tanár volt. Nem ismerte, nem engedte meg a lazaság semmilyen formáját. De még bukott diákjait is lefegyverezte igazságossága, megérett emberségessége, s talán mindenekfölött mélyről jövő, elpusztíthatatlan, meleg derűje, humora.

Ezt tükrözi művészete, minden egyes munkája is. Olyan festő volt ő, aki soha nem kacérkodott divatáramlatokkal, izmusokkal. Tájat, csendéletet, nagy néha portrét festett, s témája bármi volt, átsütött rajta ez a meleg emberség, derű. Ez okozza, hogy bárhol, bárki, aki ismerte őt, első pillantásra felismeri képeit. Ez ő! Ilyet, így csak ő csinált.

Keveset állított ki, az utóbbi években semmit. Magyarázza ezt, hogy az ő jelleme nem volt összeegyeztethető a hivatalos művészeti élet belső harcaival, intrikáival. Félreállt. Az őt kapacitáló tisztelőinek is határozottan megtiltotta, hogy műveiből életében kiállítás rendezzenek.

Több mint egy éve már nem él. Emlékét elsősorban több ezernyi tanítványa, általuk egész generációk érzelm- és gondolatvilága őrzi, de most már talán ideje lenne annak is, hogy ennek a városunkban közel negyven éven át tanító, alkotó művésznak alkotásait a város nyilvánossága is megismerhesse. Szívből reméljük, nem kell rá sokáig várnunk!

(Közzéteszi és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor)

Jegyzetek

1 Megjelent: Kódöböcz József: Nagy Dezső (1919–1988). In: Pataki tanáraink (1931–1952). Szerkesztette: Benke György – Pólos László – Szabó Csaba. For You Bt., Sárospatak, 2005. 113–115. o. Eredeti, bővebb szöveg: Kódöböcz József: Nagy Dezsőről – egy évforduló ürügyén. In: Sárospataki nevelőképzés tegnap, ma, holnap. Sárospataki Pedagógiai Füzetek, 17. szám. Szerkesztette: Kováts Dániel. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1998. 53–58. o.

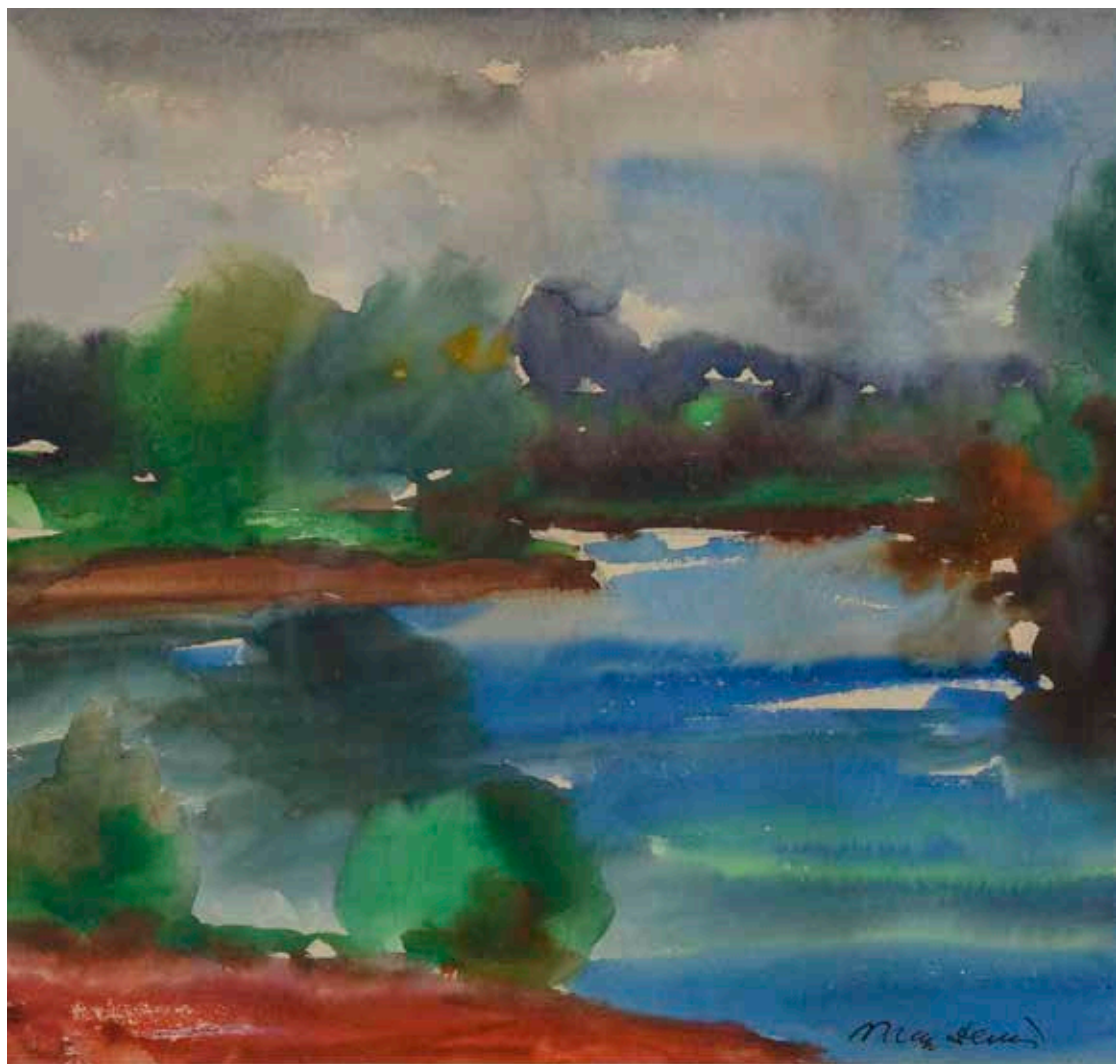

2 Megjelent: Horváth Ferenc: Ő is hiányzik. Nagy Dezső (1919–1988) = Sárospatak, XXX. évf. 2. szám, 1990. február, 6. o.

3 Dobrik István: Elárvult műterem = Sárospatak, XXX. évf. 1. szám, 1990. január, 6. o.

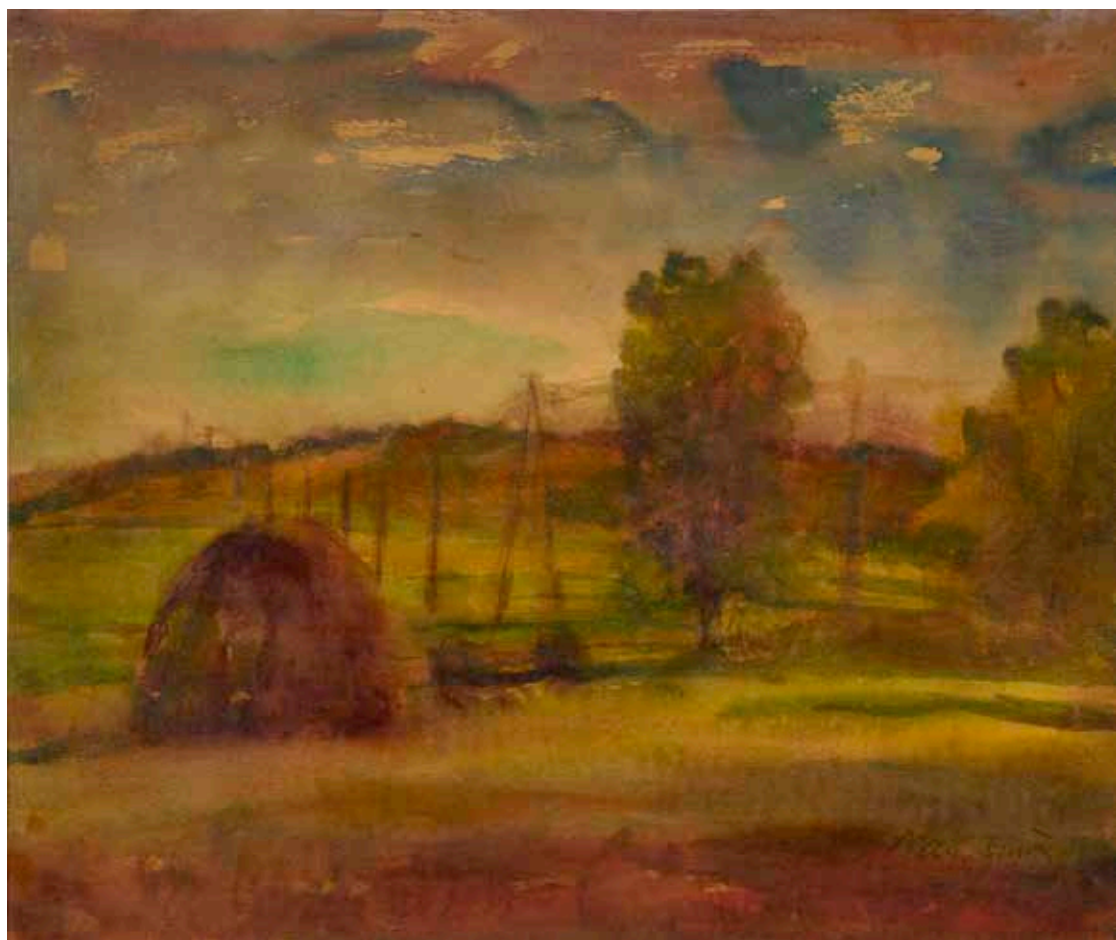
Sárospataki vár

Bodroparti táj

Fantázia sárga színekben

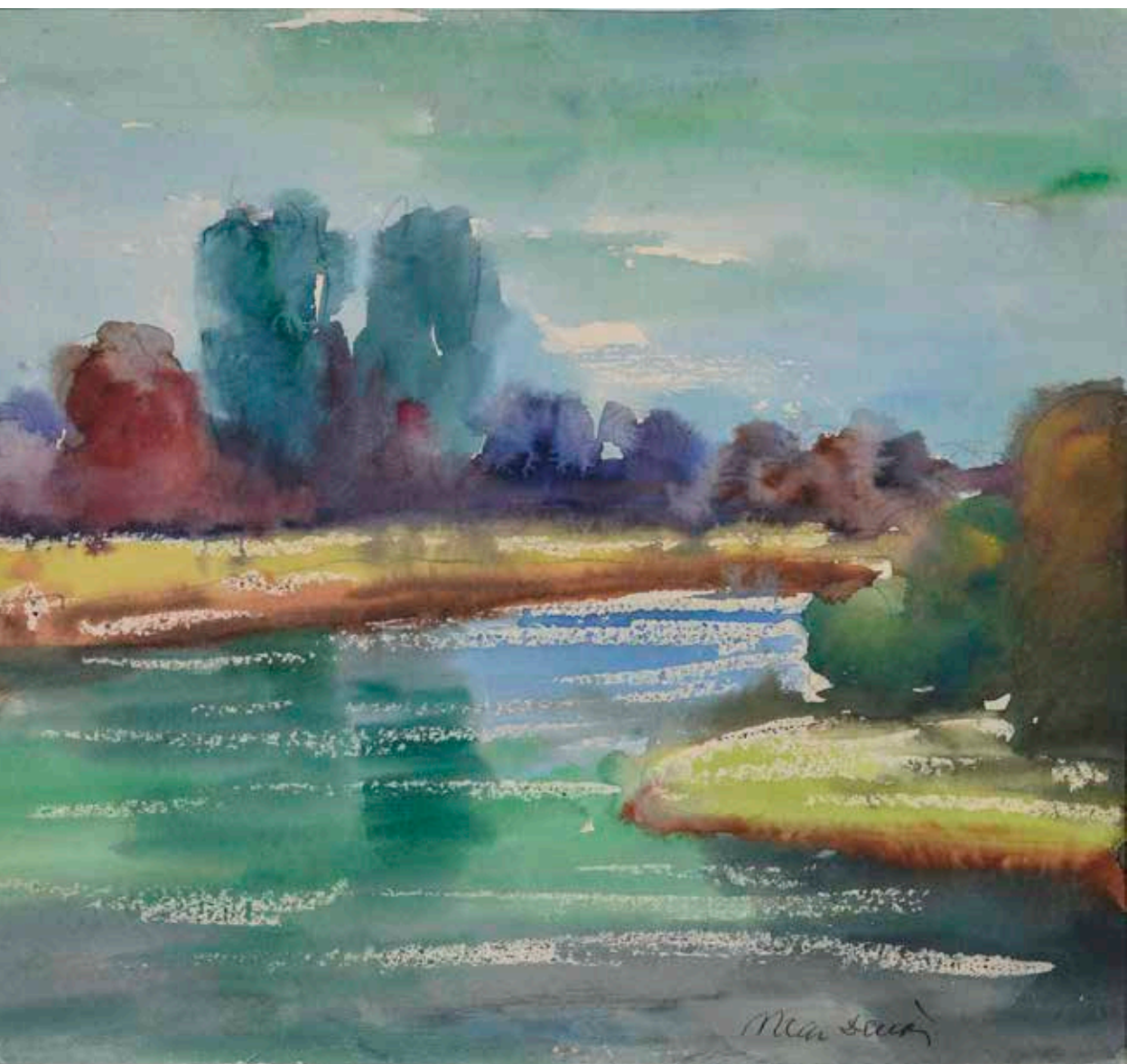

Tájkép

Naplemente

Bodrog

FARKAS Gábor

Léthelyzet

Állandósult viszonyrendszerekben
a látvány téglalapjai.
Kezem a zsebben, árnyékmátrixok,
az elmerülést is hallani.

Ösztönös reflexek hangolódnak
a mindennapi éveken,
mint *egy halom hasított fa*, renddé
emelkedett a kényelem.

Adysan *tornyosul*, omlik
a lobbanásnyi dekadencia:
volt világok és volt versek,
vizes betonszag, kocsmapult, pia...

Ösvény nincs, csak a rozsdás nappalok,
bennük *én könyöklők és hallgatok*.

Az iszony anatómiája

„Az emberek viszonyát nem az szabja meg,
hogy mit érnek, hanem hogy mit akarnak
egymás életében.”

(Németh László)

1.

Serceg a toll: tudom, írok, mégis semmi a versem.
Lásd *nincsem*. Mindent ide szánok, s végtelenített
ékezetekkel vésem a lapra az illatot és színt –
mértani pontosságú üdvösségem az égben.

Hallod? Kint a körúton a szél nesze lobban a csendre,
csüngnek az éteri hangok, *semmibe tátog a lélek*.
Írlak a Mindenségbe, de szédülök is, nehezen megy...
Porladnak szavaim, mert *ajkadon alkonyok égnek*.

2.

Folyton zárva az ajtó, s nyitni erőtlen a kéz már.

És mégis valahogy már érteni kezdem a csended.
Nem szólsz, és olyan ez, mint egy takaró, ami megvéd,
óv tőlem, szavaimtól, vagy csak gesztusaimtól –
byron-i spleen, ami titkokkal szövi át ölelésem.

3.

Emlékszem, Szegeden mikor én még úgy... De te már nem.
Elrongyolt szavainkkal az éj, a sugárutaké lett
hajnali maszkokká merevítve a meztelen arcunk -
mint két lombtalan ág a megálló járdaszegélyén.

4.

Elmúlt boldogság, oh, rímtelen ódai pátosz -
gáz van tényleg, mégse parázz már, hagyj iszonyodni.

5.

Holdív homlokod elrejtéd párnád sivatagján,
és a szobában a tétova fények fénytelenednek.

Útvesztővé lett örömünk: falainkra feszültünk.

Por és hamu

észrevettem hogy készülök
gondolok rá
eltervezem
lépésről lépésre a percek
a kezdettől a végéig

nem a bátorság
a bátorság amúgy sem
szükséges
a lényeg
hogy eldöntöttem

hogy eldöntetett

BÖDECS László**I.**

Ideje rendeznünk sorainkat,
a távolban már összeállni látszik az idegen arcvonal,
a híd túloldala most másik ország,
a két parton táborok épülnek,
készleteink hónapokra elegendők,
ha a hátország nem felejt,
és nem vágják el az utánpótlás útvonalait,
itt akár évekig is állomásozhatunk.

A megbeszéléseket a széles híd közepén
találkozva fogjuk tartani, míg a híd
ismeretlen okból egy éjszaka
az őrzékek végeztével fel nem robban.
Ezzel fog elkezdődni.

Az első belefúló csapatok tanulsága nem az,
hogy a folyó túl mély, áthatolhatatlan.

Semmi sem marad megoldatlan,
hosszabb távú stratégiánk megköveteli,
hogy újra egyesüljön a két part.

Kimegyek a sátorból,
a legközelebbi bolygó sárga pusztaság,
s annál messzebb még sincs hova nézni.

Minden buzog, zizeg, a folyó, madarak,
vadak, rovarok éltetik az éjjelt,
szemben alig világlik a túlpárt, alszanak.

Itt lehet fontos csak bármi,
a két résznek egyesülnie kell,
itt dőlhetnek csak el dolgok,
nincs más lehetőség.

Koncert az akadémián, csütörtök

Az Akadémiára tartottam, ez Budapest legszebb környéke, mintha külföldön járnék, ez alapján úgy tűnhet, ahol lakom, Európa talán legszebb városa. A téren egy magányos szónok sok hangfallyal körberakva – nem tudni épp miről – mikrofonba kiabált.

A neoklasszicista díszteremben rég halott németek és egy olasz zenéjét játszották, a külső zajforrást, mivel tőlünk független, „nem tudtuk lekapcsolatni”. A vonósokhoz később kórus csatlakozott, és holtnyelven istenhez énekeltek. Mire a kórus beért, már abbahagyta a szónok, talán hogy az első szavak is zavartalanul elérjék céljukat.

Előtte, ha megszólaltak a mélyvonosók, már elnyomták az egyéb zajokat. A tételek közötti csendben „mondjon le”, „hogyan lehet ez hivatalban”, akár egy bohózatban, hangzottak el, és már rég eltűnt emberek semmitmondó nevei.

A terem magas, kazettás plafonján a freskók és körben a műzsaszobrok rezzenéstelenül hallgatták, amit valami régi és valami jelen tényező, akkor és ott épp kissé komikusra komponál.

A kórusban elvegyülve egykedvűen, majd átszellemülve ott szólt valahol a szerelmem hangja, és némileg sértődötten a helyzet zavaros, viszonzhatatlan voltán, mindketten leginkább másfelé néztünk a fejek között.

Európa egyik legszebb városában is lehet minden bagatell, kiüresedhetnek váratlanul a turistákkal, járókelőkkel, korábbi közönséggel, hazatartókkal teli színes, tavaszi eső utáni terek. Nevethetünk is a komikus, szinte véletlen találkozáson, a helytől nem messze, ahol újra elmondtam, hogy mióta és mennyire szerettelek.

A hangok a termekből, a városokból, ha ki is jutnak, kioltják egymást, és megszólalunk, köszönünk futó pillantással, mintha nem is egymáshoz beszélnék, és nem anyanyelvünkön - holtnyelven.

Elmehetünk egymás mellett jelentéktelen szavakkal, azok nélkül is, megtagadhatjuk a közelmúltat, a jelent, eldobhatjuk a lehetséges jövők közül a jobbakat, ha eljön az ideje, nagy valószínűséggel a megfelelők úgylis eszünkbe jutnak, eszünk mögött ott van mindig a megmagyarázhatatlan, még nem sejthető szeretet.

Ez nem csak a szobrok, hangok vagy szónokok világa, bármennyire is úgy tűnik, hogy félelmünk valós. Mozgatja ezeket is, aztán felülírja, összekuszálja, összedönti, ez a nehezen megfogható, de annál biztosabb, amit nem irthatunk ki hallgatásunkból, és néha-néha összeérinti tétlen markainkat.

SZABÓ Gergely

oldallépcső

idézett idő, idegesítő idomok, beidomult idegenek.
először megkeresés, azelőtt vihar, utána tévedés
vagy iránytű, most zöld smaragdemlék.
legalább a tócsát magyarázd el. jó
lenne száztíz évesen rólunk egy fotó, de elég
a napkollek-tor, maraton egy párhuzamos
megrekedtségben, gallér, csipogó tettek,
hajviselet helyett tétlenségben kaland. a meccs
véges, a hús romlott, a sudoku hibás, a szám kevés,
a vágány gazos, a lét megfontolt és a napszemüveg
hátrafelé. a háj aranyos, a szülés kemény, a megpillantás
véres, a távlat sistereg, a színház szőkített, a szakasz
csúszik, ha kijövök elesek, ha maradok elesek, ha elesek
elalszok, ha neszeket hozok reped az aszfalt. a kukából
enni lehet. a becsapás kozmikus, aki vagány vázlatos,
a bőrkabát féltékeny, a szépség teher, a teher vonat, idézett
idő, időzött idegenek, idegesítő idomok, idomtalan idők.
neonzöld tájakon hősködünk. gurulnak, és elvesznek
a ceruzáink. grafitpor száll megvakult tereinkre. a nem
megyek elkapkodott, a kitűrt ingek gyűröttek,
a betűrteknek mindegy, az állkapocs összevarrva,
és a szembekerülésünk fölkarcol. a sóderen sodródsz ki.

megszereltem a biciklid.

Pacák, sarkok

Fiktív felület a teljesség, radiátorba gyűrt függöny. Állat a bőr alatt, akit sose akartam. Megnyugtató hiba, nagyjából pár négyzetcentiméternyi optikai öröm. Véres ínyére valóság. F5 és ezek is állatok. Könnyedén kódol nemet a hiányzó fejezetre, feloldja a tiltást. Fénymásolatai beszkenneve lógnak, az újraszintetizálását hordozó adat is betegség. Archívumában keringünk. Pacák terjednek szét az erekben, a tárhelyeken és a szív sarkaiban. Néhány elektromos lökést még megtapasztalunk, miközben általános spekulálás fertőzi meg az elhatalmasodó mutációt. Megbecsülhetetlen alvó állapot. Perspektívánk szimulációja vezet el az újraindításhoz. Trapéz és korrekció. A billentyűzettel a szemünket is lezárjuk.

Megdermedt

Az álomhamisító jött, nyújtott, örvendett és véletlenül nem törölte lábat. Aztán ment, kést fent, bliccelt és elcsúszott, mert nem mindenhol takarítják az utakat. Szilánkjaink, szanaszét a hidegben gyöngyöztek és visszafagytak a latyakba. Majd kiolvadnak, hisz ~~nem~~ jégsapkába záródtak.

Kilincsnyelv

Százfelé hajlanak napjaink.
Bízunk abban, hogy:
visszadobják a labdánk,
a zebrán nem ütnek el,
azt sem ütik el, aki visszadobja.
Csak legyen valaki az ajtó mögött,
megszokjuk ezért kereszteződéseket.
Gyere, légy a bukfencem,
hogy átnézhessünk magunkon.
Hozd a könnyű ízű kulcsot
a narancsszínű utcasarkon túl,
vagy inkább innen fekvő képlethez.
Egy pont a számok mellett.
Ott szoktunk találkozni.
Ott szoktunk bízni.
Két fém rész, most egymásnak
esik.
Bukfencezik a kilincsnyelv.

BOCSIK Balázs

Teltház

Konti Balázsnak

Akkor kezdjük. És elfordul, a tömeg felé, a korlátra könyököl, támaszkodik inkább, már nem látom, sétálok el, a tömeg mögé, hogy aki nem hallja, a sor végén állók, azoknak én mondjam el, már kezdi is, köszön, napszaknak megfelelően, és tényleg, délután van, lepődök meg.

*A türelmüket,
kapom el a végét, most fejezi be. Jól van, kb. csak 40, a múlt héten volt több is, még nem látom, de ő is vonja a vállát, én beletaposok még egy vasnehéz percet a rakpart lépcsői fölé húzott járőrácsba, és szemmagasságba bukik a Gellért-hegy mögül a nap, ez a tompa tavaszi fény, valami rossz lámpa szórt fénye akár, raknál engem dobozokba, vinnél engem inkább konténerekben tengerentúlra, dalolom már, nem tetten érnek a lépteim, fölöltözni és üvöltözni ma valahogy egyet jelent, roskadok a térbe, így munkálnak, ha valahogy, ki az évek, egy frissen mázolt korlát így nem érzi magát új határnak, mint a bakelit tűje akadok a napszemüvegbe, és pattogok, ha valami, hát ez a mondat ragyog, amit épp kigondolok, amit mondani már nem fogok, múlik csak a távolság, nem telik, csak legyintéssel tudatom velük inkább, hogy kiheverik, ha még egy órát várni kell.*

Bővítés

Egy későn kiadott parancs visszhangzik:

a felettes utólagos rábólintása. Előtte bezzeg a szája sem rezzen, és utána sem bólogat. Amolyan vödrökben kikevert cinkosság ez. Már több réteg festék lerakódott. Mikor hordták őket, senki sem gondolta a cipekedők árnyékáról, hogy azok meszes vödrök súlyai alatt roskadoznak.

Akik táblákat fordítanak meg, gyanús emberek. Akik városokat hordanak el, azok parancsot teljesítenek.

Sejteni inkább lehet az átutazást, mint megélni. Az átutazó egyszer csak észreveszi, hogy a fizikai akadályok eltűnnek, és a hangját keresi. Eszmélkedik, tűnődik: sejt.

A robaj, amit magával hozott, nem kíséri tovább. Elhagyni, gondolhatja, nemesebben is lehet valami sajátot.

Gyerekkorunkban érdemes pusztá szemmel bámulni, ahogy hegesztenek. Nem csak az illesztési pontok mozgáskultúráját lehet így közelről megfigyelni, hogy a munkásnak szüksége van a könyökére, hogy valami merevet állítson elő, hanem, ahogy hül a merev, kalapácsával finoman leveri az izzófémek feleslegét, majd a megmaradt pálcát zsebre vágja, és a generátort kihúzza, akkor lehet érezni, hogy a hátunk mögül egy szigorú felnőtt hangja ugyanúgy oszlik, ahogy az izzófém jellegzetes szaga.

Ne nézz bele, visszhangzik fémesen.

VASAS Tamás

tyúkok szíve

már csak az ajtócsapkodásokból
a leütött legyek zümmögése után maradt csendből
a húslevesből kihalászott vöröshagyma toccsanásából
emlékszem hogy milyen volt az öreg nagyanyámnál

mert a szavak sajnos nagyon régen elszálltak
az irigy szél az ól mögül a kertek alá zavarta őket
de ki hinné hogy a tyúkok kikapart szívéből még áradhat
szeretet
hogy egy évek óta gondozatlan kert murvájából is sarjadhat
élet
és váratlanul közénk köhint az akiről azt hittük hogy
már túl gyenge
ahhoz hogy itt legyen és mégis szőhetünk újra terveket
vele

a medence

már vagy fél órája filterként ázik
közöttünk a gumimatrac, és
a víz alatt a lábunk összeér,
pont akkor, amikor indul
a sodró negyedórás
hullámfürdő, és a
dj ebédszünete is
véget ér.

utána nem talállak sehol. csak a
papucsod a mementóm, és a
fejemet is azzal püfölöm, de
valami förtelmes ordítással.

senki sem mer rám nézni, talán
te figyelsz még valahonnan
távolról, ahol én már
úgysem láthatlak.

pár perc, és nem is hiszem,
hogy valaha kijutok majd
ebből az elsötétülő
latyakból, amit
régen annyira
szerettünk.

VADÁSZ János

Ikervers

Ady Endréhez

1.

kertedben kiszáradt nyárfa
töppedt sárga leveleit
gyolcs ágkorona nem óvja
röpteti szél leveri jég
menthetetlen

hevítse langyos nyáreső
kristályt villantó téli nap
szélálló sudár erejét
nem szüli újjá hús harmat
hószínű csonk

könyörtelen szemlélő tudd
mozdulataid látszatok
tárgyilagos tekinteted
a holnap hőse szemében
a múlt - halott

2.

hársfaliget – séta a parton
zöld-ezüst hűs levélsusogás
hajód kikötve ring a mólón
mézillat bódítja csobogó
végtelen idő

a fűben két fekete-vörös
összekapaszkodó bodobács
inal fürge rigóhad elől
fa gyökeréhez szívni erőt
és szaporodni

költő tudd pőrén kitakartan
izzón fáj vadul lüktet a dal
szívünkbe ég örök parancsa
az élet él és élni akar –
halhatatlanul

TUSNÁDY László

Tasso-fordításai

Torquato Tasso

Ha látom már, ...

Ha látom már, hogy fürtjeim a télnek
derét viselik, és hull a hó reájuk,
bár napderűből most sok fénysugár jut,
ám évvirágok hervadásba térnek.

Zengő szavaim véget mégse érnek,
neved dicsérem, vágyról szó-varázs zúg;
jégtől nem fagynak, nem lesz szunnyadásuk
a lángoknak, melyek most bennem égnek.

De széttekintek, s látom, hogy rekedten
madár száll: hattyú a nemes folyódról,
s közel már hozzá a halálos óra;

tán lángról szólok, egyre ragyogóbbról,
fényt tündöklik, s a vég előtt kiszórja,
gyullad élénkebb tűzre, hevesebben.

A „Torrismo” zárókórusa:

Jaj, könnyek, szenvedések:
elszáll az élet, lankad és hanyatlik,
mint jég olvad, patakzik.
Minden magas hajlik, széthull a földön,
minden szilárd alapja,
minden nagynak hatalma,
békén hunyt, bár zengett harci kürtön.
Mint sugár a télben, úgy enyésznek
dics- s egyéb fény-vetések,
mint az Alpoknak száguldó patakja,
mint lobbant szikra-villám,
éj-derűben e csillám,
mint szellő, füst, vagy gyors nyíl zúg robogva,
hírünk elszáll, és mind a becsülésnek
rózsái földre néznek.
Mit is reméljünk, vagy még mire várjunk?
Dicsőség s hírverések,
végül mit lel a lélek?
Gyászt és panaszt meg könnyeket találunk.
Szerelem vagy barátság ó, mit ér meg?
Jaj, könnyek, szenvedések!

PAPP Dénes

Selyemgubó

*„Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szívemben.”
(József Attila: Bánat)*

Hajnalba csörög az ébresztő, kiugrok az ágyból. Gyors mosakodás, öltözés, ki innen, gondolom közben, ki innen, ebből a lakásnak nevezett cellából, ki ebből az egész átkozott világból. És már zárom is az ajtót magam mögött és megkezdem a futást Selyemréten. Miskolcnak ezen a részén a tizenharmadik században selyemhernyót tenyésztettek, selymet szőttek a bécsi udvar számára, innen a név, villan át az agyamon, amikor az óvodai konyha hátsó bejáratánál járnak lábaim. Korán van, sehol senki, se egy titokban dohányzó dadus, se néhány ízes pletykát egymással suttogva megosztó konyhai dolgozó, csak a fekete macska a lépcsőházból, szeme sárgán világít. Tovább.

Négyemeletes téglaházak között ki a Szinva patak partjára, el a tehetségkutató kollégium mögött lévő óriási kémény mellett. A kémény tövében idősebb asszony guggol és pisil. Szeme sem rebben, amikor elfutok mellette. Aztán következik a vasúti híd. A keskeny gyalogosátjárón egy szipus fiatalember nézi a felkelő napot, néha beleszipant a kezében lévő átlátszó zacskóba, amiben valamiféle átlátszó folyadék himbálózik. Amikor elmellőzöm, meghökken, átlátszó tekintettel bámul rám, alattunk a patak átlátszó vize csordogál. Meglátok a híd alatt egy ócska kabátot kiterítve, lakója nincs otthon, de az sem kizárt, hogy már átlátszóvá vált. Tovább.

A Szinva túlsó partján futok folyásirányban, a bicikliúton, három vadkacsa párhuzamosan halad mellettem a vízen, csorognak lefelé, ki tudja meddig, talán a Sajóig, aztán onnan végig a Tiszán, majd a Dunán, egészen a Fekete-tengerig. Egy nagyköcsag emelkedik balról, nemes tartással. Vajon mi hozott a városba téged, gyönyörű madaram, tűnődöm magamban. De ekkor már a következő hídhoz érek, ahol a vasútállomás 1901-ben elkészült tégláépülete is nyújtózik. De még előbb, jobb oldalon bújik meg a Retúr kocsmá, kis ablakánál hárman várnak a nyitásra. A másik irányba kanyarodom, végignézek az elfolyó patakon, valamikor két munkahelyem is volt arrafelé, de már olyan régen volt, hogy talán igaz sem volt. Tovább.

Nem fordulok be rögtön, mert meglátom Alexet. Alex korán kelő típus, nagyon szeret labdázni, mert Alex egy kutya, aki olykor megsétáltatja férfi gazdáját. Viszont Alex nem igazán kedvel engem, pedig akkor is ott volt, amikor női gazdája a lépcsőház ajtajánál elájult, feje a cipőkaparó vas mellé érkezett néhány centivel. Amikor segítettem a hölgynek fölállni, Alex elszaladt, majd visszatért és megugatott. Alex fura és kiszámíthatatlan, futok tovább a strandfürdő oldalában, az egykor legendás kocsmasor málladozó díszlete előtt, Tiszai Sas, Zöld Elefánt, Hörpi Törpi, stb. Egy transzvesztita ásítózik az út szélén, talán éppen arra gondol, hogy a strand főépületét Hajós Alfréd tervezte. De az is lehet, hogy egészen másra gondol,

vagy éppenséggel nem gondol semmire sem. A közeli hajléktalanszállóról jövet élém kanyarodik a bicebóca, aki nagyon szeret könyvet olvasni köztéri padokon. Amikor megelőzöm, mindkettőnket elmellőz egy hajnali villamos. A gyógynövény szaküzletnél járok már, amikor ébredezni kezdek, végtagjaim rendezett mozgása megnyugtat. Nem vagyok gép, nem vagyok gép, mondogatom magamnak és szinte szárnyra kapok. Aztán meglátom azt a srácot, akinek nincs karja, két kézfeje egyenesen a vállából nő ki, rövid ujjú fehér ingben, nadrágtartóban igyekszik valahová pingvinszerű járásával. Véletlenül tudom, hogy informatikus rendszergazda egy közhasznú egyesületnél. Tovább.

Az élelmiszerbolt eladója, egy fiatal, sűrűn tetovált lány, szájában lógó cigarettával telefonál a járda szélén, ajkán megvető kifejezés ül rendületlenül. Az ajtóba dugja a kulcsot, lassan itt a nyitás ideje, bár nem úgy tűnik, mint aki valójában ki szeretné nyitni ezt a kócerájt. Aztán futok tovább azon a dufarton keresztül, melynek túloldalán valamelyik délután gyerekek gyakoroltak embert verni, egy részeg, fűben fekvő hajléktalan szolgált bábunak. De a világ nem csak ilyen, tudom én, hogy van más is, mint testi-lelki nyomor, aljas kegyetlenség és kegyetlen aljasság. Jobbra nézek, sokadszor olvasom a lakóház falára öles betűkkel odafűjt falfirkát – TEGYEN VALAMIT. A szemlélődésnek vége, érkezett a tettek ideje. Hol kezdjük? Tovább.

Talán a második körben szebb lesz minden, itt is van a pedagógiai szakszolgálat csodálatos bejárata, lépcsők a mennybe. Futok, nem a lépcsőn és nem is a mennybe, de bizonyos értelemben fölfelé, elrugaszodom a földi világtól, csupán egy gondolat köröz fölöttem, mint hatalmas, büszke sas, de még nem csap le, még nem, valamire vár. Gyerünk tovább, a fenébe is, nyújtom a lépteket, mert ez nem lehet, mert csak ez, csak ez nem lehet. És már emelkedem, kiemelkedem ebből a városból, mely útonállóként lesben áll, hogy a gatyádat, a szívedet, az üdvlehetőségedet is megkaparintsa és odadobja a többi kelleetlen kacat mellé, mindenki szemétdombjára. Kell, hogy legyen valami más is, szeretném, sőt akarom, hogy legyen valami, ami ettől több, futok tovább és tudom, hogy már áhítom a bizonyosságot, hogy az élet nem csak ennyi, tovább. Átugrom az éti csigát, az előző körben még csak a járda szélén járt. De hát mit nekem járda, mezőn futok én már régen, aranyló kalászokkal ékes, pipacsoktól parázsló, búzavirágtól fénylő földúton, balomon zsongó akácsor, jobbomon kenyérnövények hada, odébb legelő és aztán, tovább már nem látom, mert tovább nem láthatom.

Mert itt megint nincs más, csak a vasúti híd, amely most néptelen, ott futok tovább, a bicikliút, ahol valaki munkába igyekszik, egy tétova részeg kerül meg éppen, tovább, villamosok, vonatok, buszok, autók és a többi pléhdoboz, a kocsmák már kinyitottak, a templom még zárva, galambok ülnek a kereszten és néha pottyantanak egyet a magasból. Itt vagyok hát újra, kanyarodom a szállásom felé, vissza a selyemgubóba. Zuhany, reggeli, munka és a többi. De van, tudom, hogy ezen kívül van még valami.

HÖRCSIK Richárd
Földy Ferenc
közéleti küldetése

Dr. Földy Ferenc, egykori sárospataki tanító-képzős diák, később ugyanitt főiskolai tanár, több cikluson át főigazgató életét végigkísérte a kegyelem: hosszú és tartalmas evilági útján megadatott neki a sikeres szakmai munka, a családi örömök és a közösség szolgálatának lehetősége. Közéleti szerepvállalása hűen tükrözte egész életét: mindig ott volt, ahol a leginkább szükség volt rá, ha kellett, mindig készen állt arra, hogy szolgálja a közösséget, akár az alma mater, a főiskola falai között, akár azon kívül.¹

1982-ben kapta meg főiskolai tanári ki nevezését. Ekkor hazánk közállapota még gyökeresen más képet mutattak. De ekkor is voltak szilárd erkölcsű, hívő emberek, akik példát mutattak életükkel, és erősítették a többieket. Ekkor még kevesen remélték, hogy eljön a valódi változás időszaka, amikor a magyar nemzet érdekeit szem előtt tartó, választott tisztségviselők veszik majd vállukra a közös ügyek terheit. A közös dolgok, a res publica intézése kevesek kiváltsága volt még ekkor.

1983-ban, amikor az ekkor csak jelképesen működő Országgyűlés megalkotta a választásokról szóló törvényt,² még mindig kevesen sejtették, hogy mit is jelent majd mindez a gyakorlatban: végre értelmet nyertek a választások: kötelezően több jelölt közül kellett és lehetett választani. Így az 1985. június 8-án tartott képviselőválasztáson Huszár István³ neve mellett Földy Ferenc is szerepelt a szavazólapon, a Sárospatak köz-

pontú Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 18. országgyűlési választókerületben. A választáson Földy Ferenc 51%-ot, ellenfele 48,3%-ot ért el. Huszár István később felhívta őt és így szólt: „*Jobbat én sem tudtam volna elképzelni.*”

Június végén megkezdte működését az Országgyűlés, igaz azonban, hogy a törvényhozást megillető rang, jelentőség visszaszerzéséhez még évek hosszú küzdelme kellett, hogy elteljen. Földy Ferenc – hivatásából adódóan – a kulturális bizottság tagja lett.⁴ Az öt évre megválasztott törvényhozó testület szerepe rendkívül sajátos volt: „*egyfajta reformkor volt ez*”, a pártállami keretek közötti mozgásteret kihasználva, a pártállami többség akaratát is hajlítva ért el ez az Országgyűlés olyan eredményeket, amelyeket az adott történelmi helyzetben igen nagyra kell értékelni.⁵

Az új sárospataki képviselő mindig egyértelművé tette értékválasztását, és sohasem rejtette véka alá, hogy a nevelés és a kultúra felől, valamint a nemzeti érdekeket figyelembe véve közelít az Országgyűlés elé terjesztett javaslatokhoz, törvényekhez. Emlékezetes volt az 1987. március 19-én, a földről szóló törvényjavaslat vitájában elhangzott felszólalása, amelyben tanúságot tett a földhöz kapcsolódó történelmi, kulturális értékek mellett: a muhi csatamező, Rákóczi ónodi országgyűlésének színhelye történelmi tudatunk fontos tényezői. Ekkor hívta fel a figyelmet a földterületek neveinek, mint a kulturális örökség, a tudomány részének megóvására.⁶

Két évvel később, 1989 márciusában az alkotmány előkészítésekor a nemzeti jelképek kiemelt jelentősége mellett szólalt fel, rámutatva a hazaszeretet fontosságára. Bátorságra vall, hogy kiállt a koronás címer ismételt bevezetése mellett, javasolta, hogy az állami méltóságok a koronára tegyenek esküt, ennek érdekében pedig indítványozta, hogy a Szent Korona kerüljön át a parlament épületébe. Fontosnak tartotta továbbá, hogy iktassa az Országgyűlés az alkotmányba a *Himnusz*t és *Vörösmarty Mihály Szózatát*. Földy Ferenc képviselői credóját a szellemi értékek iránti elköteleződés, és a hazaszeretet hatotta át.⁷

Amilyen fontos az értékek képviselése, éppoly lényeges mindezek gyakorlati oldala is. Ezért vállára vette a bodroghözi és a hegyközi kisvasút visszaállításának ügyét: a rendszerváltoztatást megelőzően feltámadt a remény, hogy a változások magával hozzák ennek a rendkívül káros intézkedésnek, sőt, rombolásnak a helyreállítását – hiszen nem tudhatta senki ekkor, hogy hazánk anyagi lehetőségei nemcsak végesek, hanem a pusztaság fennmaradás is veszélyben lehet. 1989. szeptember 27-én Földy Ferenc interpellációjával a Minisztertanács elnökéhez fordult, felsorolva azokat az elkésztő számadatokat, amelyek a kilenc évvel korábbi felszámolás következményeiként voltak tapasztalhatók. Hangsúlyozta a káros gazdasági következményeket, a negatív demográfiai változásokat, és kitért a döntéseik súlyosan antidemokratikus jellegére. Kérte a vasút módosított nyomvonalon történő visszaállítását, s ehhez csatolta 25 ezer zempléni állampolgár aláírását. Az elvándorlásra, a gazdasági nehézségekre vonatkozó érvekkel szemben hatalmas beruházási összegeket és mentegetőzést állított Udvari László, az illetékes minisztérium államtitkára. Földy Ferenc azonban nem adta fel: „*elsősorban népképviselőnek tartom magamat*” – mondta, és – ami akkor szokatlannak számított – elutasította az interpellációjára adott választ, és elégedetlenségében az Országgyűlés többsége is osztozott.⁸

Dr. Földy Ferenc
a sárospataki
Comenius Campus
dísztermében,
2018.

Így kerülhetett sor a parlament építési és közlekedési bizottsága 1989. november 9-i kihelyezett ülésére Sárospatakon, amelyen részt vett Kálnoki-Kiss Sándor miniszterhelyettes és Urbán Lajos, a MÁV elnök-vezérigazgatója. Ennek nyomán került elfogadásra előbb novemberben, majd módosítva 1990. február 1-jén a jelentés, amely fenntartotta a lehetőséget a vasút újjáépítésére és megalapozta a térség infrastruktúrájának, a közlekedési kapcsolatok javításának végrehajtását, például a cigándi híd előkészítő munkáinak finanszírozását.⁹

Méltó lezárása volt a képviselői munkának az oktatásról szóló törvény módosításá-

val kapcsolatos helytállása: javaslatai nagyban hozzájárultak a rendszerváltoztatást megelőzően szükségessé vált módosító törvény sikeréhez: az egyetemi oktatók címeinek viselése mellett figyelemmel volt arra is, hogy egyes óvónőképző intézetek visszanyerjék önállóságukat. Konstruktivitása, mértéktartása kiemelte őt képviselőtársai közül.¹⁰

Földy Ferenc soha nem rejtette véka alá – a köz- és magánügyekben egyaránt – polgári-keresztény gondolkodását. Mint keresztény pszichológus vallotta: *”Aki örömet megtalál Istenben, nem fél a haláltól, és nem tölti el bizonytalansága túlvilág kérdésében...”*¹¹

Jegyzetek

1 Földy Ferenc életútjáról lásd: Kelemen Judit: Búcsú Földy Ferencről = Zempléni Múzsza, XIX. évf. 3. szám, 2019. ősz, 71–73. o.

2 1983. évi III. törvény az országgyűlési képviselők és tanácsstagok választásáról.

3 Huszár István (1927–2010) közgazdász, volt sárospataki tanítóképzős diák az 1980. évi országgyűlési választáson még egyedüli indulóként nyert a Borsod megyei 19. választókerületben. Akkori jelölése összefüggött miniszterelnök-helyettesi tisztségéből történt felmentésével. Viszonya Földy Ferencel később is szívélyes maradt. Aligha véletlen, hogy Huszár István lett az elnöke az 1986-ban megalakult Magyar Comenius Társaságnak, 1987-ben pedig a Comenius Tanítóképző Főiskola címzetes főiskolai tanárává választották. 1988-ban a Hazafias Népfront főtítkára lett, s e minőségében az ún. országos listáról újra parlamenti mandátumot kapott.

4 A bizottság 1988-ban kihelyezett ülést tartott Sárospatakon, a Comenius Tanítóképző Főiskolán.

5 Vö.: Szabó Iréne: Hol voltál, hogy két napig nem láttunk? = Népszava, 114. évf. 300. szám, 1986. december 22., 9. o.; Dr. Földy Ferenc: Megbecsült értelmiség nélkül nem lesz igazi kibontakozás = Észak-Magyarország, 43. évf. 215. szám, 1987. szeptember 12., 3. o.; Tarnavölgyi László: Beszélgetés dr. Földy Ferencel = Sárospatak, XXIX. évf. 1. szám, 1989. július, 3. o.

6 1987. évi I. törvény a földről. Országgyűlési felszólalását lásd: Földy Ferenc: Hivatásszeretet. Szerkesztette: Földy Ferencné Asztalos Adrienne. Operatív Program Kft., Sárospatak–Budapest, 2010. 157–159. o.

7 Országgyűlési felszólalását lásd: Földy Ferenc: Hivatásszeretet, i. m. 160–164. o. Továbbá: Földy Ferenc: Megkoronázzuk-e címerünket? Gondolatok az államiság ünnepén, nemzeti jelképeinkről = Sárospatak, XXIX. évf. 2. szám, 1989. augusztus, 1. o.

8 Országgyűlési felszólalását lásd: Földy Ferenc: Hivatásszeretet, i. m. 165–169. o. Továbbá: Dr. Földy Ferenc interpellációja a bodrogközi- és hegyközi vasútvonal tárgyában = Sárospatak, XXIX. évf. 4. szám, 1989. október, 1. o.

9 Vö: Pécsváradi Botond: Nem...! = Sárospatak, XXIX. évf. 5. szám, 1989. november, 8. o.; Földy Ferenc: Levél képviselőtársaimhoz. A vasútra pedig szükségünk van! = Sárospatak, XXIX. évf. 6. szám, 1989. december, 8. o. A folyamatról történeti összefüggéseiben lásd: Malatinszky Sándor – Parragh Péter – Lénár György – Simon József: Zemplén kisvasútjai. Második, bővített kiadás. Polar Stúdió, h. n., 2016. 83–84. o.

10 1990. évi XXIII. törvény az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény módosításáról. Országgyűlési felszólalását lásd: Földy Ferenc: Hivatásszeretet, i. m. 170–171. o.

11 A sárospataki református temetőben 2019. július 20-án elhangzott búcsúztató beszéd szerkesztett szövege.

A.GERGELY András
Szív Ernőről –
két tételben

Szív Ernő, mikor még/már Darvasi

Teremtés, pusztá lét, esendőség. Kedv, rosszkedv, düh vagy lehangoltság, álomképesség vagy bosszú. Ezek lehetnének egy szívbeli univerzum-formálás alkotói késztetéseinek érzelmi mögöttesei. No meg a belátások, a viharok, a csótány, kazamata, combhajlatok, esélyegyenlőség és naptej-adag... Kinek mi és miért. De meg hát ki s mikor kész gondolni ilyes helyzeteket, kreatív momentumokat, fantázia-kreálta függőségeket, az egész lét szidalomra és bámulatra érdemes mibenlétét...?

„Ezekre gondolt Szív Ernő egy szürke decemberi napon. Mikulás után. Állt a redáció emeleti ablakában, bámulta a szürke vizet, mígnem váratlanul felragyogott a nap. De csak egy pillanatra. Szív Ernő ekkor arra gondolt, vajon őt, a hírlapírót miféle állapotban, a kedvnek milyen árnyalatában találta ki az Isten. Dühös volt? Vagy inkább konok? Érzélgős? Cinikus? Szív Ernő nem tudott mit mondani. Csak azt tudta, hogy a világ bármely dolgát meg tudná szokni. A háborús készültséget is megszokná, a zárt osztályt is megszokná, de még a többnejűséget is megszokná valahogy. És a világon mégis van egy dolog, amit ő, Szív Ernő képtelen megszokni. A világnak ez az egyetlen dolga, amiből tényleg csak egy volt. Szív Ernő névre hallgatott, hírlapírásból élt, és ebben a pillanatkban rágyújtott egy újabb cigarettára.”¹

Akár eldöntheted, hogy ma éppen tárcát, kórkít, bölcslelettudományt, művészeti iro-

dalmat, regényt, vagy verseket, filmregényt, esetleg műszaki meg talajtani szakirodalmat olvasgatsz. Vagy írsz is. Ezekből, ezeken túl, vagy ezekről. S ha szerencsésen alakul a tónus, akár évekig, akár egyetlen esszécskén belül. A tárcá, mint szabadabb rabság, előbbre tolakszik a gyorsaságban, de kihívó partnere az esszének, lemészárolója a krocknak, derűs nagybácsija a jegyzetnek vagy olvasói levél-válasznak. Bontható elemeire, tehető folytatásossá, hallható vagy fölolvasható előadáson, megjelenhet gyűjteményesben is, tárgyias mivoltában akár kisregény képzetét vagy novella illuzórikus méltóságát is magára öltheti.

Még izgalmasabb, ha e megértés és „ráézés” éppenséggel egyazon művön belül jön létre, s egyszerre kelt jelenlét-hatást meg távolságot, közömbös rálátást és bevontságot, kínál mesés tartalmat és szociodramát a szöveg csalafinta anyaga és összefüggésrendje. E szempontból a nagyregény más folyam, más tengere az érzületeknek, a tanulmány is szikárabb spektrumú, mint a teljes, monografikus tudományelméleti áttekintés, s a sorsok, létek, emberi történések interferenciái is hullámlázmón lehetnek jelen közvetlen partnerségekben, érintésekben, emberi áthatásokban vagy elhallgatásokban egy pár oldalas helyzetképben, mint a regényfolyamok óceánjának egy kisebb kikötőjében.

Darvasi László istenhazacsaládós novellái² épp ilyen áthallásos, elhallgatásos tájakra csábítanak minket: arra az érzékletes és vá-

laszadó magyar vidékre, ahol a múltunk sarjadzik, a jelenünk teljeseedik, vagy épp a lehetetlenségek masszív rendszere áll utunkba a falusi utca zárt kertjei között láthatatlanul is. Sokaknak épp ez a hely, ahol gyerekkorukat, egykorukat, tavalyukat vagy lehetőségeiket hagyták, nem ritkán apáikat vagy testvéreiket, betegedő anyáikat vagy a túlülő kényszerek világát felejtették. Mocskos vagy snassz kiskocsmák, ál-komák és kényszerbarátságok, meg helyi hitek és sompolygások tömege fogadja (be és csukja ki) a látogatót, a visszatérőt, a rejtélykeresőt, hogy mintegy föllelje/kitalálja/megtalálja a „majdnem-megvolt” boltoslányokat és pincérnőket, a buszvezetőt, a szövetkezeti programszervezőt, a boldogtalan nagynénit, vagy a rekettyésben, libatop-mezőben fölajánlkozott kamaszlány-émléket, a folytonos látomásos képzeteket, a sörös és morgáshajlamos apákat, a szava-sincs nagyapákat, a lecsóillatú vagy aranyló húsleves-kedvű nagyikat, a savanyodó tanítólányt vagy az elhagyott söntéspultok hátországába látleletként lopózkodó raktári pettingeket. Saját világunk, mi országunk, mi családunk, mi istenünk és szentségtelen létmódunk térénuma mindez, ami a címbeli szentháromságba cseles-kereszténydemokratásan beleszorult. Úgy szorult bele, ahogy a pöfeteg termékbemutatók koszlott éttermi abrosza keretezi a kocsmái feelinget, ahogyan e látlelet-novellák az apák durvaságait és anyák viselés-kényszereit fölmázolják a látnivalók közé, s ahogy olvasóként legott ráismerünk a családi légkör tompa istentelenségére, a haza családi közhelyére, a közhely hazai családjára, meg a csalásra is, mely tónust ad a mi országaink alközösségiségének.

Szinte mindegyik írásban a valóság-elemek és álmok, tájékozódási terek és miliók, kapcsolathányok és megértés-tévedések alkotják a rendező modellt: Darvasi a kapcsolati tér antropológiáját fogalmazza meg, történeteiben és impresszióiban, látomásos képzeleti játszmáiban valami megváltozott entitás szikár és pontos látleleteit olvashat-

juk, nehezen feledhető félmondatok sejtetnek életnyi tragédiákat. Aligha marad érdemi kétség: kicsit mindannyian szereplői, elszenvedői, részesei vagyunk a törtériáknak, emlékezetet és érzelmeket megcsaló-megsarcoló életformáknak, be- és kiteljesületlen életeknek, elhazudott vagy áthamiskodott közérzetteknek, álmodott értékeinknek és értékelhető impresszióinknak, anyaképeknek, apa-vízióknak. Keresünk bennük valamit, a Szerző oldalán, az Ő tolla hegyén vagy képernyőjén, ami egykor lehetünk vagy voltunk, amiben hittünk vagy amit reméltünk, s amiben csatlakoztunk vagy amiként családiasodtunk. Darvasi kérdező képletei, személyes közfájdalmi, megértésre orientált összefüggésképei olyan elemelt valóságokról szólnak, (vagy ahogyan Ő fogalmazza: novellaságra vagyó tárcákról van itt szó), amelyekből rejtett hangokként minduntalan kihallani a megválaszolatlanságokat, a válaszhiányokat, a hiányválaszokat, elhallgatott lényegeket, befejezetlen mondatokat és áthidalhatatlan távolságokat. Személyes, élményközeli írói hitelességbe kereteződik mindez, s szinte a fájdalmas sajnálat öleli végestelen végig a tértelenség és üresség történéseit. Korántsem ismeretlen írói eszköztár ez, s még kevésbé gyanakodhatunk tudománytalan mivoltára: megannyi szociokulturális térelmélet szerint a frusztrált egyén „szaga” is más, az emberek közötti távolság pedig sörtől és hagymától függetlenül is interaktív mezőt formál, amelyben a felismerési, a menekülési, a kritikus vagy társasági távolság mindenkor leplez valamely személyes viszonyt és adaptivitást is, ami valamiképpen az anatómiai és viselkedési sajátosságokon túl már az egyes kultúrák, kulturális miliók egyik legfontosabb különbségének jegyeit hordozza. A társadalmi terekben meglévő, rögzült vagy részben kötött szerkezetű tér (pszichiaterek szerint) az emberi viselkedés összefüggéseit, a partnerek közötti távolságokban meglévő védekezést, behatolást, bekebelezést vagy eltávolítást is rejti. S ahogyan Darvasi társas tereiben, kocsmáiban vagy kertjeiben, társas

hálóiban és családi világaiban ezek megjelennek, az teljességgel visszaigazolja a formált szó hitelességével is a szociofugális terek, az egymástól és másoktól folyton távot tartó térhatárok intim létét, a kötött és jelentéssel terelemek (közlekedési eszközök, mezővégi utak, kerti vagy telepi mozgásterek, lakáson belüli térhasználati módok, privát életszférák egységeiként rögzült) közösbe terelő, vagy épp elkülönítő működését. Miképp egy kávéházi történés vagy vendéglői esemény még nem lenne egyértelműen szociopetális, egybeterelő vagy közösségképző hatású, azt szinte leíró flegmával ábrázolja úgy, ahogyan a várakozás ellenére egy vendéglő asztalkái nem összehozzák, hanem épp utálatközösségre szervezik a szereplők élménykészletét.

Miként a libatop, mint a disznóparéjfélék családjába tartozó növényfaj, a magyarországi kertek, szántóföldek egyik leggyakoribb gyomnövénye részint megejtő módon idegen elem itt, úgy a Haza és Csal(ád) eszmeképzete is riasztó ridegségbe burkolódik. Darvasi félelmetesen ért hozzá, hogy mosolytalan vádak vagy leigázó minősítések nélkül, sőt: olykor kimondott-kinyomtatott szavak nélkül is totálisan sugallja, amit kimondani már nem is érdemes egy-egy kapcsolat tartalmáról, élményképéről vagy folyamatáról. Szinte csak kihallani, megérezni, sejteni lehet a novellák összerendezési pontjait, a fiúk apa-képének kudarcait, az apák méltatlan fiú-kapcsolatait, a nemegyszer fájdalmasan üres vagy kihaltan közvetett viszonyrendet, vagy végső soron a saját írói énje szüleihez fűződő viszonyát is. Részkérdés csupán, de mindenképp másik kérdés, (miképpen Darvasi is csak az alkotás folyamatában jön rá gyakorta, hogy sokszor és természetes folyamatban „egy hang megszólal, és az létrehoz egy többé-kevésbé egy dramaturgiai madzagra felhúzható szöveget”), hogy esetenként nem is gyakorol kontrollt afölött, ami születik, „csak azt, hogy van” már a mű írja tovább önmagát is, és nem akar ÉS-tárcává lenni, hanem épp novellává próbál formálódni. Mint a kötetbemutatón elhangzott: „Előfordul, hogy a mindennapi

villanásokból tárcá lesz, de ha valami novella akar lenni, akkor az előbb-utóbb az is lesz. A tárcá ugyanis Darvasi szerint folyamatosan visszakibál, hogy 'novella szeretnék lenni!', mire az író egy idő után belenyugszik: „jó, akkor legyen novella”.³ Ennek pedig már a terjedelem, a belső ívek, a köztes áthallások, a szereplők kvázi-azonossága vagy hangnemi rímei is alárendelődnek, a személyesség pedig részvétlen bekúszik magába az üzenetbe... A kötet mintegy harminc írása, ha egyetlen vagy kevés szálon, de mindenképp összefügg, az talán épp ez a csal.-személyesség, a csalódottság és családfosztottság, a családságok rokonsági rendje, a megcsalások és csalhatatlan reménytelenségek szociofugális pókhálója. Kiszabadulni sem lehet belőle, de meg nem is érdemes, mert odakint sem szűkösebb a társas önérték reménytelenségi mutatója, benne maradni meg végképp vaklét. Valahol a városba szökött reménytelenség és a faluba visszalátogató, elszánt vagy elszenvedett marginalizáltság ül végig az írásokban, melyek révén Darvasi a mai magyar deprivációk és depressziók egyik legmarkánsabb megjelenítője. Párban-harmóniában Grecsó Krisztián, Szilasi László, Závada Pál falu-tanya-kisvárosképeivel, a közösséghiányosra sikeredő társadalomvizsgálatok tapasztalataival, a kortárs jelen- és jövőképek alulhangoltságával és szplínjével, magabazárt melankóliájával.

Rang ez, vagy dicsőség, alkotói alaptónus vagy korhú élményalakzat... – ki dönthetné el...? Az olvasó, a recenzens is inkább csak maga-magában... Vagy istenben, hazában, csal.-ban. De hogy e döntéshez súlyos szükségünk van Darvasi tükrére, az utóbbi pár évben föltulult novelláira és írói hangjára, az immár bizonyos. Ha másra olykor nem is, a kötetcímlap villódzó vörössárgáinak és sötétlő fénytelenégeinek leíró harmóniái okán szerfölt.

Szív persze tovább ír/él

Talán csak folytatás. Vagy újabb négyezer-va-lahány tárca tartóhelye. Ír, ha él, s él, mert ír. Írásképesen, életképesen, képtelen gazdagsággal ajándékozva. Szíves szóval, szótlán képpel, sejdítésrel és monomagánnyal. Mint aki tündöklést ivott, fölháborodik-tehát-van, s megértő, mert főállásban is ezt ragozza. Tárca-ír, ha írásának ellenségei, köteteknek olvasói, kiadóinak életveg vállalása módot ad rá.

Szív Ernő ismét megnyitotta tárcáját. Mint egy regényfejezet homlokzatán, egy drámai jelenetben, filmi közelképben, betűre betű őszinteségekben. *Az irodalom ellenségei* persze nemcsak barátai és fenntartói ugyanakkor, hanem hívei, kiszolgáltatottjai, hódolói, megerősítői, misziót adói is.⁴ Úgy ellenségei, hogy megölelik, megsimogatják, elandalítják, sandán kritizálják, süketen irigylik, bávatagon elemzik egyúttal. Képtelenül képes mindenki mindenre, ha a sikerről, dicsőről, írói erényről vagy épp kiszolgáltatottságról mesélhet – és Darvasi-Szív Ernő annyira képet, ikonikus szituációt, lelkesült irányt, fenekedett csinosítást, neki kacsintást és bornírt testcsejt fényképez egybe-folyamatba, hogy ennyi kép nincs is. Amúgy is kérdés, van-e bárhol-bárkinek belső szemhatára a látnivalók befogadásában, s hány mega-giga kilométernyi életkép kell elevenül lakozzon az író szeme mögött, hogy háromfélszáz oldalon sokszor négyezer-va-lahányszáz kattintást regisztrálhasson, de Szívnek egy nagyvárosi operatőri oszkárdíjra érdemes mennyiségben ücsörög minden tárcájában az életvilág. Csak üldögél, vasos fotel, megkopott fejtámasz, rongyosra könyökölt karfa, s lát, lát, figyel, nézdegél a hidegre fagyott vidéki világban, a világvárosi szerkesztőségben, a képzeltvárosi magányban, a madarak röpte fölött, a léthatárok belső kolonádjai alatt, a zöldes kérdés szigorótól fenyegetve. Közben, sejdítésben, ölelésben és szomorban, mint egy Kosztolányi vagy Szomory Dezső, egyúttal abban a késő-polgári békétlenségben, melyet elhagyni akkor is képtelenség, ha

az ember a főutcán szervuszozik sejlő szombat délutánon, belakja a kiskocsmák odörjét, vagy órákig szalalmozik könyvespolca előtt.

Szív Ernő elhoz és elvitat, ágál és elköteleződik, szeret-nemszeret, lét-nemlét. Az irodalom mindenkori ellenségei – no nem, semmiképp sem az ostobák, a bértollúak, a szókupecsek. Ellensége itt mindenki mindenkinek. A sánta könyvtáros, a vásárló, az olvasó, a kritikus, a szomszéd költő, a főszerkesztő, a rivális pályatárs, a lassú kiadó, a rajongó népművelő, s maga-maga az író is. Támogató ellenség, referencia-valóság, virtuális közösség mindez, szemben az írás magányával, a papír gyűlölködő pillantásával, a tehetség másnaposságával, a buta cikkek sikerével és a zseniálisak cafrangolódásával. Talán csak maga az irodalom ellensége az irodalomnak, s már ez is komplex rendszer lenne! A heti penzum közvetlen ellenség, a tárcaműfaj rosszakaratú, az olvasó érzékenységgyanús, a magyar író snassz, az irodalmi est néptelesen egyszemélyes siker, a tárca jobban teljesít – de mihez hasonlítva? A haza legrosszabb írója is ellenség, az öregedés is, a fiatalodás kontrasztja, a szótár keménysége, a szerkesztő cselvetései, a már elírt témák, a fülszöveg autonómiája, az antikvárium jelenlét és hiány, a buta író, a buta olvasó, a tudatlan tudás, a tudálékos tudás, a nemet mondani (nem) tudás, a tartalék cikk, a bugyuta cikk, a perc és az óra, az idő és a képtelen álmok, a meleg, a szél, a madarak kihívásai, a szoknyák lebeneése. S végső soron persze a kórházi ágy, az ápolónő szabadideje, a csípőbőség, a purgáló ketyerék, a pre-síralomvölgyi állapot, a víziók szikláik és tavacskaik. Mindezt azonban már tárcánál cizelláltabb, már novellává kéredzkesedő, a túlélés szenzációját kibeszélő befejezésben. S persze az ellenségnyelvi birkozásban, a megértés képtelen kalandjában, a házfalon az író túlélését ünneplő ortográfiai gesztusban tetézz is.

„Akkoriban nem ezt a nyelvet használták. Akkoriban nem ilyen szavakon szóltak, lassabb, hűségesebb és pontatlanabb mondatokra bízták a világot. Tudták jól, hogy egy mondat akkor

*ér igazán valamit, ha eltakar még többi számtalan egyéb mondatot, lusta, féltékeny, sántító vagy heves természetű mondatokat, élő és halott, csöndes és ordító mondatot, mert a jelentés olyan, mint a társasági élet, a jelentés, akarjuk, nem akarjuk, egy ágas-bogas család, de a mi családjunk, és csak így lehet jó és érvényes szavakból épített világunk, miközben a manapság használatos mondatok mögött pusztság, műveletlen vidék terül, és csak a becsúgy, csak a hirtelenség, csak az akarat mámorelletti. Az efféle mondat olyan, mint a színpadi díszlet, ami előtt ugyan lehet szépeket játszani, de lakni már nem lehet benne...*⁵⁵

A lakatlan tárca, amelyben a szél mint gazdáját vesztett lélegzet fújdogál, lakót keres. S ha nem kerül, akkor kívár. Belaknak körülötte más világokat, más színpadokat és fotelokat, sufnikat és mauzóleumokat, de ő csak vár, arra a méltóra vár, aki úgy írja meg, úgy képezi le, s úgy képzei el, ahogyan azt ajándékba vinni is méltó lehetne. Szív Ernő szívesen ír, aprólékosan korrigál, derűsen elégedett és iratszagotán kritikus is. Szívvel ír, szinte selyembe mártott tollal, szeretetbe áztatott igényességgel, a szétszórtág minden látszatát fenntartani méltó göröcsésséggel. S mindegyiket újragondolva, átírva, átértékelve is... Tudja: tárcája „a hazát visszaveszi, mint az üveggolyót”. De éppen mert ábrázolatai felelősek és kivagyiak, enélkül a testiség és közelség nélkül méltatlanságra ítélték is.

„Bocsáss meg, nép, népem. Te nagy vagy, és nem vagy sem haragtartó, sem kicsinyes, sem gyűlölködő, téged meglopni, becsapni már nem lehet. Tárcámban, kisszínesemben legalábbis. Népem, te emelkedsz, és teveled emelkedem én is, mert ugye az nem helyes, ha én nem, te meg igen. Hazám, együtt emelkedünk, és ez nem létrázás, nem liftezés, de minimum léghajózás.

És együtt ballagunk a béke nemzeti El Caminóján is. És tovább. Tárcám tartja a ritmust. Tehát. Jobban írok, gondolataim mélyebbek, igazabbak, őszintébbek, merészebbek, termékenyebbek, ez a napnál világosabb. Most már csak az olvasónak kellene észrevennie.

*De sürgősen.*⁵⁶

Itt most „a vonal alatt” nemcsak kritikus riport, másik írókkal játszott angyali üdvözlő, őszi délelőtt, tárcahonorárium, álmogyűjtemény és karácsonyi ajándék kockázata lapozható, hanem Szív Ernő olykori öntitkosítása, rejtekező küldetése, olvasói rangja és életkritikai riportázsai kapnak élfényt, majdan „a világ dolgai” fölötti elmerengés tündöklő tüneményei, a röpöpnések útvonalainak önironikus meghatározásai és fázisai, a tervezhetetlen ész mágondjai, a „legionella füzet” történései is rákenődnek a szöveg vásznára.

„...minden elmegy, mindenki elmarad, elhagyatnak mindenek, hogy egy ilyen utolsó, reményvesztett erőfeszítést, meghalsz vagy megmaradsz, ennyire magában, ennyire egyedül kell megtennie, véghezvinnie, lejátszania az embernek.

És hát az a szó, hogy szenzáció.

És tényleg! Haldokló küld gratulációt a haldoklónak, pontosabban ő már meg is halt kicsit, ez a szó: szenzáció, köszönöm szépen. Kedves haldokló ismerősöm, embertársam, kérem, fogadja őszinte elismerésemet, főhajtásomat és elragadtatásomat, hogy a haldoklás megjelenítésével és értelmezésével kapcsolatban, hogy így mondjam, ennyire a dolog lényegére tapintott. Szenzáció! Micsoda szenzáció! (...) Egy jó kis társ lehet neked az ég is, és panama. Nem, nincs ilyen kék sem. Én a földről se feledkeznék meg, amin heverek, de végül is mindegy. A sapkás költő vak madara, simogatás előtt, és utána? Nincs nagyság, kicsinység, jó és rossz, nincsen semmi sem. Nincsenek távlatok, melyek bármilyenü alázathoz, kegyelemhez, megrendüléshez vezetnének, vakkézen fogva akár. Gyere csak, gyermek, ez itt a katarzis. Nagy, messzelátó fény, egyebek. Énnekem csak a pergő só van, és a rettenetes hiába, az újra csak hiába lendülő lábam.”⁵⁷

És tényleg! És túlélte. És ír, és Szív Ernő, s már lassan ellenségeiből is mind csak barátok lesznek, akik másképp ellenzékek. De már egykutyá. A tárca, a novella, a szenzáció és a szíves lét új dimenziók fölött keres eligazodást, más világokba invitál, mint „a vonal

alatt” bármi, ami eddig éltetett. „Olyan szép volt, hogy igaz se volt. Pedig az volt. Minden nap csoda, és minden nap az élet ajándéka lett. És miért részesült ebből az áldásból a ház? Végül is csak egy tábla miatt. És ez a tábla arról szólt, hogy a házban lakó író él. É! Fantasztikus!”

S jó nekünk, hogy a tábla ünneplően igazat tanúsít, s hogy lett ez a kötet. Valamiképp színtelenebb, savanykásan reménytelenebb lenne a világ, ha nem lennének az irodalomnak pártoló ellenségei és ellenző pártolói. Szív Ernő erről győz meg, nem először, s nem is végleg. Talán csak azért, hogy a következő tárcát máris képtelenné tehesse, tovább írhasssa, sőt tovább élhesse. Fantasztikus!

Jegyzetek

- 1 Szív Ernő: A világ dolgai. In: uő: A vonal alatt. Délmagyarországi Könyv- és Lapkiadó Kft., Szeged, 1994.
- 2 Darvasi László: Isten. Haza. Csal. Magvető Kiadó, Budapest, 2016.
- 3 http://konyves.blog.hu/2015/10/11/darvasi_laszlo_novellaskotetet_meg_mindig_nehezebb_irni_mint_cimet
- 4 Szív Ernő (alias Darvasi László): Az irodalom ellenségei. Magvető Kiadó, Budapest, 2017.
- 5 Uo. 256–257. o.
- 6 Uo. 86–87. o.
- 7 Uo. 315. o.

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

A Tiszáninneri Református Egyházkerület monográfiája

Reflexiók az első két kötethez

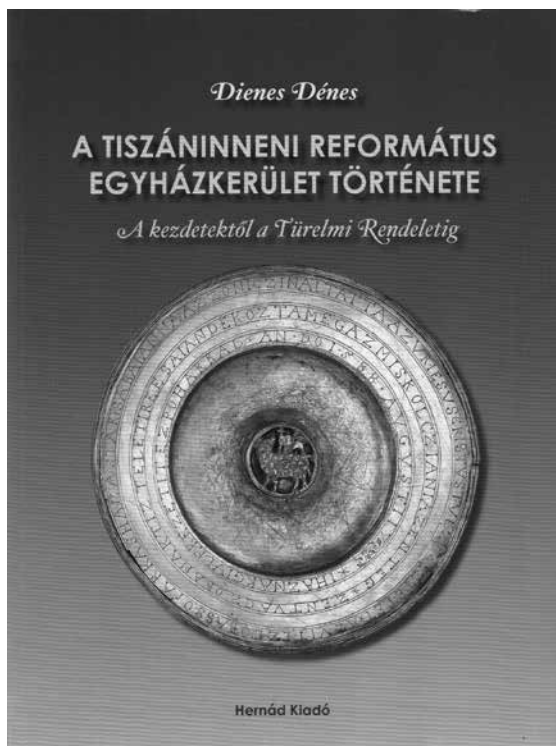

A hazai református egyháztörténet-írás jelentős eseményére került sor 2017-ben, a reformáció ötszázadik évében. A sárospataki székhelyű Hernád Kiadó gondozásában megjelent a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetének feldolgozását célul tűző, négy kötetre tervezett kiadványsorozat két darabja. Az első kötet, amelynek szerzője Dienes Dénes, a kezdetektől a türelmi rendeletig tekinti át az eseményeket és jelenségeket. A második kötetet Ugrai János írta az egyházkerület 1781 és 1860 közötti életéről és működéséről.

A magyar református egyháztörténet-írás 1945 előtti etalonjaira édesapám, Takács Béla református lelkész, múzeumigazgató könyvespolcán korán felfigyeltem. Ott sorakoztak (eredeti megjelenésük sorrendjében) Kiss Kálmán: *A szatmári református egyházmegye története* (Kecskemét, 1878), Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései* (Budapest, 1881), Zoványi Jenő: *Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban* (Budapest, 1911), Haraszty Károly: *Az Ungi református egyházmegye* (Nagykapos, 1931), Révész Imre: *Magyar református egyháztörténet. I. kötet. 1520 tájától 1608-ig* (Debrecen, 1938), Bíró Sándor – Bucsay Mihály – Tóth Endre – Varga Zoltán: *A magyar református egyház története* (Budapest, 1949) című munkái. A 20. század második felében az 1965-től 1981-ig megjelent *Studia et Acta Ecclesiastica* sorozat kötetait tekintették „hivatalosnak”.

Nem túlzás állítani: e folyamatba illeszthetők a mostani kötetek, amelyek megjelenése szükségszerűnek tekinthető. A két szerző az elmúlt évtizedekben sokat tett annak érdekében, hogy kellő forrásismerettel, résztémák feldolgozásával, önálló és közös munkákkal elősegítsék a szintézist. Együttes munkájuk, *A Sárospataki Református Kollégium története* című monográfia, 2013-ban látott napvilágot. A témát időben kettéosztották: az 1777-ig terjedő részt Dienes Dénes, a *Ratio Educationis* utáni korszakot Ugrai János írta meg. Nagyjából ez a korszakhatár figyelhető meg a tiszáninneri történeti kötetpárnál, a cezúra az 1781. évi türelmi rendelet.

A két szerző bemutatása éppen a kutatási előzmények szemléltetése végett indokolt. Dienes Dénes egyháztörténész 1999-ben indította el az *Acta Patakina* c. forráskiadvány sorozatot, amelyben több kötetet maga rendezett sajtó alá, pl.: *Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672* (Sárospatak, 2000); *Református egyházlátogatás a Borsod-Gömör-Kisbonti egyházmegyében 1753–1759, 1764* (Sárospatak, 2001); *A Zempléni Református Egyházmegye összeírása, 1782* (Sárospatak, 2003) stb. A 2000 óta megjelenő *Egyháztörténeti Szemle* alapító szerkesztője, 2004-től a *Nemzet, egyház, művelődés* c. könyvsorozat gondozója. Önálló kötetei egyebek mellett a *Tanulmányok a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetéből* (Sárospatak, 1998) és a *Keresztúri Bíró Pál (1594? –1655)* (Sárospatak, 2001)

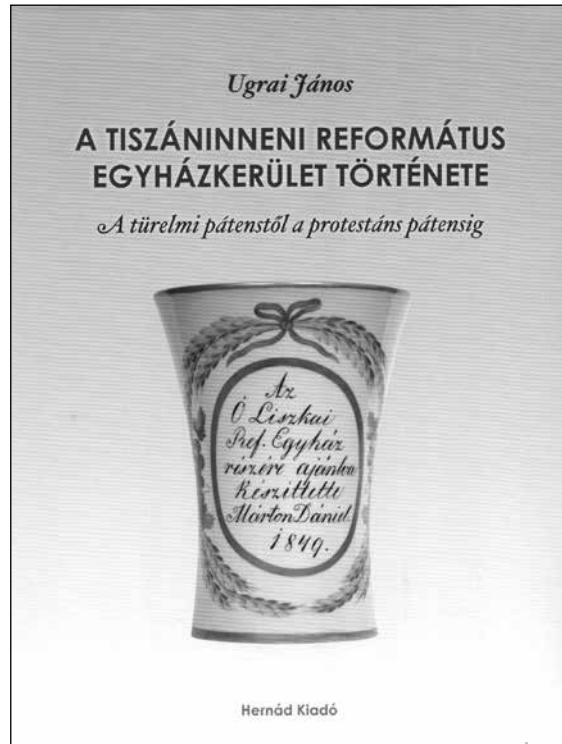
című munkák. Az Osiris Kiadó *Millenniumi Magyar Történelem* sorozatában egyházi forrásokat adott közre (*Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek 16–17. század*, Budapest, 2001).

Ugrai János neveléstörténészt egyházi berkekben az *Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium működése, 1793–1830* (Budapest, 2007) című könyve tette ismertté. E tárgykörben további munkái a *Professzorok a „pataki reformkorban”. A sárospataki kollégium és négy tanára a XIX. század első harmadában* (Budapest, 2007); *Az utolsó szögig. A Sárospataki Református Kollégium gazdálkodásának átvilágítása 1815-ből* (Sárospatak, 2009); illetve *A palléroztatlanság ellenében. Iskolázás a falvakban a polgárosodás hajnalán* (Budapest, 2010) kötetek. Páratlan teljesítmény az általa szerkesztett internetes adattár: *A Tiszáninneni Református Egy-*

házkerület lelkészei. A kezdetektől a millenniumig. (Harmadik, bővített, javított kiadás. Sárospatak – Tiszaújváros, 2017. = <http://patakarchiv.hu/portal>)

Rátérve immár a tiszáninneni monográfiára, azonnal szembeötlik a minőségi kivitelezés. Mindkét kötetet tiszteletre méltó terjedelem (500, illetve 300 oldal), nagyalakú, rendhagyó formátum, színesen gazdag képanyag és igényes tipográfia jellemzi. Jó kézbe venni őket, még ha felettlőbb súlyosak is – és a súly nem elsősorban fizikai, hanem tartalmi értelemben igaz.

A két kötet szerkezeti felépítése eltérő. Az elsőben Dienes kronológiai szakaszolást, azon belül regionális megközelítést alkalmaz. A történet a tiszáninneni vármegyék bemutatásával indul, ezt követi a reformáció eseménytörténete, ugyancsak vármegyénként. A reformáció második szakasza,

amelyben az önálló szervezkedés, illetve a tanbeli szétválás megvalósult, leírásában követi a hitviták és az egyházigazgatás csomópontjait. Innentől tér rá a szerző a korabeli tényleges Tiszáninnen tárgyalására, előbb a 16. századi esperesek rövid életrajzaival, majd a 16–17. századi egyházmegyék (Abaúji, Borsod-Gömör-Kishonti, Ungi, Zempléni, Sárosi) adattárával. Részletesen ábrázolja az egyházmegyék 17., majd 18. századi életét. Ebben a szervezeti változások, az egyháztársadalmi összetevők, a liturgiai elemek, az egyházkormányzási elvek egyaránt helyet kaptak. A Rákóczi-szabadságharc időszakának egyháztörténeti összefüggései után az első püspökválasztás, illetve a Tiszáninneni Református Egyházkerület első évtizede (1735–1745) zárja az áttekintést. Mindez kiegészül a püspökök és főgondnokok biográfiájával (még aláírásmintáik is láthatók!),

valamint az 1674-ben perbe fogott prédikátorok névsorával. (A per anyagát és a történeti összefüggéseket S. Varga Katalin már tíz évvel ezelőtt, filológiai alapossggal közzétette: *Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Textus és értelmezés.* Budapest, 2008.)

Ami a második kötetet illeti, Ugrai a nyolc évtized áttekintéséhez nem a kronológiai utat követte. Ha az első kötet szerzői megközelítését egyháztörténetiként jellemezzük, a másodikra feltétlenül a szociológiai-szociográfiai szemlélet igaz. A leírás társadalom- és gazdaságföldrajzi, illetve oktatástörténeti összefüggések tárgyalásával kezdődik. Ez a komplex megközelítés elősegíti, hogy az egyházkerületet az olvasó nem valamiféle magában lebegő képződményként, hanem a kor társadalomtörténeti valóságában definiálja. Ennek megfelelően az egyházkerületi vezetés sem pusztán élet-

rajzok felsorolása, hanem személyek és nézetek ütköztetése. Fontosak a mikrotörténelmi adalékok: az egyházközségek egymás közötti viszonya, a hatásköri konfliktusok, a más felekezetűekkel való együttélés. Önálló fejezet tárgyalja az egyházkerület társadalmát, amelybe a papválasztás, a generációs ellentétek, a viszályok és fegyelmi esetek éppúgy beletartoznak, mint a szociális ellátás és a vagyonosodás. A szerző a korszakot szűkebb kutatási területe, az iskolahálózat bemutatásával zárja.

Dienes Dénes és Ugrai János korábban már több munkájukban igazolták széleskörű forrásismeretüket és komplex elemző készségüket. A hazai reformáció történe-

tének időben a középkortól a polgárosodó Magyarorszáig, térben a Tiszától az északi országhatárig terjedő egyházi intézménytörténetéhez olyan szemszögből járultak hozzá, amely nemcsak regionális, hanem Kárpát-medencei viszonylatban segít megvilágítani a magyarországi református egyház működésének kialakulását és társadalomtörténetét. Mindehhez elsőrangúan reprodukált képanyag, térképek, táblázatok és faksimile ábrázolások adnak keretet. A pontos forráskezelés, a szakszerűen szerkesztett mutatók az ő esetükben szinte maguktól értetődőek. A komoly tudományos teljesítményt tisztelettel üdvözlöm és várom a sorozat két befejező kötetét.

(Dienes Dénes: A Tiszáninneri Református Egyházkerület története. A kezdetektől a Türelmi Rendeletig. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 508 o. ISBN 978-615-5787-03-4; Ugrai János: A Tiszáninneri Református Egyházkerület története. A türelmi pátentstől a protestáns pátensig. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 300 o. ISBN 978-615-5787-04-1)

UGRAI János

Nekünk sem (hatvan)nyolc

Rendhagyó recenzió, avagy gondolatok
az *Educatio* „1968” című tematikus számához

Az oktatást az Európai Unióban a leginkább nemzeti hatáskörben maradó kérdések egyikének szokás tekinteni. Egyfelől ezt nyilván könnyű magyarázni, hisz a nemzeti műveltséghez tartozó kánont, a nyelvekhez, kultúrákhoz, regionális elvárásokhoz kapcsolódó tananyagtartalmakat, valamint a nevelés kultúrához kötött értékrendszerét illetően egyaránt vég nélküli, áthidalhatatlan viták, különbségek keletkeznének egy gyors harmonizációs kényszer esetén. Másfelől azonban minden jel arra mutat, hogy a különböző nyelvű, történelmű, de összességében mégiscsak egy-egy nagyobb kultúrkörhöz tartozó országok számára egyre inkább több a közös tennivaló. A globalizációs folyamatok, az országhatárokról tudomást nem vevő környezeti, gazdasági, társadalmi, kulturális kihívások, a mindennapi életünket alapjaiban meghatározó geopolitikai és technológiai fejlemények csak igen kicsiny hatásfokkal értelmezhetőek és válaszolhatóak meg kizárólag a nemzeti kánonra koncentráló iskolázással. Annak dacára, hogy nem feledjük, miszerint iskolázásunk így is, úgy is a nemzeti műveltségből fakad, s sajátosságai messzemenően alakítják a tananyagot, az iskolaszervezetet és az iskolázásban résztvevők gondolkodását, sikerességét, egyértelműen körvonalazódnak a nemzetköziesedés tendenciái.

Az egyes országok oktatási rendszere mind az iskolázás tartalmában, mind az oktatás struktúrájában bizonyos nemzetközi normákhoz igazodik. Nemcsak a kihívások,

feladatok lépik ugyanis át a nyelvi és politikai határokat, hanem az eredményes tanításról-tanulásról szóló szakismeretek, a hatékony iskolaszervezéssel és -vezetéssel kapcsolatos tudnivalók, a tanulást meghatározó pszichológiai, neurológiai, szociokulturális stb. tényezők tudományos paradigmái is. Az iskolarendszerben (és azon kívül) zajló folyamatok elemzése, értelmezése, az optimalizációs stratégiák kidolgozása, tesztelése és közös feldolgozása a nemzetközi térben zajlik, s összefoglalóan az oktatáskutatás tárgykörébe soroljuk e kutatói-fejlesztői feladatokat. Úgy is fogalmazhatunk: az oktatás nemzeti ügy, az oktatáskutatás viszont már nem az többé.

A fejlesztéssel egybekötött oktatáskutatás igen virágzó tudományág a világban, rengeteg megközelítési móddal és dimenzióval: a tantermi szintű beavatkozástól az egyes országok vagy nagyrégiók oktatási rendszereinek, tanuló közösségeinek leíró vagy statisztikai elemző, összehasonlító kutatásaiig bezárólag a legkülönbözőbb céllal és szinten végezhető oktatáskutatási aktivitások. Nagyvonalakban talán kijelenthető: közös jellemzőjük e projekteknek, hogy mindenkor számíthatnak a politikai, társadalmi és gazdasági felső szintű szereplők közvetlen érdeklődésére, hisz a kapott adatok, eredmények sokszor igencsak húsba vágó következtetésekre vezetnek. Ez az érdeklődés lehet kedvező, hisz széles körű felhatalmazást biztosít az ilyen jellegű kutatásoknak, viszont sokszor közvetlen, szakmailag nem feltétle-

nül indokolt vagy védhető, burkolt vagy alig burkolt „megrendelői elvárásokkal” kényszerülnek megbirkózni a kutatók. Mindenesetre az oktatáskutatás a világ nagy részén virágzó, kiterjedt, közvetve vagy közvetlenül sokrétűen hasznosított eredményekkel szolgáló résztudomány – egyre nagyobb szeletet kihasítva a neveléstudomány területéből.

Ennek a „tudományos ágazatnak” – szándékosan alkalmazom ezt a furcsa, ellentmondásos kifejezést – az elmúlt évtizedekben, hazánkban is kiépültek és megszilárdultak az intézményes keretei. Megszilárdultak, majd valamifajta elbizonytalanodás eredményeként megrendültek az oktatáskutatók pozíciói: jelenleg például nincs önálló Oktatáskutató Intézet (noha hosszas előkészületek és más intézményeken belüli szervezkedések, erőgyűjtés után a rendszerváltás körül megalakult és majd két évtizedig működött), a vonatkozó, szaktudományos alapokon nyugvó megbízások száma és politikai legitimitációja érezhetően lecsökkent. Mindezek ellenére az iskola – oktatási rendszer – társadalom háromszögében elhelyezkedő, sokszor közvetlen nemzetközi összehasonlítható igényekkel fellépő projektek és szakemberek manapság is a magyarországi neveléstudomány egyik legvirágzóbb területévé avatják az oktatáskutatást.

Ennek az aldiszciplínának talán legszínvonalasabb fóruma hazánkban az *Educatio* című folyóirat. Az alapító Kozma Tamás és a mostani főszerkesztő, Fehérvári Anikó személyes, szakmai elköteleződése (mindketten nevelés-, oktatásszociológusok) garantálja az iskola, iskolarendszer(ek) társadalmi látószögű vizsgálatát. S ezáltal azt is, hogy a negyedévente megjelenő lapszámok tematikus blokkjainak tanulmányai rendre igényt tarthatnak nemcsak a pedagógusok és szociológusok, hanem politológusok, közgazdászok, történészek és a szélesebb értelemben vett művelt közönség érdeklődésére is. *Intézmények iránti bizalom; Tizenöt éve az Európai Unióban; Innováció – tudástársadalom – a munka világa; Társadalomtudományok és a társadalomtudósok utánpótlása; Okos vi-*

lág(?) – e felsorolás ízelítő az utóbbi lapszámok tematikái közül, amelyek talán kellően illusztrálják, hogy igen sokféle érdeklődésű szakembernek érdemes fellapozni az egyes köteteket (vagy épp rákattintani a szabadon hozzáférhető cikkekre). Még egy témát érdemes általában kiemelni: minden országgyűlési választás idején megjelenik a *Mérleg* című tematikus kötet, amely az elmúlt négy év tanügyek szempontjából releváns politikai, társadalmi, gazdasági, munkapiaci stb. folyamatait elemzi.

Az egyik legutóbbi lapszám (2018/3.) 1968 eseményeit járja körül. Több oka is van, hogy a *Zempléni Múzsza* olvasói számára ennek apropóján mutatom be a folyóiratot. Részint talán így a legkönnyebb megvilágítani, hogy milyen sokszínű, az iskola világáról viszonylag ritkán, ám közös ügyeinkről annál gyakrabban gondolkodó olvasó számára is izgalmas, árnyaltan elemző szövegek jelennek meg rendre a lapban. Részint pedig maga az oktatáskutatás, mint tudományos paradigma is ennek az öt-hat évtizede bekövetkezett nagy szemléleti változásnak köszönheti a létezését. Kis túlzással úgy fogalmazhatunk, hogy a '68-as számmal az *Educatio* szerkesztősége közvetlen őseinek, s egy tudományos megközelítésnek a kerek születésnapját ünnepelte változatos formában.

Hogy mi történt '68-ban, erre a kérdésre a hét tanulmány és a három hosszú interjú elolvasása után is zavarba ejtő válaszolni. Nyilván tudatos szerkesztői döntés, hogy a blokk zárásaként olvasható a Karády Viktor akadémikus oktatásszociológussal és a feleségével, Görög Veronika etnográfussal készült közös interjú. Ebben a házaspár a párizsi '68-ra emlékezik vissza, határozottan különböző módon: a néhány éve a francia fővárosban otthonra lelt fiatal házaspár láthatóan más szívvel élte meg az eseményeket. Karády Viktor emlékeiben a robbantásokat, autógyújtogatásokat, a jómódban élő egyetemisták szülőikkel szembeni lázadásának betudható, üresfejű hőzöngése él elevenen. Míg Görög Veronika azt emeli ki, hogy a

diáklázadás gyorsan múló hetei, hónapjai után minden sokkal könnyedebb lett a párizsi utcákon: szokásban maradt a korábban magázódó fiatalok tegeződése, az emberek gyakrabban mosolyogtak az utcán, az addig morózus zöldségárus rendszeresen kedvesen köszöntette a vevőket, a közparkokban megszűnt a fűre lépni tilos szabálya.

Hasonlóan ambivalens érzésünk lehet egy másik interjúalanyt olvasva: Forray R. Katalin pályakezdő pedagógusként első önálló nyári szabadságán kereste fel Prágát. A keleti blokkban csaknem elképzelhetetlenül pezsgő óvárost a forradalmi hangulat tette még varázslatosabbá. Hogy aztán két nap múlva személyesen tapasztalja meg a szocialista segítség jegyében érkező tankok okozta bénultságot, zavart. Nem tudom, lehet-e mosolyogni azon, hogy a pécsi professzor-asszonyt úgy biztatta a magyar nagykövetségi munkatárs nyugodt hazautazásra, mint aki nem tudja, hogy Csehszlovákiát megszállták és teljesen megállt a közlekedés.

Karády élménybeszámolója rávilágít arra is, hogy a kérdéskör miért tartozik elsődlegesen az oktatástörténészek, oktatáskutatók vizsgálati körébe. A Sorbonne-on tanulva egészen kaotikus viszonyokkal szembesült: tízezres hallgatói tömeg zsúfolódott be két-három épülettömbbe, alig hallhatott bármit is a több száz egyetemista a professzorok előadásaiából (vagy épp ugyanekkor tömeg előtt megtartott „szemináriumaiából”), nem létezett semmilyen tanszéki-intézeti adminisztráció, bárki teljesíthette úgy az egyetemi tanulmányait, hogy egyetlen tanárával sem váltott személyesen szót. Személytelen, szervezetlen, tömeges, nemtörődöm intézményi kultúra alakult ki az egyébként is alulfinanszírozott, de néhány év alatt hirtelen a korábbi hallgatói tömeg sokszorosával szembeesülő egyetemeken. Ezzel szemben okkal léptek fel a diákok – s bár a legtöbb ’68-as követelés vagy üres volt, vagy nem teljesült, a francia egyetemek láthatóan megváltoztak.

A változás körülményeit Bajomi Iván részletezi. Mind az egyetem, mind a közép-

iskola emberarcúvá és diákközpontúbbá vált: a középiskolai tanárok régen szinte kizárólagos szaktárgyi felkészültségét lassacskán egyenértékűen egészítették ki a pedagógusmesterség tárgykörebe tartozó kompetenciák. Az egyetemeken az 1966-ban tervezett, az egyetemisták számára központilag előírt – a szándékok szerint még rigorózusabban értelmezett – tanulmányi lépcsőfokok helyett vezették be a máig érvényben lévő, amerikai mintát követő, szabad tárgyfelvételt biztosító kreditrendszer. Bár a francia egyetemek oktatóinak pedagógiai felkészültsége máig elhanyagolt kérdés, s továbbra is óriásiak a felsőoktatásban az évfolyamlétszámok, a lassú változás 1968 után ezen a téren is megindult. Jelentősen megnőtt a szemináriumi gyakorlatok és a kis szakok, a különböző szakkombinációk száma; személyesebb lett az oktatás, a diákok teljesítményét rendszeresebben, félév közben is értékelték. Bajomi aláhúzza, Franciaországban nemcsak a ’68-asok lettek politikai tényezővé, hanem 1968 nyomán azt követően minden egyetemista generáció potenciális érdekérvényesítő képességgel bír. Sőt: ez a politizáló attitűd kiterjed a középiskolásokra is, s ez a jelenség a diákrészvétel intézményesítésével a politikai legitimitációt is elnyerte. Nem véletlen, hogy az azóta eltelt fél évszázadban tucatnyinál is többször kerültek az események középpontjába gimnazista mozgalmak.

A tiltakozó mozgalmak egyik epicentrumát nemcsak Párizsban képezték az egyetemeken. Hrubos Ildikó felsőoktatáskutató a francia főváros mellett Oslo és Tokió viszonyait ismerteti. E két itthon kevésbé ismert példa is igazolja ’68 globális jellegzetességeit. Ha más módon, helyi eltérésekkel is, de a ’68-as ifjúság egyként ütközött bele a felsőoktatási expanzió paradoxonjába: ahogy demokratizálódott a társadalom, úgy nőtt évről-évre a továbbtanulók száma, aránya. Ezt a növekedést az egyetemi szektor nem tudta követni, kábán fogadta be az egyre nagyobb tömegeket. Állandósultak a tumultuózus jelenetek, ami éles kontrasztban állt

az egyetemeken megszokott mozdíthatatlan középkori talárokkal és oligarchikus jegyeket mutató szervezeti formákkal. Az egyetemeken tartalmilag egyre üresebb munka folyt, a tömegek által megszerezhető diploma elértéktelenedett. A válságtüneteken a kapitalizmus logikája szerint úrrá lenni igyekvő állami elképzelések (tandíj vagy annak megemlése, bürokratikus teljesítmény-ösztönző követelmények, karcsúsítás) diáklázadásokhoz vezettek. A lázadások pedig tartós eredménnyel jártak. A dühkitörés nem fordította el a döntéshozókat az expanzió támogatásától: továbbra is él máig az igény arra, hogy minél szélesebb rétegek jussanak valamilyen diplomához. Ugyanakkor megszületett, vagy legalábbis széles körben elterjedt a felsőoktatás kifejezés: az expanziós nyomás levezetésére ekkor jelentek meg és terjedtek el az egyetemektől ilyen-olyan módon és mértékben különböző, rövidebb tanulmányi idejű, gyakorlatiasabb intézmények (Fachhochschulék, Regional College-ok, politechnikumok). Szintén fontos hatás az egyetemi diákok fokozottabb bevonása a döntéshozatalba és -előkészítésbe, illetve az elitoktatás és a tömegoktatás közötti egyensúlyteremtés tartós igénye. Összességében egy elhúzódozó modellkeresés vette kezdetét, amely a 21. század újabb kihívásait figyelve bizonyosan nem zárult még le – ez Hrubos Ildikó végkövetkeztetése.

Az oktatás világából mintegy kitekint, és szélesebb perspektívát vázol fel két írás, Polónyi István és Somlai Péter eseménytörténeti elemzése. Polónyi egyenesen történeti krónikával vezeti be írását – méghozzá 1957-tel kezdve a tárgyalást. Az Európai Gazdasági Közösség márciusi megalakulása, majd októberben a szovjet űrkutatás csúcspontja, a Szeptnyik 1. műhold felbocsátása és a nyomában kibontakozó amerikai szeptnyiksokk tekinthető a '60-as évek végi átfogó társadalmi-kulturális mozgalmak közvetlen előzményének. (A szeptnyiksokk neveléstörténeti jelentősége alig túlbecsülhető: a nyomában meginduló nagyhatalmi versengés egyik

színterén meghökkentően gyorsan modernizálódott a nyugati közép- és felsőfokú szakképzés.) Kennedy elnöksége (és meggyilkolása), a kubai rakétaválság, Martin Luther King fellépése (és meggyilkolása), az OPEC megalakulása vagy Kennedy híres berlini beszéde mellett olyan, elsődlegesen nem világpolitikai jelentőségűnek tűnő fejlemények is nagymértékben elősegítették az „erjedést” és a robbanást, mint a széles körben alkalmazható hormonális fogamzásgátló tabletták vagy épp a Beatles üstökösszerű feltűnése.

Mindez egy máig tartó átfogó gazdasági paradigmaváltással egészült ki: beköszöntött a posztindusztriális korszak, azaz az ipari és a szolgáltató szektor közötti nagyarányú átrendeződés ideje. A posztindusztriális társadalmakban felértékelődnek a szolgáltatások, s azon belül a szakképzés, valamint a tömegesülő felsőoktatás is. Körvonalázódott a jóléti állam paradigmája, ami együtt járt a nagy, hagyományos munkaadói szervezetek decentralizálódásával, s ennek nyomán a korábban tömörszerű társadalmi réteg, a munkásság diverzifikálódásával. Az addig megszokott origót felváltották a pozíciójukat gyorsan és több dimenzióban változtatató viszonyítási pontok. A korabeli társadalmi-kulturális koordináta-rendszer hirtelenjében eltűnt a heves változások sodrában.

Ezt a gondolatot fűzi tovább Somlai Péter írása. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a mélyre ható gazdasági és társadalmi változásokat rövid időre elhomályosították 1968 „világforradalomra” emlékeztető vonásai. Az ízlések és a szükségletek körüli formabontó, harcias viták, a világ legkülönbözőbb – és egészen különböző politikai berendezkedésű – pontjain (Párizs, Prága, Tokió, Rio de Janeiro stb.) radikalizálódó ifjúság olyan rövid távú politikai törekvéseket fogalmazott meg, amelyek bukásra voltak ítélve. Nem dőltek meg a kapitalizmus szabályai, nem köszöntött be a világbéke, s a továbbiakban sem kommunákban dőltek el az emberi közösségek nagy kérdései. Sőt, a '70-es évek az ellenpólus érvrendszere is gyarapodott,

megerősödtek az újkonzervatív táborok, s az államigazgatás intézményei látszólag különösebb megrázkódtatás nélkül átvészelték Woodstock nemzedékének lázadását. Olyannyira, hogy a nemrég még maguk is lázongó diákvezérek hamarosan megállapodtak, tisztcsaládapákká, sokszor hivatalnokokká, tisztviselőkké lettek. És mégis: a konzolidáció háttérében olyan kulturális szemléletváltás ment végbe, amely máig tartó hatást gyakorol az életünkre. Globalizáció, szexuális forradalom, nemi és faji egyenjogúság, tömegkultúra, vagy épp – és ez már visszavezet minket az oktatáskutatás tárgyköréhez – tömegoktatás.

Generációs lázadás – ez Klaniczky Gábor értelmező esszéjének is az egyik kulcsgondolata. Lázadás a brutálisan fellépő rendőrök, az államhatalom, a túlzott bürokrácia, a társadalmi igazságtalanság, netán a fasiszta múlttal való szembenézés elbliccelése ellen. Számos okból érezték '68 lázadó ifjai fojtogatónak a második világháború után bő húsz évvel az őket körülvevő légkört. Kétségtelen, ma már (vagy még ma is) hajmeresztőnek szánt válaszok is születtek. Ám Che Guevera partizánmítosza, a (nem kicsit) félreismert Mao kultusza, a kommunák világa, az LSD-mámorba fulladó koncertek és fesztiválok, az újbaloldali terror mellett ekkor bontakozott ki a feketék és a nők polgárjogi mozgalmának új, döntő szakasza, s változott meg radikálisan az emberek egymáshoz és hatalomhoz való viszonya. Nyugaton és keleten egyaránt kialakult valamiféle ellenkultúra-milió, ami a film- és képzőművészetben, a zenében, a viselkedésben és öltözködésben egyaránt testet öltött. Rolling Stones, Illés együttes, Cseh Tamás, Jean-Luc Godard, Francois Truffaut, Jancsó Miklós, Jiří Menzel, Miloš Forman, Halász Péter színháza, Alen Ginsberg és Jack Kerouac... Csak néhány név az impozáns listából, amelyből látszik, hogy a megkövült struktúrákkal szemben fellépő ifjúság milyen hosszú távú szemléletváltáshoz szolgáltatott alapot, és hogy ennek milyen átütő ereje volt a vasfüggönyön túl is.

A tematikus szám tanulmányainak vizsgálatérő eleme, hogy a szerzők hangsúlyozzák '68 komplexitását, heterogenitását. Ez nemcsak pusztán a folyamatok, események összetettségét jelenti, hanem azok megítélését, értékelését is meghatározza. Talán Szalai Erzsébet írásában körvonalazódik ez a leginkább. A szociológus *A Janus-arcú 1968* című írásában erősen kritikus hangot üt meg. Érvelése a következő: a '68-asok a szabadság – egyenlőség – testvériség hármasszámja közül különösen a szabadság pártján szálltak síkra. Szabadság a túlbürokratizálódó, kolonizációs háborúkat folytató állammal; a munkásosztályt vasmarokkal kézben tartó fordista-taylorista üzemszervezetekkel; az ismét áthatolhatatlannak tűnő határok mentén megszilárduló társadalmi rétegződés törvényeivel; a megkövült nézetekkel és kulturális berögződésekkel szemben. A fellépés eredményessége nagyon is felemás.

A szabadság ügye látszólag diadalmaskodott, de mivel csak aránytalanul egészült ki a másik két alapeszmével, valójában elbukott. A kulturális alapú rendszerkritika idővel meddő és létszerűtlen politikai korrektségbe süllyedt. Az individuális értékekre alapozott kapitalizmuskritika pedig megnyitotta az utat a tőke logikája előtt, hogy az élet minden területét befolyása alá vonja. Egy mindent elsöprő neoliberális ellencsapásnak ágyaztak meg, amely épp a szabadság eszméjét teszi a leginkább kérdőjelbe.

A fellépés látszólag elbukott, valójában azonban diadalmaskodott. Látszólag néhány hónapnyi hangoskodást követően elcsendesedtek a főszereplők. A párizsi diáklázadások dacára De Gaulle néhány hónap múlva fölényesen nyerte a választásokat, a radikális politikai erők pedig – nemcsak Franciaországban – gyorsan háttérbe szorultak. Ám nem igaz, hogy maguk a résztvevők, vezetők is elbuktak volna. Ellenkezőleg: a '68 által sürgetett generációváltás nyerteseiként súlyos megalkuvásokkal ugyan, de ők lettek a következő évtizedek intellektuális, politikai és gazdasági döntéshozói. Összességében

a Szalai Erzsébet által „inkább gyengének” minősített ’68-as teljesítmény egyik fő következménye: „megkerülhetetlen örökséget hagynak maguk után: a háborúellenesség mellett elsősorban azt a kezdeti hitet, hogy az emancipatorikus törekvések és a szabadságért folytatott harc összeegyeztethetők.”

Jóval elfogadóbb az eredményeket illetően Trencsényi László. Ennek az is lehet az oka, hogy ő hangsúlyosan a magyarországi viszonyokra koncentrál. Márpedig ezen a vidéken akkoriban (is) máshogy tört a fény, s 1968 mozgásai kissé megingatták a hatalom monolitikus struktúráját. A mégoly hamar visszafékezett új gazdasági mechanizmus, a prágai tavasz, és a nyugati ’68 így-úgy beszüremkedő tapasztalatai az 1971–72-re újra összezáródó falak ellenére is kellő municiót adtak a progresszív erőknek a következő évtizedek lavírozásához. Annál is inkább, mert kifejezetten a nevelésügy, pedagógia terén is kinyíltak a 60-as évek második felében bizonyos csatornák. 1966-ban konferenciát rendezett az OPI az „iskolai kísérletekről” – azaz a központi előíró tantervtől eltávolodó, lényegében szabálytalan pedagógiai gyakorlatokról. (Bölcs István a Radnóti Gimnáziumban kidolgozta a filmesztétika tantárgyat, Balogh Jenő a rajztanítást formálta át gyökeresen, Ózd-Béketelepről egyfajta városi kommunaszerű képződmény oktatási vonatkozásait vitték el megvitatni.) Loránd Ferenc igazgató Budapesten a Kertész utcai dolgozók iskolájában a túlkoros tanköteles tanulók leválasztásával nagy jelentőségű szerkezetváltó iskola modelljét dolgozta ki, először téve le az asztalra valódi megoldási kísérletet a pesti dzsumbujban csövező, kalódó, agresszió áldozataivá és elkövetőivé váló ifjúság gondjaira. S ekkoriban állt elő a marxista pedagógiát elméleti szinten is teljesen újragondoló Gáspár László szentlőrinci kísérletével – s ily módon immár elméleti alapokon nyugvó markáns rendszerkritika is érvényesült a rendszerben. S talán ez a legtöbb, amit ’68 farvizén ez a generáció elérhetett: a rendszer fennmaradt, látszólag

az ortodox erők össze is zárták soraikat, de az alternatív megoldások, a nyíltan vállalt kritikus gondolatok árját már nem lehetett teljesen elosztatni. Megkezdődött a társadalom – lavírozása az elvárások, a tiltások és a kettő közötti lehetőségek nehezen felismerhető sávjában. Ez pedig új és új lehetőségeket teremtett a pedagógiai kísérletezők, fejlesztők, illetve oktatáskutatók számára is.

Hogy a vasfüggönyön túl e groteszk világ szereplői miként élték meg ’68-at és mi volt a legfőbb üzenete, az talán Csáková Mihály interjújában ragadható meg a leginkább. Csáková pártállami büntetésből került távol eredeti hivatásától és munkahelyétől: egy kissé merész tervzet miatt az ELTE Filozófiai Tanszékéről a Társadalomtudományi Intézetbe irányították át. Itt aztán szinte korlátlan kutatói szabadságot élvezve módszeresen átképezte magát, s így lett a hazai ifjúságszociológia és szociológiai indíttatású oktatáskutatás egyik legelső képviselője. Liskó Ilonával közösen elsőként tárták fel a magyar szakmunkásképzés igazán megrázó viszonyait. E vállalkozástól sem függetlenül fokozatosan sodródott a demokratikus ellenzék felé. De előbb egy másik véletlen folytán 1968-at ösztöndíjként Párizsban töltötte. Így beszél a nehezen értelmezhető, nagyon-nagyon összetett ’68 végső soron felemelő voltáról: „Ebben a csendben – ez volt ott az irracionális élmény – az ember érezte a hatalmi úrt. Egyszerűen testileg lehetett érezni, vagy legalábbis én azt mondom magamról, hogy testileg éreztem azt a hatalmi úrt, hogy ha valaki most odamegy, akkor ezt a hatalmat megfoghatja. De annak ellenére, hogy mi mindent történt addig, és ki mit beszélt addig, senki nem akart odamenni és megfogni ezt a hatalmat. Hogy milyen egy forradalmi helyzet, és milyen egy nem létrejövő forradalom, ez az élmény az, ami irracionális.”

Úgy alakult, hogy az *Educatio* közössége ezzel az ünnepi lapszámmal búcsúzott a hazai oktatáskutatás egyik atyjától, a 78 évesen elhunyt Csáková Mihálytól.

Polcra való

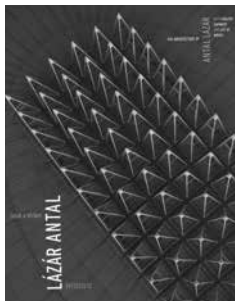
– főszerkesztői könyvajánlók –

Hangulatosabb és érdekesebb művel nem indulhatott volna újra a *Tények és tanúk* sorozat. Rózsa Pál memoárjának pikantériája, hogy egész életében a Szépirodalmi Könyvkiadó lektora volt, vagyis éppen a visszaemlékezését meg-

jelentető Magvető ellenpólusát erősítette, tehát a magyar irodalmi életre vonatkozó emlékei az előbbi intézményhez kötődő írókra és költőkre vonatkoznak. A könyv alapvetően az 1992-ben készített életút-interjú leírt és fotókkal illusztrált változata, két rövid beszélgetéssel bővítve, 2000-ból és 2015-ből. A nézőpontváltások plasztikusak. Rózsa 85 éves volt a kötet megjelenésekor, ma már nem él. A cím – amellet, hogy az összetört üvegek a német megszálláshoz kapcsolódó valósággyermekkori történetet idéznek – átvitt értelemben is felfogható, amennyiben pezsgés-ként értelmezzük: némasági fogadalmat téve ugyanis nem lehetett mások műveit sajtó alá rendezni, a Révai- és Aczél-korszak irodalompolitikáját kiszolgáltatni, egyben kijátszani. Közben végigvonul előttünk az egész kortárs magyar líra, epika és dráma. Nemcsak Rózsa szemléletét, de a 20. század teljes második felének miliójét jellemzik Vas István szavai: „Mert szebben éltünk, mi tegnapiak, mint ahogy lehetett.”

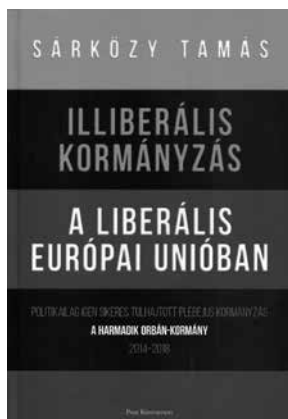
Rózsa Pál: Bokáig pezsgőben (hangos memoár). A beszélgetőtárs: Parti Nagy Lajos. Magvető Kiadó, Budapest, 2015. 370 o. ISBN 978-963-14-3283-1

Ha építészről akarsz írni, ne sajnáld a papírt. Ennek a könyvnek a terjedelme ugyanis közel 350 oldal, mérete 28x24 cm, súlya több mint másfél kiló, bolti ára 15000 Ft. Lázár

Antal Kossuth-díjas építész életműve – elemzésekkel, tervekkel, rajzokkal, fényképekkel, leírásokkal – papíron ennyit kóstál. Valóságos értéke azonban – már ami a hazai építészeti örökséghez és építészmérnök-képzéshez való hozzájárulását jelenti – szinte felbecsülhetetlen. A katalógus szerint 169 épületet, illetve épületkomplexumot tervezett, nem mellesleg mintegy húsz évig vezette a BME Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszékét, s közben építészkarai dékán is volt. Megvalósult művei közül a legismertebbek Budapesten a Domus Áruház (átadás: 1974), a rákospalotai Hulladékhasznosító Mű (1981, bővítés: 2003), a Siemens Irodaház (2000), a Népligeti autóbussz pályaudvar (2002), a Táncművészeti Egyetem zuglói (2002), a Corvinus Egyetem ferencvárosi (2007) és a Műegyetem lágymányosi (2008) új campusai, az MTA Természettudományi Kutatóközpont (2013), valamint a Tüskecsarnok Sportcentrum (1994–1997, 2013–2014). Közös bennük a funkció és az esztétikum egysége.

Jelek a térben. Lázár Antal építésze. Írta és szerkesztette: N. Kósa Judit – Mártonffy Melinda – Hübner Teodóra. Corvina Kiadó, Budapest, 2019. 332 o. ISBN 978-963-13-6537-5

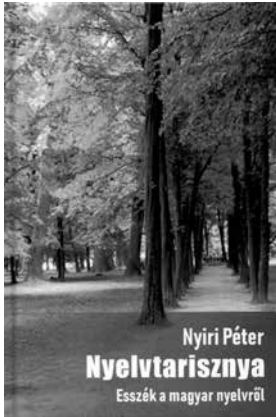
A szerzőnél megszokhattuk a plasztikus könyvcímeket. Mind 2012-es *Magyarország kormányzása 1978–2012* című kötetének alcíme (*A szofti diktatúra kormányzásától az újkapitalista konfliktusos demokrácia kormányzásán át a fülkeforradalom vezérdemokráciájának kormányzásáig*), mind 2014-es munkájának címe (*Kétharmados túlzáskormányzás, avagy gólerős csatár a mély talajú pályán*) önmagáért beszél. Sárközy mégis azt vallja: „lehetséges a pártatlanságra, az objektivitásra törekvő elemzés a kormányzás területén”. Vállaltan „középről” tekinti át a tárgyalat periódust, a megértéshez szükséges előzmények ismertetésével. Eközben szintetizálja az elmúlt évtizedek politológiai kutatási eredményeit. Fogalomkészletét mindkét oldalról meríti, értékítéletei, helyzetelemzései, különösen a politikai-gazdasági-társadalmi összefüggések megértetése bravúros. Körültekintően és főleg szellemesen fogalmaz, stílusában olvasható, mondanivalójához konkrét példákat idéz, nem fél a minősítésektől, inkább megértető, mint elítélő. Megpróbáltam menet közben letenni: csak a végén sikerült.

Sárközy Tamás: Illiberális kormányzás a liberális Európai Unióban. Politikailag igen sikeres túlhajtott plebejus kormányzás. A harmadik Orbán-kormány 2014–2018. Park Könyvkiadó, Budapest, 2019. 432 o. ISBN 978-963-355-440-1

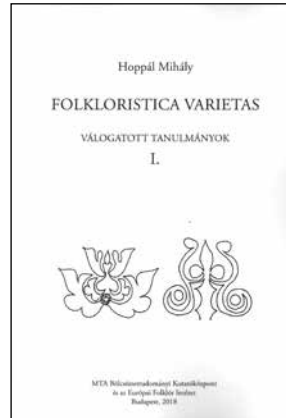
Jószerevel Buzinkay Géza az egyetlen, átfogó igényű sajtótörténészünk. Nevét már az 1979-ben nagy reménységgel indult *A magyar sajtó története* című akadémiai szintézis szerzői között megtaláljuk. Az 1979-ben megjelent I. és az 1985-ben kiadott II/1–2. kötet az akkor elfogadott 1705-ös kezdő dátumtól (*Mercurius Hungaricus*) csak 1892-ig jutott el, így a sorozat torzó maradt. Buzinkay a kilencvenes évek óta teszi közvé sajtótörténeti áttekintéseit és antológiáit. A kötet közvetlen előzményei a kétezres évek elejére nyúlnak vissza, amikor Kóka Györggyel és Murányi Gáborral szövetkezve publikált magyar sajtótörténetet. S most itt az egyszerűs mű. A szerző szerint a sajtó informál, véleményt formál és szórakoztat, amelyet rögzítés, sokszorosítás és terjesztés útján juttat el az olvasókhöz. Nem valamiféle irodalomtörténetet olvasunk tehát, az említett folyamat minden eleme hangsúlyos, s a kötetben mindegyikről szó esik: újságírók, kiadók, cenzúra, nyomás, terjesztés, lapfajták, műfajok, közönség. Az elemzés kronologikusan, politika- és társadalomtörténeti kontextusban halad. Ez a témakör első olyan összefoglalása, amelyben a határon túli magyar sajtó is helyet kapott.

Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 552 o. ISBN 978-963-295-597-1

A tarisznya szemléletes kifejezés. Fontosságot sugall. Ami benne van, az végszükség esetén is használható. Ugyanígy visszük magunkkal az anyanyelvet, állandó útravalóul. Állandóként, de nem változatlanul. Jól illusztrálja ezt a – meglepetésre – komplett mesét tartalmazó szerzői előszó, amelynek szavai között jó néhány *dólt* betűkkel szerepel. Először hangsúlyokra gyanakszunk, de rájövünk, hogy ebben nincs logika. Aztán összefüggéseket keresünk, de szófaji és tartalmi szempontból sem jutunk semmire. Végül a záró mondat oldja fel a rejtélyt: „A *dólt* betűs szavak a nyelvújítás során keletkeztek.” S máris a téma közepében járunk: a nyelv, mint felfedezőút. Ezen a sétán segít most Nyiri Péter és tarisznyája, mint ahogy A Magyar Nyelv Múzeuma vezetőjeként a gyakorlatban is folyamatosan ezt teszi. A kötetbe gyűjtött, az utóbbi tíz év terméséből válogatott mintegy kéttucat cikk a nyelvművelésről, a nyelv és a nemzet kapcsolatáról, Kazinczy széphalmi örökségéről, az anyanyelvi ismeretterjesztésről szól. Van köztük komoly, van üdítő, van elgondolkodtató. S valamennyi mögött ott a magyarságtudat. A címlapfotó fasorral övezett sétány a széphalmi Kazinczy-emlékparkban, jelzi: jó úton járunk.

Nyiri Péter: Nyelvtarisznya. Esszék a magyar nyelvről. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, 2018. 104 o. ISBN 978-615-5784-10-1

Mire jó a 75. születésnap? Egy tudós esetében természetesen arra, hogy az életmű legfontosabb darabjai új kiadásban, válogatott gyűjteményben tétessenek közzé. Ez történt Hoppál Mihály etnográfussal is. A folklór tárgyú tanulmányokat tartalmazó három kötet tematikai sokszínűsége imponáló. Csupán a fejezetcímeket említve: *Folklor – szöveg – elemzés; Jelek – szövegek – hagyomány; Jelentős folklórkutatók; A szimbólumkutatás történetéből; A hiedelmekről; Amerikás magyarok; Jelképek és a kulturális örökség; Kulturális örökség és etnopolitika; Mítoszelméletek; Történeti mítoszok*: több mint negyven közlemény. Az utolsót hadd részletezzem: *Mitikus szerkezetek a városi folklórban*. A kutatás tárgya a levélben, e-mailen terjedő ún. szerencselánc-levél: aki megkapta, küldje tovább és szerencse éri, mert akik nem ezt tették, azok vesztettek/meghaltak stb. A folklór jelenség tudományos elemzése után az olvasó fergeteges szerencselevél-paródiával lazíthat. A szerző egyébként a sámánkutatással és az etnopszichológiával kapcsolatos írásaiból két további kötetet tervez, így fogalmat alkotunk életművének terjedelméről.

Hoppál Mihály: Folkloristica varietas. Válogatott tanulmányok I–III. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Európai Folklor Intézet, Budapest, 2018. 274+242+278 o. ISBN 978-963-416-148-6 Ö

A Tisza, a Bodrog és a Latorca által közrefogott földrajzi kistáj eredetileg 1260 km²-en terült el, ám a trianoni határhúzás ebből 460 km²-t Csehszlovákiának ítélte. A Felső-Bodroγκözrel 30 település került a határainkon túlra, nekünk megmaradt 22 község és 800 km² alsó-bodroγκözi táj. Róluk szól ez a kötet. Sok színes, nagyméretű, mai fotóval, ezeket Kútvölgyi Mihály fényképezte. De ugyanilyen szemléletesek a Néprajzi Múzeumból és a Sárospataki Rákóczi Múzeumból származó archív képek, kontrasztos összhangot teremtve múlt és jelen között. A szöveg (*Táj és ember a víz szorításában*) Víga Gyula munkája. Tudományosan pontos, tematikájában széleskörű: régészeti, természeti földrajzi, vízgazdálkodási, tájhasznosítási, árucserre-forgalmi, néprajzi, kulturális örökségi, sőt konyhaművészeti szempontokat ötvöz. Megadja a legfontosabb forrásokat, emellett gördülékeny, szinte olvastatja magát. Szép gesztus a Bodroγκöz feltárásáért, megismertetéséért sokat tett művészek és tudósok (Czinke Ferenc, Balassa Iván, Dankó Imre, Kántor Mihály, Nagy Géza, Tuba Zoltán) rövid portréinak közreadása. Ha lokálpatrióták és ide látogatók igényeit egyaránt kielégítő albumot szeretnék írni a Bodroγκökről, éppen ilyennek írnám.

Kútvölgyi Mihály – Víga Gyula: Kincses Bodroγκöz. Pillangó Kiadó, Monor, 2015. 112 o. ISBN 978-615-80076-3-4

A Nyíregyházi Főiskolát 2016. január 1-jén emelték alkalmazott tudományok egyeteme rangra, ekkor vette föl az Egyetem elnevezést. A kötet kronológiai értelemben e momentummal zárul: tárgya a megelőző bő fél évszázad története. Kezdpontja a két jogelőd intézmény, a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum (később Főiskola, majd a Gödöllői Agrártudományi Egyetem kara) 1961. évi, illetve a Nyíregyházi Pedagógiai Főiskola (utóbb Bessenyei György Tanárképző Főiskola) 1962-es megalapítása. Az ezredfordulós integráció megvalósítása, de a későbbi egyetemi rang megalapozása is a kötetet szerkesztő Balogh Árpád nevéhez köthető, aki 1997-től volt a BGYTF főigazgatója, 2000-től 2007-ig pedig az egyesült Nyíregyházi Főiskola első rektora. A történeti fejezetek kiegészülnek a tudományos, művészeti és sporttevékenység bemutatásával, a szerzők külön tárgyalják a hazai és nemzetközi kapcsolatokat, valamint a hallgatói élet jellemzőit. Fontosak a személyek: tizenöt hosszabb-rövidebb ideig szolgáló intézményvezető portréja tűnik elő, főleg interjúk, a már elhunytak esetében cikkek formájában. Bár a kötet tartalmát fényképek is színesítik, a kivitelezés, a tipográfia lehetett volna igényesebb.

A Nyíregyházi Főiskola 55 éve. Szerkesztette: Balogh Árpád. Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza, 2017. 312 o. ISBN 978-615-5545-72-6

Azt tudjuk, hogy Hollywoodban a magyar származású Joe Eszterhas nevéhez köthető a forgatókönyvírók bérmunkásból alkotóművésszé emelkedése. Ő szabott először olyan árat a műveiert, amellyel egy csapásra a legjobban fizetett filmesek közé emelkedett. De mi a helyzet nálunk? A magyar film 20. századi fénykorát rendezők életműveihez kötjük, még ha voltak is állandó filmíró-társaik (mint pl. Makk Károlynak Bácsó Péter vagy Jancsó Miklósnak Hernádi Gyula). A forgatókönyvfejlesztés fogalmát azonban csak az utóbbi években ismertük meg Andy Vajna révén, aki igen sikeresre tette ezt, lásd az utóbbi évek nemzetközi fesztiváldíjait. Ebben a könyvben 18 forgatókönyvíró vall magáról, a filmes alkotói világról és az írás titkairól. Soroljuk föl őket: Bereményi Géza, Búss Gábor Olivér, Czető Bernát László, Divinyi Réka, Dobai Péter, Fábry Sándor, Fonyódi Tibor, Hegedűs Bálint, Kóródy Anikó, Lovas Balázs, Maruszki Balázs, Nógrádi Gábor, Schulze Éva, Szélesi Sándor, Szurdi Miklós, Tasnádi István, Vámos Miklós, Vészits Andrea. Vannak köztük régi etalonok és mai „királycsinálók”, de akadnak elsőre ismeretlennek tűnő nevek is. Itt az ideje, hogy megismerjük őket.

Magyar forgatókönyvírók I. Szerkesztette: Kollarik Tamás – Köbli Norbert. MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest, 2017. 300 o. ISBN 978-615-5464-91-1

A színházművészet politikai meghatározottsága a legrégebbi idők óta nyilvánvaló. Fülep Lajos írta, hogy a művészet örökkévalóság-jellegű formáinak világában a világnézet az igazi történeti fogalom, és minden olyan vállalkozás meddő, amely az egyéniségek, temperamentumok különféleségéből akarja értelmezni a művészetek alakulását. Hauser Arnold úgy vélte, hogy a művészetben az irányzatosság nemcsak azért jogos és szükségszerű, mert a művészi alkotómunka elválaszthatatlanul összefonódik a társadalmi gyakorlattal, hanem azért is, mert a művészet mindig rá akar beszélni valamire, tehát nem érheti be a pusztá ábrázolással. Nem meglepő tehát, hogy a 2018 áprilisában megrendezett pécsi színháztudományi konferencián az elhangzott mintegy negyven előadás középpontjában a kötet címét adó témakör állt. A most közzétett közel húsz tanulmány ezekből válogat, négy tematikus blokkban: *Színházak és alkotók a politikán innen és túl; Magyar elnyomó rezsimék színházpolitikája; A színházi nevelés politikussága; Katona József drámái és a politika.* Az olvasó retrospektív megközelítésekkel és kurrens problémafelvetésekkel egyaránt találkozhat. Mindkettő tanulságos.

Színházi politika # politikai színház. Szerkesztette: Antal Klaudia – Pandura Petra – P. Müller Péter. Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. 306 o. ISBN 978-963-467-034-6

A Zempléni Múzsá XIX. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

2019. évi 1–4. (73–76.) számok

Klasszikusok – kemény korokból

Eötvös József: Én is szeretném... (XIX/1/2)

Erdélyi János: [Szabad Hangok] III. (XIX/2/2)

Jókai Mór: A Szózat – lefordítva gyászmagyarrá. (XIX/4/2)

József Attila: Levegőt! (XIX/3/2)

Látótér

Bolvári-Takács Gábor: Aczél György művészetpolitikájának fogalomkészlete (XIX/1/39–60)

Emlékezés a száz éve született Nagy Dezső rajztanár-festőművészre (*közzéteszi és a jegyzeteket írta: Bolvári-Takács Gábor*) (XIX/4/45–48)

Forgács D. Péter: *A bürokrácia szociológiája* magyar kiadásához (XIX/4/32–36)

Godzsák Attila: Az 1927-es sátoraljaújhelyi revíziós nagygyűlés története (XIX/3/17–23)

Harsányi László: Fénypontok a homályban (XIX/2/5–19)

Hollósi Hajnalka Zsuzsanna – Körei László – Vincze Tamás: A bibliofóbia nyomában. Egy empirikus kutatás tanulságai (XIX/3/41–50)

Hoppál Mihály: Erdélyi János és a magyar folklór (XIX/3/5–10)

Kiss Gabriella: A szegények melletti elsődleges döntés. Joseph Wresinski és a felszabadítás teológiája (XIX/4/5–14)

Koncz Gábor: Kulturális törvények és stratégiák (XIX/1/18–37)

Kovács Evelin: Sátoraljaújhely társadalma a számok mögött (XIX/2/35–44)

Kurucz Ádám: Szimbolikus végakarát? Trencsényi József repülő főhadnagy emlékezete (XIX/2/45–52)

Misák Marianna: Vélekedések a nemesi nevelés 16–18. századi helyzetéről (XIX/2/20–28)

Retkes Attila: Unitárius szörvány a kiegyezés utáni Pest-Budán (XIX/4/37–44)

Ringer István: A sátoraljaújhelyi vár régészeti kutatásának főbb eredményei (XIX/2/29–34)

Szathmáry Béla: A Sárospataki Jogakadémia híres tanára – Emődy Dániel (XIX/3/11–16)

T. Kiss Tamás: A közművelődés alakváltozásai. Elméletek és gyakorlatok a 19–21. századi Magyarországon (XIX/1/5–16)

Támba Renátó: Czizány Dezső gyermekábrázolásai (XIX/3/24–40)

Topolánszkyne Brieber Nóra: Korhatárok a magyar jogrendszerben (XIX/4/15–31)

Látómező

Balázs Ildikó: A világ tetején (XIX/2/61–62)

- Balázs Ildikó: Matyi (XIX/2/63–64)
- Bancsi Árpád István: #temegen (XIX/2/54–55)
- Bancsi Árpád István: nem rólam (XIX/2/53)
- Bocsik Balázs: Bővítés (XIX/4/67)
- Bocsik Balázs: Teltház (XIX/4/66)
- Bödecs László: I. (XIX/4/59)
- Bödecs László: Koncert az akadémián, csütörtök (XIX/4/60–61)
- Dankó Tímea: Kavics, babám (XIX/1/74–75)
- Farkas Arnold Levente: A szó előtti (XIX/1/62–64)
- Farkas Gábor: Az iszony anatómiája (XIX/4/56–57)
- Farkas Gábor: Léthelyzet (XIX/4/55)
- Farkas Gábor: Por és hamu (XIX/4/58)
- Finta Éva: Árpád-házi Szent Margit emlékezetében (XIX/3/57–58)
- Finta Éva: Baglyok (XIX/3/55)
- Finta Éva: Fecske (XIX/3/53)
- Finta Éva: Fenn az égen április (XIX/3/60–61)
- Finta Éva: Hideg májusi kertem (XIX/3/59)
- Finta Éva: Kolibri (XIX/3/54)
- Finta Éva: Régi asszonyok (XIX/3/56)
- Finta Éva: Sirályok (XIX/3/51)
- Finta Éva: Sólyom (XIX/3/52)
- Finta Éva: Tengerpart (XIX/3/63)
- Finta Éva: Teremtés (XIX/3/62)
- Kulcsár Edmond: memento (XIX/1/70–71)
- Kulcsár Edmond: szorongás (XIX/1/69)
- Kustár György: Eszkathon II (XIX/2/59)
- Kustár György: Születés (XIX/2/60)
- Lukáts János: Mal du pays (XIX/2/65–67)
- Mislai Attila: Indulás előtt. Sz. Beának (XIX/1/72)
- Mislai Attila: Zazen (XIX/1/73)
- Nagy Rita: a sziklákról meg a vízről (XIX/2/57)
- Nagy Rita: azért én mégiscsak (XIX/2/58)
- Nagy Rita: végül (XIX/2/56)
- Németh Gábor Dávid: A nyílt titok esztétikája (XIX/1/68)
- Németh Gábor Dávid: Képmutatás (XIX/1/67)
- Papp Dénes: Selyemgubó (XIX/4/74–75)
- Siska Péter: Ataraxia (XIX/1/65)
- Siska Péter: Pasztorál (XIX/1/66)
- Szabó Gergely: Kilincsnyelv (XIX/4/65)
- Szabó Gergely: Megdermedt (XIX/4/64)
- Szabó Gergely: oldallépcső (XIX/4/62)
- Szabó Gergely: Pacák, sarkok (XIX/4/63)
- Tarcsay Zoltán: Kabaré (XIX/2/68–71)
- Torquato Tasso: A „Torrismondo” zárókórusa (*fordította: Tusnády László*) (XIX/4/73)
- Torquato Tasso: Ha látom már,... (*fordította: Tusnády László*) (XIX/4/72)
- Vadász János: Ikervers. Ady Endréhez (XIX/4/70–71)
- Vasas Tamás: a medence (XIX/4/69)

Vasas Tamás: tyúkok szíve (XIX/4/68)

Vitéz Ferenc: Megtervezett újraolvasás – avagy: a Szentlélek és a Katarzis. Báger Gusztáv válogatott és új verseinek kötetéről (XIX/3/64–70)

Látószög

A. Gergely András: Szív Ernőről – két tételben (XIX/4/79–84)

Bán Frigyes filmrendező alkotóházi emlékei Sárospatakról, 1949–1950 (*közzéteszi és az utószót írta: Bolvári-Takács Gábor*) (XIX/3/78–80)

Bolvári-Takács Gábor: A Tiszáninnen Református Egyházkerület monográfiája. Reflexiók az első két kötethez (XIX/4/85–88)

Bolvári-Takács Gábor: Az agrárreformer Fehér Lajos arcai és harcai (XIX/3/81–86)

D. Molnár István: Egy magyarrá lett Windisch-Graetz és Sárospatak (XIX/3/74–77)

Farkas Gábor: Szembenézés és szembesülés. Nagy Zoltán Mihály írói világa (XIX/2/72–75)

Hörcsik Richárd: Földy Ferenc közéleti küldetése (XIX/4/76–78)

Kelemen Judit: Búcsú Földy Ferencről (XIX/3/71–73)

Kocsis Károly: Előszó Magyarország Nemzeti Atlaszához (XIX/1/80–84)

Kovács Ilona: Múltbeli látomások. Marczi Mariann új lemeze (XIX/3/87–88)

Máriás József: Kelemen Lajos élete a közösség szolgálatában (XIX/2/76–84)

Nagy László: Egy keresztény européer az autoriter elképzelésekkel szemben: gróf Esterházy Móric miniszterelnök (XIX/1/89–93)

Persányi Miklós: 150 év Állatkert (XIX/2/85–91)

Polcraaló – főszerkesztői könyvajánlók (XIX/1/94–98; XIX/2/97–102; XIX/3/93–98; XIX/4/95–99)

Révay Mór János: Egy könyv a könyvről (*bevezette és közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor*) (XIX/2/92–96)

Sánta Erika: Amszterdami hangok. A migráció és az egyház missziója (XIX/1/85–88)

Somoskői Beáta: Emlékekben vagy (sohasem) jövőben (XIX/1/77–79)

Turi Gábor: Diák évekről – egykor és ma (XIX/3/89–92)

Ugrai János: Nekünk sem (hatvan)nyolc. Rendhagyó recenzió, avagy gondolatok az *Educatio* „1968” című tematikus számához (XIX/4/89–94)

Egyéb

A *Zempléni Múzsza* XIX. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke. 2019. évi 1–4. (73–76.) számok (*összeállította: Bolvári-Takács Gábor*) (XIX/4/100–102)

Számunk szerzői (XIX/1/4; XIX/2/4; XIX/3/4; XIX/4/4)

Illusztrációk

Művészeti és kulturális célú középületek, köztéri szobrok, közéleti személyiségek fotói az 1950–80-as évekből (XIX/1)

Nagy Dezső rajztanár-festőművész alkotásai (XIX/4)

Sárospataki Képtár Béres Ferenc-gyűjteményének festményei (XIX/2; XIX/3)

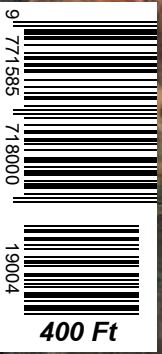
(Az egyes tételek után zárójelben az évfolyamszám/lapszám/kezdő–záró oldalszám, az illusztrációknál az évfolyamszám/lapszám olvasható. A tartalomjegyzéket összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

Mark Davis

9 771585 719000 19004

400 Ft

zemplenimuzsa.hu

Mayer